Mirko Validžić

OD HRVATSKE DO KINE

GDJE JE ŠTO?

MIRKO
VALIDŽIĆ
Čelkanović

OD HRVATSKE DO KINE

putopisi
reportaže

JUBILARNA
trideseta
knjiga
(1961-1988)

Mirko Validžić

OD HRVATSKE DO KINE

HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO
ZAGREB — 1988

Izdavač:

HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO
sv. Ćirila i Metoda
ZAGREB

Odgovara:

Mirko Validžić
Zagreb, Vramčeva 12

Tehnička oprema:

Ing. Nadan Prolić

Fotografije:

iz SSSR-a Danko Vlašić,
iz Promine Tomislav Brekalo,
iz Biskupije Anđelko Validžić,
iz Kine Longin Prebeg i S. Džalto
iz Bogetića Marko Kević

Tisak:

GRO TIPOGRAFIJA
ĐAKOVO 1988

OD NINA DO PEKINGA

TRAGOVIMA HRVATSKIH STOPA

Kreković: Krešimir Veliki

RUJANSKI ZAPIS G. G. 1969.

Nemoguće je i besmisleno prekidati s prošlošću. Ona ostaje kao stvarnost, mada je vremenski minula i sve više se udaljuje. Ne smije se shvatiti u statičnom smislu hladnog spomenika koji može biti i ne biti. Prošlost je uvijek povezana s nama i naš bijeg od nje samo je štetan napor da se osušimo, postanemo jalovi, besplodni. Egzistencija bez temelja. Besmisao perspektive.

Misaono poniranje u bit povijesnog sili nas na povezivanje, cjelinu, združenost. Povijesno ne postoji bez prošlosti, iako nije prošlost. Ako okrenemo leđa minulim vremenima i njihovu sadržaju, odakle ćemo crpsti pouku za život? Ali prošlost nije jedina učiteljica života!

Sadanja egzistencija čovjeka i naroda upotpunjuje se i dobiva smisao punine povezivanjem s prošlošću. Time se ne pledira da samo gledamo ono što je minulo, jer je opasno ići natraške. Normalan život povezuje obje strane.

Nije lako izažeti besmisao bijega od prošlosti. Možda je netko opijen umišljajem da s njime počinje stvaranje makro i mikrokozmosa. Svi takvi šturi mislioci srozali su se na ljestvici vrednovanja. Punina je u jedinstvu svih elemenata.

Ove mi se misli roje često nakon kratkog zaleta u naš hrvatski Nin, Biskupiju, Visovac i svoj rodni kraj.

NIN

Deveti rujna 1969. obukao se u svečani sunčev pozlaćeni plašt, jer se kralja dočekuje dostojno i s poštovanjem. Nebo se ogledalo u plavilu mora kao da istražuje savršenstvo punine pred smotru najvišeg suverena. Borovi su stajali u stavu mirno. S prozora je izvirivalo cvijeće i držeći se pučkih pregača pozdravljalo prolaznike.

Nas petorica plećatih Hrvata, othranjenih u prisoju Biokova i Promine, umivanih u slanoj vodi našeg vjekovnog mora, ražentavanih na gorskim izvorima bistrog daha neokaljane prirode, začešljanih burom s Velebita i Dinare, ulazimo na obnovljena zapadna vrata Nina. U srcu je odjeknulo samo od sebe:

— Gdje je Krešimir Veliki, hrvatski kralj?

— I mi smo došli da ga pozdravimo!

Promatram Grgura, dvojnika onog iz Varaždina, kako se priprema u laganom grču da bi mogao progovoriti u Splitu hrvatsku riječ svojih nakana.

Malen je ninski muzej, skromna arheološka zbirka, ali bogata izložba u spomen 900-godišnjice povelje Krešimira IV. Ona je rječita, govori jezikom ponosne prošlosti, istinite neizbrisive povijesti! I ne samo odljevom Višeslavove krstionice, dijelom natpisa iz vremena hrvatskoga kneza Branimira, već svime!

Osnažen koračao sam k crkvi sv. Križa. I slušam stručno tumačenje, motrim otkopane zidove zgrada. Sv. Križ je tu već deset stoljeća. Iznad davnih temelja. Proslijedio je hod vremena povijesti. Nije rušio, nego zidao dalje.

Još crkva nije sasvim obnovljena. Pomislih: još kralj ne može doći!? Zašto je onda Grgur došao? Mora se priznati: zauzeo je najbolje mjesto u Ninu. Nikom nije žao! Nek živi vječno sa svojim gradom! . . .

Provirio sam i na istočna vrata, obradovao se natpisu koji svjedoči da i danas živi duh hrvatske solidarnosti. Obnovila ih je splitska općina!

BISKUPIJA

Iznenađenje sam doživio na putu do Biskupije vozeći se s trojicom mladih hrvatskih intelektualaca. Ni jedan od njih nije znao gdje je crkva Gospe od Biskupije. Možda bismo mladom Hercegovcu mogli nekako i progledati kroz prste taj zaborav, jer je tek dva mjeseca u blizini Biskupije. Ali što reći za ona dva domaća sina? Jedan je od njih učio i gimnaziju u Kninu!

Dan Gospe od Biskupije odabrao sam namjerno jer tada je ova crkvica otvorena i šačica pravovjernih ovamo dođe svake godine da poljubi sveto hrvatsko tlo, zapjeva skladno Bogu i Mariji sjećajući se svoga kralja Zvonimira, stare slave i ponosa.

Već tridesetak godina živi ova naša sivobijela crkvica, podignuta uz temelje stare kraljevske crkve sv. Marije u Biskupiji. Iz daljine daje sliku pelikana koji se grijezdi, okuplja svoju djecu i hrani ih svojom krvlju.

U ratnom vihoru domaća ruka posegla je za hrvatskom svetinjom. Meštrovićev kameni kip Gospe od Biskupije s Djetićem Isusom razbijen je na komade. Eno ga i sada u lijevom kutu crkve.

Kljakovićeve freske: Kralj Zvonimir s križem i krunom, Hrvati oko njega; Hrvat i Hrvatica iz Kninske krajine s unucima pobožno se mole Gospi s jedne i s druge strane oltara — potpuno su uništene. Jedva se što razaznaje.

I još! Kameni pod bio je dignut. Oštećen je arhitrav pred oltarom. Pokušalo se izvlačiti fasade, ali uzalud. Reljef Krista oštećen je na nosu, vjerojatno iz puške.

Danas je već drukčiji izgled. Postavljena su nova vrata. Sve je ožbukano i obijeljeno. U freske još nitko nije dirao. Njihov otac, koji je s ljubavlju mjesecima hodočastio iz Knina u Biskupiju da ovjekovječi svoju odanost prema rođenoj grudi, kralju Zvonimiru i našoj prošlosti, nedavno je umro. Slava i priznanje Jozi Kljakoviću! — Hoćemo li dugo čekati vještu umjetničku ruku da opet oživi u istom sjaju na silu umorene Kljakovićeve freske? Hrvatski velikani kista, pruža vam se prilika da okušate stvaralaštvo i rasplamsate rodo-

ljublje! Osim Kljakovićevih fresaka uz oltar i na prednjoj plohi kora, možete okušati vještinu za originalno stvaranje na dva prazna pobočna zida. Majka Hrvatska i njen kralj Zvonimir očekuju vas spremno i rado!

Stigli smo pod konac mise. Sabrani puk pjevao je u iskrenom raspoloženju duše. Stari duhovni čuvari naših hrvatskih ognjišta — oci franjevci — predvodili su pjesmu, pobožnost i zanos. Na crkvici je vijorila hrvatska trobojka.

S ganućem smo promatrali sve, u crkvi i oko nje. Novi kip Gospe od Biskupije, odliven u broncu — staro zlato — za 900-godišnjicu proslave Krešimirova grada Šibenika (1966), potpuno identičan s nekadanjim kamenim, pozdravio nas je u veličanstvenoj šutnji jednostavnosti. Govorio nam je tiho jezikom ljepote i vjere.

Prema starom hrvatskom običaju zasjeli smo s franjevcima i ostalim pukom na livadi ispod crkve, okrijepili se janjetinom s ražnja i zalili crvenikom, vinom žeženijem, prismočili kruhom ispod peke i zapjevali stare narodne pjesme.

Gledam temelje prve katedrale kninskog biskupa sv. Marije (1042—1272). Tu je negda bio i biskupski dvor. Ovdje su u 11. st. i hrvatski kraljevi imali jedan svoj dvorac. Koliko se ovdje našlo različitih fragmenata od stare katedrale, nakita, pokućstva, oružja, starohrvatskih grobova itd. Koliko još toga krije zemlja!

Prisjećam se duhom kralja Zvonimira, njegove ljubavi za ovaj naš kraj, njegovih zborovanja i kraljevskih iskovanih odluka. Tu nigdje nema mrlja krvi koje bi svjedočile o lažnom podmetanju ubijstva svoga kralja. Ne! Hrvat je uvijek ljubio svoje kraljeve i nikad nije mačem dijelio pravdu i nepravdu.

Poljubili smo na odlasku ovu svetu grudu i uputili se prema Krčiću i Kninu.

Krčić je bio bez kapi vode. Izgledao je poput starca, ovenčana izgleda, puzljave ulubane kose, dubokih brazda po licu i izvenčanih očiju. Tužna slika minule prošlosti i gorke sadašnjice.

Pod bremenitim dojmovima vozili smo se kroz Knin, nekad središte hrvatske županije, hrvatskog biskupa. U njemu je privremeno bio i dvor hrvatskih kraljeva. Knin je zbog izuzetnog strateškog položaja bio i kraljevski grad, sjedište hercega i banova. U srednjem vijeku središte hrvatskog političkog i kulturnog života. Neposredno ispod njega još od 13. st. bila je i katedrala sv. Bartula na Kapitulu. U kninskom

nekadanjem muzeju bogata kolekcija kamenih natpisa iz vremena starih hrvatskih vladara s imenima župana Pristine, kneza Trpimira, Branimira, Mutimira, te kraljevića Držislava, Svetoslava, kralja Zvonimira, zatim Šubića, Hercega Stjepana, Berislavića i drugih. Prvi radovi Ivana Meštrovića.

Zar sve negda, negda...?

Knin nije ostao u ruševinama. On se obnavlja.

Pogled neosjetno klizi tvrđavom što poput aveti ukleta stoji kao miljokaz minulih vremena.

Lagano smo puzili uz brijeg čavrljajući o Kninu, njegovoj prošlosti i sadašnjosti. Kad smo se uspeli na Konj, pogledali smo svoj grad, pogledali i na Biskupiju i zašutjeli...

Ja sam Zvonimir — kralj Hrvata
kom Narod dade izbor u slobodi,
a otac kršćanstva žezlo, mač i krunu,
da puku vjernom od Drave do Mora
dijelim pravo, sreću, mir i blagostanje.
Branio sam grudu od Bizanta moćnog,
a Mlečane bliže tovio sam strahom;
krstario zemljom braneći sirote,
raspirio procvat u časnom radu,
budio hrabrost, ljubav, pouzdanje.

Ja sam Zvonimir — kralj Hrvata,
u Solinu, Kninu, drevnoj Biskupiji,
gdje pet Božjih zdanja skladan vijenac pletu,
snažio sam sebe, narod vjerom živom,
služeć Bogu, Crkvi i Hrvatskoj Grudi.
Iz Majčina hrama, kog posveti prvi
Biskup roda moga sedamdeset osme,
izvio se znamem anđeoskog lika
da sjedini braću u jedinstvu sloge
i dovikne glasno: Gospi slava budi!

VISOVAC

Neću tvrditi da je Visovac najljepši na prelazu iz ljeta u jesen, kad posebni veo zlatnog pramenja neosjetno ovija i otočić na sredini mirne Krke i njene nizbrdite strane. Visovac je uvijek lijep i čaroban, jer kada priroda raspe blago u punom cvatu i bogatstvu, nikad ne jenjava beskrajnost ljepote, u kojoj se odrazuje nenadmašivost istinskih divota.

Kad god sam prišao vrhu Miljevačke strane i ugledao predivni otočić, osupnuo sam se ljepotom i uvijek zaželio da ga vješta ruka istinskog nadahnuća opiše u njegovoj prirodnoj nedostižnosti. Do danas to je ostala želja.

Do pred trideset godina k Visovcu su jedva stizali naši teretni seljački karovi, i to samo do vrha kanjona. Dalje je vodio kozji put. Danas je sasvim drukčije. Sve do obale Krke bez poteškoće silaze i najveći automobili. Ali ipak on je još potpuno nepoznat. Ni njegova ljepota, koja se može mjeriti s bilo kakvom prirodnom ljepotom prostranog svijeta, ni njegova slavna povijest kroz duga, burna i značajna stoljeća,

sve to nije gotovo nimalo potaklo nas Hrvate da se odužimo povijesti i vrednoti njegova bivovanja. Uvijek dosljedni u zaboravu!

Tek 1969. dobili smo prvu dokumentiranu povijesnu monografiju Visovca (J. A. Soldo u *Zborniku Kačić*). Sretna je koincidencija objavljivanja monografije s petstogodišnjicom poznatog spomena Visovca u ispravama (11. srpnja 1469, papa Pavao II). Nitko se ne sjeti više u našem tisku komentirati ovu značajnu godišnjicu! Bojimo se prošlosti!

U sumariju zaokružene Soldine monografije sažeto je prikazan i smještaj i povijesni život i sve što se odnosi na Visovac. Smješten na sredini obilnog jezera Krke između Roškog slapa i Skradinskog buka veličanstveno plovi i priča o divotama prirode i bogatstvu povijesnog živovanja. Davno prozvan Bijela Stijena (Lapis Albus), davao je sliku labuda koji se mirno i samodopadno šepiri nad ponosnom rijekom. Augustinijanci su ga prvi zavoljeli i na njemu sagradili skromni samostančić. Još i danas su sačuvani neki njegovi dijelovi. Prvu crkvicu posvetili su sv. Pavlu. Do 17. st. Visovac se i zvao otokom sv. Pavla.

Pred najezdom Turaka bježe augustinijanci, a stižu franjevci iz Bosne (oko 1445). Visovac pada pod Turke 1522. Za kandijskog rata fratri aktivno sudjeluju u ustanku naroda protiv Turaka, pa se opravdano i povlače 1648. u Šibenik. Tek s ediktom Mehmeda IV 1674. vraćaju se na svoj otok. Otada ga nisu više nikad napustili. Mijenjao je tokom stoljeća gospodare: Mlečane, Francuze, Austrijance i tako redom.

Na njemu, osim novicijata, bile su i niža škola i početni razredi klasične gimnazije. Tu su živjeli i stvarali Vinalić, Zlatović, Bačić, Babić, Banović, Knežević, Jukić i drugi.

Obrastao borovima, cimpresima, kostelima, jablanovima, vrbama, zelenikom, lovorikom, oleandrima, palmama, artičokima, šimširom, diči se baroknom crkvom, starim i novim samostanom, vrijednom bibliotekom, umjetninama, zbirkom turskih isprava (620 kom.), sabljom Vuka Mandušića, grobovima uglednih hrvatskih serdara, rodoljuba, pisaca i duhovnih velikana. Nadasve trajno očuvanim amanetom življenja i nastojanja da se posveti davna i uvijek časna deviza: za krst časni i slobodu zlatnu!

Za hrvatski zagorski kraj od Velebita i Zrmanje, Knina i Dinare, do Zadra, Šibenika, Moseća i Cetine — Visovac je bio i ostaje vječno žarište duha, zdrave narodne misli, prosvjete i trajno čilog istinskog života.

Ni podvala Sime Matavulja ni bilo kakve intrige kroz burna i časna stoljeća nisu mogli osjeniti svijetli lik ovoga našeg nacionalnog bisera.

Možda je najljepše pokušao dočarati ljepotu i značenje Visovca Drnišanin liječnik Filip Marušić u svom *Gorocvijetu u dolini* (rapsodije, elegije i meditacije, Split 1926, str. 143—148):

Otočić Visovac plovi kao splav na jezeru Krke; to je drevna kuća, staro boravište naših fratara.

Iza hladne visoravni Miljevačke, tog pustog kamenmora, puče ti pred očima gorostasna provala rijeke Krke, pa se niz strmenitu hrid spuštaš do tihih obala rijeke koja se širi u jezero bajoslovne tišine i neke nujne sumornosti.

U sredini tog jezera, na stancu kamenu, diže se drevni samostan, drevno kamenje molitve. Oko tog bijelog kamena staložio se aluvium i stvorio otočić Visovac, sveti kamen zemlje Dalmacije...

Taj je otok pao kao sveta kap iz velike uljanice Božje; pliva i plivat će dok Sv. Frane bude imao svojih vjernih sljedbenika među ovim tvrdim kamenjem...

Visovac je osamljenik vode, samotnik i tužnik naše drage zemlje, čuvar jezera, biser našeg kraja, suza Dalmacije, zemlje pobožne, koja šalje svoje sinove u tu osamu da se za nju Bogu mole. — To je pravi otok uzdaha, samostan samoće...

Ovdje su slatke sumornosti i bolne radosti. Ovdje je pravi mir i nitko ti ga ne može porušiti, jer gorde planine čuvaju taj zakutak svetog pokoja...

Kad sam tamo prvi put stigao, nešto me pogodilo u srce. — Franina religija je sagradila kuću ovu za one koji čeznu za Božjim gradom...

I druge je ljude od pera nadahnjivao susret s Visovcem. Dosta je pogledati knjigu dojmova.

U lipnju 1875. propjevao je i F. S. Z. u sonetu:

Slavni Otče naših manastira,
Divno mjesto svetih uspomena,
Ti svetištu molitve i mira,
Proslavljeni od davnih vremena.

A Francesco da Salerno u oduljoj pjesmi kliče:

In mezzo ad onde placide,
Da monti coronato,
Tu sorgi, o santuario...
— — — — —
Salve custode e vindice
Della verace fede!
Pronta a fugare, a spendere
Ogni turchesco ardir.

Pavao Kamenarović na Markovo 1882. završuje svoju pjesmu:

U čarobnom tom predjelu
Kod narodnih Redovnika
Narodnome u odijelu
Nek' i moja stoji slika
Gdje ću duhom i ja često
Pohađat to sveto mjesto!

Godinu dana kasnije, u svibnju 1883, nadobuni mladić Raf. Karlo dao je oduška srcu i opisao opširno ljepote Visovca, koje su probudile jeku pjesničke duše:

Tud i pjesnik tumarajuć
Razdragano oko pase,
I oduška srdcu dajuć
Krvca u njem razigra se.

Zanos duše izrazio je na Visovcu Jaroslav pl. Šughov Veliki, F. A. V., Urban Talija, Miho Jerinić, A. Akrap i brojni drugi.

Fra Ivan Despot, u zori stvaranja preminuli pjesnik, uskliknuo je:

Vjere stare uspomeno slavna,
Pjesnik pade na krioce tvoje,
Da mu ljeta poizbrojiš davna,
Groznih dana poviestnice svoje!

Naprotiv fra Gašpar Bujas, književnik mirnih opisa i solidnih zapažanja, koji nas ostavi u razdoblju najzrelijih ostvarenja, staloženo slika idilu:

Mrak za crkvom mili...
Pobožno novaci po mirisnoj travi
sve dva i dva idu. Rani suton plavi
pod hrastovim granjem tamne sjene krili.

I tako bismo mogli pabirčiti unedogled.

Među brojnim pjesmama koje su nastale i izbrušene u trenutačnom jedrom naponu doživljaja, nadahnuća i zanosa, jedna posebno svraća pozornost. Preslikat ću je vjerno:

»Ja tebi«
Kranjčević

VISOVCU

... I jurve duh moj podlegnuti htio
Toj četa sili... s'kojom no se hrvo;
Već tračak sunca posljednji me grio,
Te bijah kano osušeno drvo!
Oh! tmurno, tužno... očajno i vajno,
Života htjedoh dovršiti dane;
Nit znajuć ikad proljeće za bajno —
No i čas zadnji stare ćuteć rane! —

I jurve mišljah grobnicu na hladnu,
Te kaljat htjedoh svoje ruho bijelo,
I plakah: Hljeba, hljeba malo gladnu!...
Zaslad'te barem ogorčeno tielo! —
Ah, bogče to je, u kog nesta žara,
Kojemu snieg je posteljica meka,
A kada prosi: gospodaru dara!
Osorni čuje: nek' čeka, nek' čeka...

Al' srdce ipak čekićalo dalje
Prot' tmine carstvu neka bih se hrvo —
I jurve htjedoh razrušit mu halje,
Poklikom: lož'te osušeno drvo!
Kad k'tebi eto padoh iznenada,
I ti mi kaza tajna Božjih tajne,
I ti mi reče: mir nek s tobom vlada,
za suzu evo haljine ti sjajne!

Ja tebi koja čini mi da lieta
Ta duša moja — krune da mota,
Ja tebi pojem, o pustoši sveta,
Svijetlu novom mog mrtvog života! —
Ja tebi koja rastvori mi sjene,
I preli milo sva čuvstva goruća,
Ja tebe slavim — ti uvjeri mene
Suza da ljudska jeste svemoguća!!!

Patnik Patniković

Datum ispred pjesme je 5. VIII 1887. Pod samom pjesmom nije označen.

Tko je autor ove pjesme?

Još više je proznih izricaja u knjizi dojmova, koja je nedavno doživjela svoju stogodišnjicu (1868—1968). Bogat uvid u povijesno življenje Visovca.

Tako doznajemo da je Visovac posjetio 9. IX 1886. don Frane Bulić, 30. V 1891. Dragutin Gojanović, koji »zahvalna srca nosi svetu uspomenu na manastir Visovac i njegovu bogoljubnu braću — čelik rodoljube! — Odnijeti ću tu spomen preko Velebita, neka tamo znadu, da hrvatska sviest čista i nepomućena poput alema — živi među zidinama manastirah dalmatinskih!«

U g. 1893. nađoše se na Visovcu Gjuro Šojatović (koji isto ističe što i Gorjanović), biskup Šimun Milinović i Franjo Marković, koji emfatički kliče: »Bio dični Visovac vazda na visini kršćanske prosvjete i hrvatskoga otačbinstva!«

Slično je uskliknuo i Miho Poduje 8. X 1907. A pedeset godina kasnije (25. IX 1956) savio je mornar Mile Brakus krasnu krunu jednostavnije, punije i jezgrovitije, kad je napisao:

»Biseru naše Zagore, ti krasiš korito naše drage Krke. Čuvaj nam naš ponosni dalmatinski kamen. Sablja Mandušića Vuka podsjeća me na tešku, ali slavnu tvoju prošlost.

Nek valovi Krke još dugo vjekova razbijaju se o tvoje obale.«

I, eto, taj i takav Visovac nepoznat je mnogim Hrvatima. Zašto? Jer mnogi ne cijene prirodne ljepote i zaboravljaju svoju časnu prošlost!

Ako nam kad zaluta u ruke Hoićev *Zemljopis Evrope*, onda ćemo sigurno zapaziti da je u desnom uglu naslove slike-crteža nacrtan Visovac u znak priznanja najljepšem prirodnom fenomenu našeg kontinenta. Od njegova objavljivanja već teče druga polovina stoljeća. U vremenu pojačanog nastojanja da se otkriju i saopće ljepote naše zemlje, da se turistima pruži mamac dolaska, još se nitko nije kod nas sjetio da objavi Visovac i njegove veličine, osim franjevaca, koji su lani tiskali ukusan i iscrpan vodič s lijepim slikama.

Uza sav naš poslovični nehaj Visovac prosljeđuje svoj život i svoj hod utrtim stazama isijavanja istinske krasote, koja se ne susreće često, stazama služenja dobru i istini, duhu i svemu što je čarobno, veliko, vrijedno, uzvišeno. O njemu se gotovo ne piše, njega nema u prospektima naših najljepših predjela, rijetko mu se tko smiluje da ga uvrsti u kakav regionalni albumić, ali bez naročite oznake, ili se netko slučajno iz komercijalnih pobuda umilostivi pridružiti ga kakvoj seriji razglednica, redovito s nuzgrednim napomenama. Ali on ipak živi! Njegova je povijest višestoljetna. On ne može umrijeti. Turski ferman garantirao mu je vlasništvo svega što okom vidi, a kućna pravda svela ga je u našim danima na usku granu najnužnijega. Ipak još živi i živjet će, jer što god nikne na temelju osunčane povijesne stvarnosti, ne može nestati pred naletom prolaznih nehaja.

Visovac ostaje spomenik iz prošlosti, povijesna vrednota koja unosi svu sebe u sadašnjost i budućnost!

UZ RODNO OGNJIŠTE

Vatra na rodnom ognjištu ima poseban žar. Ona grije neobičnom milinom. Ona miluje neopisivom ugodnom toplinom. Ona je dio nas. Tko nje nema, osjeća se kao sirota u studenoj noći bez nade i života.

Svaki moj posjet rodnom mjestu, rodnom selu, rodnoj kući kroz protekla četiri desetljeća bio je doživljaj osobite ljepote. U njemu je žario zanos sreće i punina miline. Uvijek sam znao da me očekuje raspjevane duše roditelja, mojih najbližih komšija, seljana.

Ovaj put bilo je sve drukčije. Znao sam, otac je davno zaklopio umorne oči i već se pomiješao s prahom rodne grude, tiho sniva u hladovini groblja borbenoga Mihovila. Ali da ću doći kući i da me na dvorištu ili na kućnim vratima neće dočekati ni starica majka niti bilo tko od mojih, to sam doživio prvi put sada.

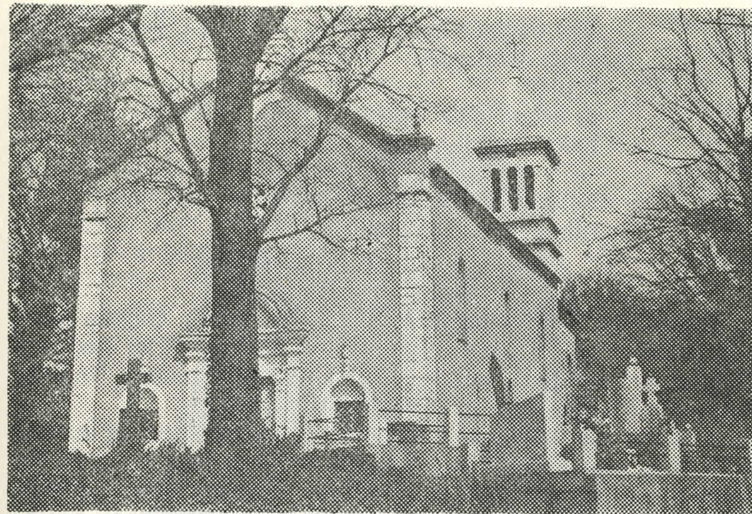
Išao sam dvorištem zbunjeno i nesigurno. Gluha osama točila je osjećaj mrzline. Zatvorena vrata i prozori isijavali su neprijatnošću. Nigdje nikoga osim dviju mršavih mačaka koje ostadoše kao svjedočanstvo tuge i nestanka.

Kao u svečanoj procesiji obišao sam napuštenu kuću, provirio u opaljeni voćnjak, zaustavio pogled na smokvi koja pruža zrele plodove, nema ih tko brati, na orahu starom pod kojim leže orasi, a nikoga nema tko bi ih pokupio. Ušao sam u kuću, upalio svjetlo, gledam staru sliku što je otac donese iz Amerike, njegovu rakijsku čašicu, sliku umorenog brata i sasvim prazno ognjište. Htio sam kušati vino što osta u starim bačvama, ali bilo je kiselo. Komadić slanine neoštećen visio je u konobi...

San mi nije mogao na oči. Neprestano mi je u ušima zujala čudna jeka: ne samo tvoje, već i tolika druga ognjišta diljem Hrvatske utrnula su se zauvijek. Zaraza lošeg primjera opustila je naše lijepe krajeve. Tuđincu smo prodali skupi znoj i krv, a sebi iskopali grob...

Kad sam se na Malu Gospu uspeo pod Malu Prominu da se pridružim slavi svoga mjesta i posjetim sveto tlo svojih davnih otaca, prvih stanovnika Promine, kad sam stupio u

staru crkvu Gospe Čatrnjske, našu najstariju crkvu, poznatu još iz vremena hrvatskih kraljeva, srce mi je još jače zazeblo. Motrim starce i starice, tek pokoji došljak od iseljenih Prominjaca. Nekoliko crvenih kapa i snježne okruge na glavama starijih žena — jedina su veza s prošlošću.

Crkva Gospe Čatrnjske u Promini

Bilo je obilno krčama, pečene janjetine na ražnju, žežene crvenike vina, ali još više piva, narančade, coca-cole. Čuo sam pokoju narodnu prominjsku pjesmu, ali još više derljavo pjevanje bez suglasja, smisla i sadržaja. Poslije podne bilo je i mlađih. Ali kola, narodne nošnje, pravog narodnog veselja nije bilo. Nestalo je s prošlošću!

Silazio sam strminom kao u magli i bez jasnog puta. Pred svijest su mi navirale na mahove nedorečene misli. Sjetio sam se Kačićevih stihova:

Promina je visoka planina,
blizu grada bijeloga Knina:
na njoj stoje i liti oblaci,
pod njom, pobre, na glasu junaci.

Ali to je samo pjesma!...

U jednom neprekinutom nizu sjetio sam se Nina i njegova sv. Križa sa sv. Nikolom; Biskupije i njene stare i nove sv. Marije; Visovca i njegove Gospine crkve; svoje rodne Promine i Gospe Čatrnjske. I tada mi zasvijetliše kao moćne luči stihovi Bore Pavlovića iz zbirke Nin:

Već tisuću ljeta mirno
svoje brojanice
broje,
te crkve naše stare
bake i majke moje. —

Njihov se lik
utkao u naš krajolik...
(Starice crkve)

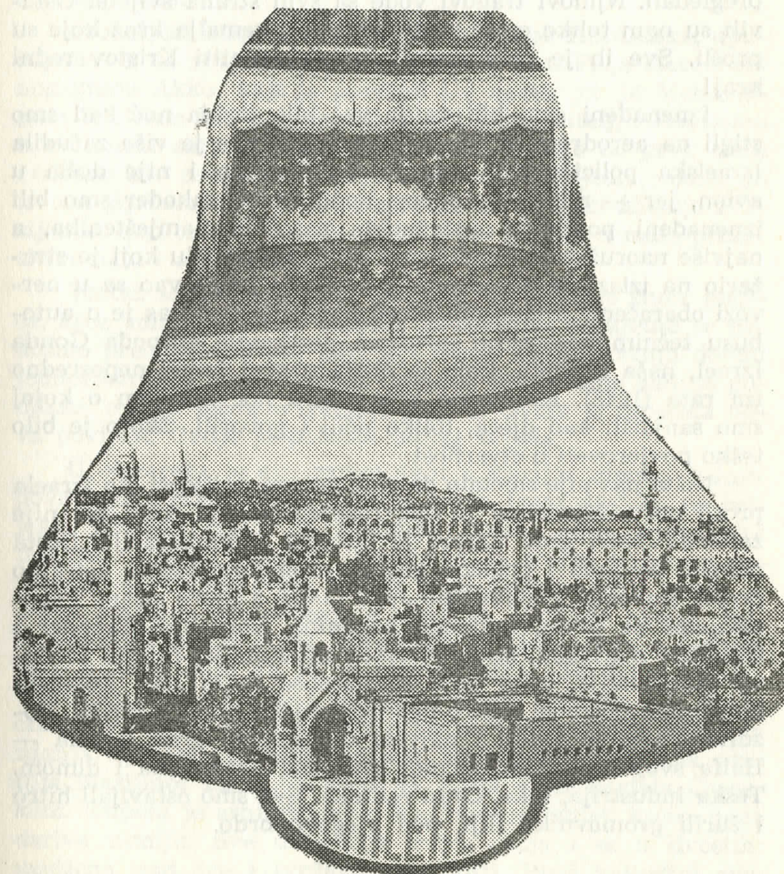
Sjetio sam se Krešimira Velikog, Zvonimira, Grgura Ninskog, turske najezde, nesmiljenih stoljetnih okršaja, beskrajnih patnja i pobjeda, potoka krvi i neuvelih lovora. To nije samo prošlost. To smo mi u vječnom trajanju!

I nitko nas nije uspio izbrisati s našega oporog kamenjara kroz trinaest stoljeća. Ljubili smo ognjište i čuvali na njemu trajnu vatru, poštivali svetinje narodne duše i snažili se na žaru povijesnih ostvarenja. Tu leži tajna naše neslomivosti.

Narod koji prekida vezu sa svojom prošlošću, narod koji se stidi svoje povijesti, narod koji trne baklju života na ognjištu neumrlosti, mora propasti!

Ne dao Bog da postanem prorok u svojoj kući!

Žureći Izraelom tražio sam KRISTA

Od Atene do Loda džambo-džet ne plovi dugo, tek dva i po sata. Zavaljeni u udobne fotelje i podvoreni od mladih šarmantnih stjuardesa, isklesanih po jednom modelu i u pristojnim haljinama, sladimo se raznim đakonijama i odmičemo gotovo nadzvučnom brzinom, visoko iznad sivkastih nezanimljivih oblaka, udaljeni od zemlje više od dvanaest kilometara. Razmišljam o tolikim hodočasnicima koji su kroz proteklih devetnaest stoljeća posjetili Kristovu domovinu, putovali pješice, sporim kolima, borili se s tolikim zaprekama, ostavljali živote po šumama i gudurama. Njihov broj je nepregledan. Njihovi tragovi vode sa svih strana svijeta. Ostavili su nam tolike opise svetih mjesta i zemalja kroz koje su prošli. Sve ih je ujedinjavala želja: posjetiti Kristov rodni kraj!

Iznenađeni smo bili da je već bila mrkla noć kad smo stigli na aerodrom, a tek je 7 sati; još nas je više začudila izraelska policija koja nas je privilegirala i nije došla u avion, jer — rekoše — dolaze hodočasnici; također smo bili iznenađeni posebnom uslužnošću pasoških namještenika, a najviše naoružanim mladićem u civilnom odijelu koji je stražario na izlazu iz aerodromske zgrade i poigravao se u nervozi obaračem; ostadosmo skoro bez daha kad nas je u autobusu tečnim bosanskim govorom pozdravila gospođa Gonda Izrael, naša Sarajka, koja je otišla u svoj Izrael neposredno iza rata (1948). Krenusmo kroz vedru noć zemljom o kojoj smo sanjarili kao djeca, toliko učili i govorili. Skoro je bilo teško povjerovati u stvarnost.

Ništa nas nije smetalo da smo gotovo najljepši dio Izraela prošli noću. Mjesečina je bila raspjevana. Tel Aviv nas nije zanimao. Novi grad nastao je nuždom administracije. Dosta dobrim cestama i prilično gustim prometom idemo ustrajno prema Karmelu. Ostavljamo Jopu (Jafu) s lijeve strane i spominjemo se prvog krštenog poganina Kornelija. Također i Cezareju maritimu, sijelo rimskog upravitelja, mjesto Pavlova tamnovanja, grad gdje se naseliše toliki naši Bošnjani muslimani pošto je austro-ugarska vojska zauzela Bosnu. Pozdravio nas je jedini i najveći industrijski grad Izraela — Haifa svojim širokim noćnim svjetlom, brodovima i dimom. Teška industrija, luka. Grad radnika. Sve smo ostavljali hitro i žurili gromovniku Iliji, pod njegovo brdo.

Početak boljeg svijeta

Ilijin Karmel, a u kršćanskoj eri Marijin Karmel, djeluje poletno i zove u visine. Ne samo svjetionik Stella Maris koji nadaleko pozdravlja mornare, već još više bujnost raslinstva, zamamni pogled na Sredozemno more, rascvalost azurnog neba.

Osokoljeni blagoslovom Majke — Gospe Karmelske, upućujemo se na svoj istinski hodočasnički put. Prije starodrevnog grada Akko, koji je povezan i s nama, jer je Mehmed-paša iz Bosne bio i njegov graditelj i upravitelj, navratismo u radionicu obrade dijamanata. Izrael je, ako ne prvi, onda svakako bar drugi u toj vrsti tehnike i, dosljedno tome, po izvozu dijamanata u svijet. Nezaboravan je stari Mojsije Perzijanac, koji tu radi već dvadeset i pet godina, s malo primitivna alata i bez naočala.

Verući se brežuljkastim terenom, uz prilično štura poljica, kroz omanja naselja urešena narančama, neosjetno se nađosmo pred Nazaretom, koji je i danas sačuvao svoju davnu jednostavnost i neposrednost. Čovjeku skoro stane dah na pomisao: ovo je zapravo središte svijeta. Ovdje je započela nova povijest. Ovdje je početak boljeg svijeta.

U Nazaretu je sve zanimljivo: i Marijin zdenac, i Josipova kuća i crkva, staro naselje, crkva Isusa dječaka na brijegu, posebno crkva od sinagoge, tipična ulica istočnjačke trgovine, arapski katolici i muslimani u svojim izvornim nošnjama. Ali centar svega uvijek je za kršćane bio i ostaje — crkva Marijina Navještenja s ostacima Marijine kućice. Prije nekoliko godina (1969) sagrađena je nova crkva u jednom tako divnom stilu da ju je gotovo teško adekvatno opisati. Talijanski vješti arhitekt Giovanni Muzio ugradio je u donju crkvu sve što je povezano uz otajstvo Utjelovljenja kroz sva zdanja tijekom proteklih stoljeća. Sve je to raspjevana pratnja Marijinoj kućici, u kojoj je Božja Riječ postala Čovjekom. Kupolu je arhitekt izveo kao obrnuti cvijet, kojim nebo dariva zemlju. Sve dimenzije crkve spajaju se u dvostih: uzvišena nad sve i tvrđava sigurnosti. Pred najvećim sve-

tištem svijeta namijenih misu za sve svoje po čitavom svijetu, i žive i mrtve.

I Betlehem djeluje neodoljivo i božanski djetinje. Najstarija crkva u Izraelu, koja je sretnom slučajnošću bila sačuvana od saracenskog razaranja. Tu je Božji Sin rođen. Tu su se pastiri i magi (s istoka sunca) poklonili Bogočovjeku. Koljeno samo od sebe kleca, poljubac spontano ide na mjesto gdje je rođen Krist.

Ali i duboka žalost zazebe te u srcu kad na tom mjestu vidiš razjedinjenost kršćana. Jedan drži jedno, drugi drugo. Ta te bol ne ostavlja ni na Polju pastira s krasnom crkvicom, ni na odlasku za Hebrom, penjući se uz obronke s kojih je milovidan pogled na grad Isusova rođenja. Tek betlhemska milopojna zvona blaže bar malo jad srca.

Riječ oslobođenja i rasta

Genezaretsko jezero s okolicom, razumljivo i Jordan, ostaju za sva vremena trajni svjedoci Kristove poruke svijetu i njegovih ostvarenja. Arheologija je, posebno u posljednje vrijeme, raščistila mnoga pitanja o evanđeoskim lokalitetima i pružila sigurne dokaze onima koji su u najboljoj nakani sumnjali i dovodili u pitanje evanđeoske tekstove. Stoga je i naš pratilac od Nazareta o. Ivan Štambuk poseban naglasak stavio na osiguranje povijesne istine kroz arheološka iskapanja, iako hodočasnička raspoloženja često radije idu kroz tokove pobožnih dostignuća u ozračjima vjere i neposrednog poleta.

Ostaci Kafarnauma unose nas u »Kristov grad«, u kojem se najviše i najradije zadržavao. Tvrdi se u posljednje vrijeme da je otkrivena i Petrova kuća. Iako dobro sačuvana sinagoga ne može biti iz Kristova vremena, svakako je uz onu u kojoj je najveći Učitelj naučavao.

Prolazimo Tagbom, zaustavljamo se na mjestu umnoženja kruha i ribica, susrećemo našeg zemljaka koji čuva to sveto mjesto, posjećujemo crkvicu Petrova prvenstva tik uz jezero, razgledavamo dosta izlizane kamene usječene stepenice kojima je silazio vjerojatno i Krist, ali nikako ne možemo proći bez dužeg zaustavljanja na sitnoj uzvisini — takozvanom brdašcu blaženstva. Novija crkvica u obliku osmerokuta slična je obrnutom lopočevu cvijetu, koji se u skromnoj plahosti privija prema zemlji i pruža joj poljubac sreće. Jeka Govora na gori još je prisutna, iako u neposrednoj blizini kašljucaju topovi s Golana, fantomi siju opasne kruške, a dosta uskim cestama tegljači vuku oštećene ili nove tenkove. Na jednoj strani Jezera se ratuje, a na drugoj hodočasnici mole za mir, koji je donio i ponudio Krist.

Prolazimo kroz Magdalu, koja se počela otkopavati, tražimo Mariju Magdalenu, ali nje nema. Otišla je na put ljubavi. Zaustavljamo se u Tiberiasu, u Petrovu gradu, da pozdravimo ribara vjekova.

I kao po narudžbi na izlazu Jordana iz Genezaretskoga jezera dva ribarska para vade sitniju ribu iz svojih mreža. Gledamo preko jezera prema Dekapolisu, niz Jordan prema mjestu Kristova krštenja, promatramo brojne umjetne ribnjake, malo plandujemo uz jedan kibuc.

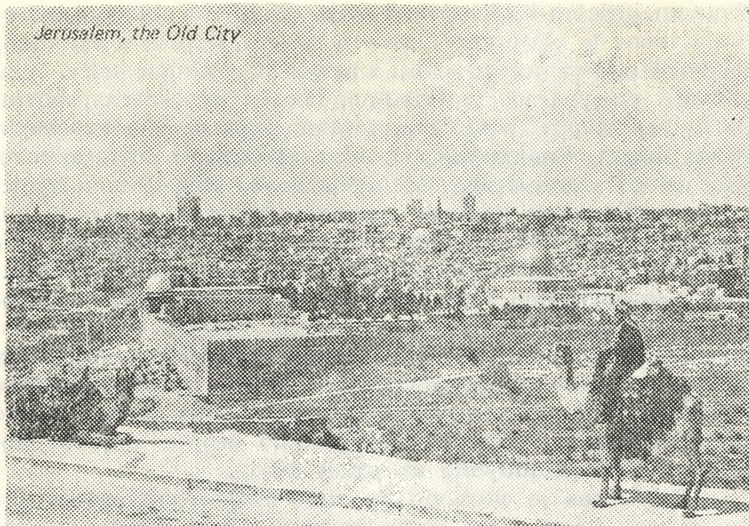
Tabor nas je oduševio ne samo svojom crkvom — čija su drvena vrata i još štošta napravljeni od drveta iz naše Slavonije — prekrasnim perivojem, već najviše svojim prirodnim uzdignućem iznad Ezdrelonske doline, nezaboravnim pogledom na Karmel, na novi židovski Nazaret, Genazaretsko jezero, Jordan, Naim. . .

Tragom Učiteljevih stopa odmičemo prema Samariji. Navraćamo u farmu naranača, radionicu suvenira-predmeta od maslinova drveta, sustižemo Nablus i pijemo s Jakovljeva zdenca. Zauvijek nam osta Izvor vode žive!

Po smrti do života!

Jeruzalem će ostati dok je Boga i vijeka gradom najveće Žrtve, najuzvišenije Slave i vječnog sjećanja na neizbrisivo razmeđište cjelokupne povijesti čovječanstva. K njemu zapravo vode svi putovi. U nj se stječu sve staze. Nije od prvotnog značenja da li se to priznaje ili ne. Glavno da je to stvarnost koja se ne može zanijekati ni osporiti.

Kamena zdanja novog Jeruzalema djeluju svojom svježinom i ne podliježu suvremenim oblicima uniformirane arhitekture. Stari je ostao u davnoj slici orijentalne izvornosti,

Jeruzalem

iako ga je rimski plug preorao dva puta, pustošili brojni osvajači, nepoštedno zauzimali križari. Teško je na prvi mah povjerovati da se na onom nevelikom prostoru uistinu odigrao dvoboj Smrti i Života, obznanila Pobjeda i Uskrsnuće.

Kad smo u Cenakulu izvršili po volji sva čitanja i pjesme, promatrali smo s krasnog vidikovca »sv. Petra od pijetlova pjeva« prostranu Maslinsku goru, potok Cedron, Gehenu, Haceldamu, Jozafatsku dolinu... Trenutačno se zaustavljamo uz izvor Silou. Uspinjemo se do džamije Uazašašća, molimo uz kamen s otiscima Kristovih stopa, promatramo crkvu Očenaša gdje i na hrvatskom jeziku stoji ispisana Gospodnja molitva, prolazimo kamenim stazama do prekrasne crkvice »Isusova plača nad Jeruzalemom« odakle je preko oltara kroz čipkasto prozorsko kovano gvožđe takav pogled na Božji grad koji se nikad ne može zaboraviti. U Maslinskom vrtu plaho su molile psalme stare masline, možda izdanci onih pod kojima je bdio Isus, znojio se krvlju i započeo otkupiteljsku žrtvu. U bazilici Agonije suza se sama javlja na oku. Navratili smo i do Marijina groba, pozdravili pogledom Stjepanovo mučilište.

Križni put od Litostrotosa, tvrđave Antonije, kroz uzane uličice pune ljudi i svakojake robe, nemoguće je opisati, To

treba doživjeti. U crkvi sv. Groba pozdravila nas je prva Žalosna Majka na postaji raspeća. Ljubimo mjesto gdje je bio zaboden Kristov Križ. Obilazimo prostranu crkvu, gledamo raspuklu klisuru pri Isusovu izdahnuću, navraćamo u kapelu sv. Jelene gdje se našao i Kristov Križ, susrećemo sedmoricu mladih franjevaca iz naših hrvatskih strana koji u Jeruzalemu studiraju teologiju, ljubimo se i žurimo u sam sv. Grob. Zavidnu sreću doživjesmo fra Ivan, kolega Mato i ja da smo u sv. Grobu odslužili na hrvatskom zajedničku misu. Jednaku sreću doživio je i naš Josip sudjelujući s nama u svetoj žrtvi i ovjekovječujući fotografskim aparatom naš nezaboravni čin. Poljubili smo, u ime svoje i svih svojih najmilijih, kamen na kom je ležalo Isusovo tijelo. Sjetismo se tada i našega hrvatskog franjevca — Dubrovčanina Bonaficija Štefanića Drakolice, koji je mramornom pločom zaštitio sveti kamen od zuba vremena. Trenuci koji nikada ne umiru!

Staro i novo

Ništa nismo propustili što se moglo kroz šest aana vidjeti u cijelom Izraelu, a posebno u Jeruzalemu. Ispeli smo se i na brdo Moriju do Omarove džamije, možda najdivnije muslimanske sakralne građevine na cijelom svijetu. Tu je Abraham bio spreman žrtvovati Izaka. Motrimo kamen gdje se cijedila krv tolikih žrtava u starozavjetnom hramu, obilazimo obilati prostor nekadanjeg hrama, silazimo i pridružujemo se molitvama uz takozvani Zid plača, kamo dolaze »plakatimoliti« i toliki židovski ateisti, uspinjemo se opet na Sion, navraćamo u crkvu Marijine smrti, prolazimo kraj gradskih starih vrata gdje je vjerojatno bio spaljen i naš hrvatski Svetac sv. Nikola Tavelić.

Njemu smo iskazali posebnu čast u nedjeljno jutro kad smo se mi hrvatski hodočasnici i franjevačka kolonija u Jeruzalemu skupili u kapeli apostolske delegacije na Maslinskom brdu i tu koncelebrirali na oltaru našeg Sveca i molili za njegovo pokoljenje. Malo neobično djeluje da je tamo po strani podignut oltar jeruzalemskom mučeniku. Ali što se treba čuditi kad mu ni u rodnoj kući ne daju dužno prvenstvo?

Da bismo zaokružili naš put u Svetu Zemlju, zaletjeli smo se i do rodnog sela sv. Ivana Krstitelja, do Lazarove Betanije, na Mrtvo more, do naseobine Qumran, do Jerihona, pod samo brdo Kristova kušanja, do Kane...

Svugdje izmjena starog i novog, pitomog i oporog.

Naš spretni vodič Sarajka Gonda neumorno nam je govorila ne samo o židovskoj prošlosti nego još više o sadašnjosti. Iz njezinih tumačenja, iz razgovora s našim zemljacima, iseljenim Židovima — Zagrepčaninom Radejom i Novosađaninom Loherom, a jednako i iz neposrednih zapažanja sasvim jasno smo razabrali veliki elan svih stanovnika države Izrael da je podignu i usavrše. Rade kao neumorni crvi, ratuju poput Jonatinih drugova. Kako će to sve konačno završiti, teško je reći. Zemlja je podosta škrta i ne baš blagoslovljena, vode nema napretek, sirovina uopće nema, šume nisu osobite, teška industrija mala, nafte skoro ništa. Izvoze samo mediteransko voće. Avet rata je neprestano prisutna. I u takvom stanju političko nejedinstvo. Bogati stričevi ne škrtare, ali jamu bez dna teško je zajaziti. Izrael već broji tri milijuna, računajući u to i preostalih pola milijuna Arapa. Društveno uređenje orijentirano je prema socijalističkom obliku života, iako slobodni kapitalizam ima nevezane ruke. Poljoprivreda se forsira. Stoga se preporučuju kibuci, koji su od prvih oblika strogog kolektiva Morovske i Campanelline koncepcije sada postali sporazumni kolektiv slobodno udruženih snaga gdje svatko radi što zna, a svi dobivaju jednake nagrade.

Vrijeme će pokazati da li je moguće ostvariti novi Izrael na temeljima starine, koju je nužno modelirati prema zahtjevima sadašnjosti.

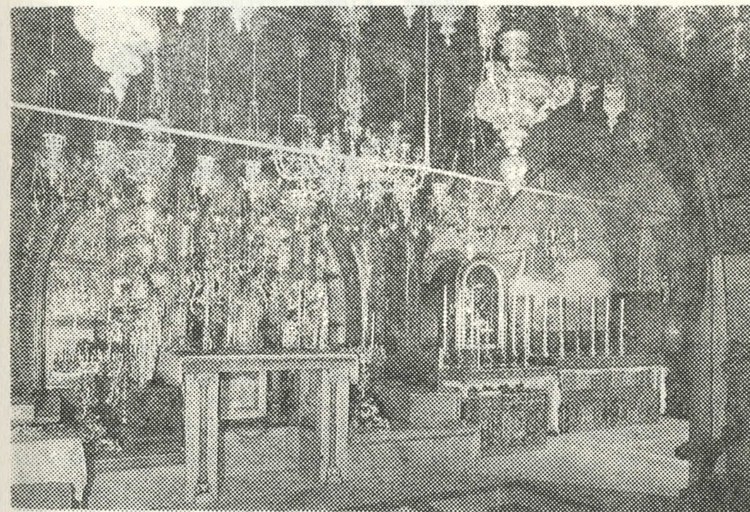
Jesam li sreo Krista?

Kad smo se u rano ožujsko jutro dijelili od Jeruzalema i žurili prema Lodu, bilo mi je teže nego kad se rastajem od rodnog sela. Još jednom sam na rastanku pogledao prema kupoli bazilike sv. Groba, u duhu poljubio golgotske visove i zaplovio snenim prebiranjem svježih uspomena. Postavio sam sebi pitanje: Jesam li doista u današnjem Izraelu

sreo nepatvorenog Krista? Na prvi mah ta me misao stresla, ali sam ubrzo utonuo u njeno otajno značenje.

Krist je i danas nakon devetnaest stoljeća osjetno prisutan u svojoj rodnoj grudi. Zašto je izabrao baš nju, na to nije jednostavno odgovoriti. Po njemu Izrael postade vječan i neizbrisiv.

Nazaretski Isus je najizvorniji i najneposredniji. Zrači milinom i jednostavnosti i potpune čovječnosti. Na obalama Jordana i Genezaretskog jezera izranja kao nepatvoreni Učitelj čija je Riječ uvijek prodorna i životvorna. U Betlehemu, a možda još više u Jeruzalemu, njegovo je potomstvo deformiralo sliku jedinstva. Nestale su skele oko vanjskih zidova središnje crkve kršćanstva, ali unutar samog hrama nije se mnogo promijenilo. Moj prijatelj i imenjak, koji je prije dva desetljeća posjetio domovinu Isusa i Marije, htio je u svojoj plemenitosti to nekako obrazložiti nastojanjem svih kršćana da na svoj način slave Osloboditelja čovječanstva, ali stvarnost bi teško mogla umanjiti ranu nesloge na izvorištu. Ovdje je ekumenizam sasvim zatajio!

Crkva Kristova Groba na Kalvariji

Slika Krista nakon šestodnevnog žurnog krstarenja njegovom domovinom ipak postaje konkretnija. Uokviren u oblike tla, mentaliteta, običaja, jezika, vremena, s eshatološkom dimenzijom koja prelazi trajanje i prostor zaokružuje se u cjelini koja je rječita zauvijek. Sad mi je Krist i bliži i jasniji i privlačniji!

Nakon »torture« kod pretrage naše prtljage i nas samih sa strane namještenika kompanije TWA sanjario sam u džambo-džetu o svemu što sam doživio. Sjetih se da nismo od cjelokupnog programa ispunili posjet Emausu. Možda u tom ima i simptomatičnosti? Svakako još bar jednom treba doći u Izrael da nam se vječni Obnovitelj ukaže u lomljenju kruha. Što prije to bolje. O. Ivan je spreman da nam bude vodič u studijsko-hodočasničkom putovanju koje bi bilo bar dva puta dulje negoli ovo. Dao Bog da se to što skorije ostvari.

Posjet Hrvatskom svecu u Jeruzalemu

Iako prije putovanja u Kristovu domovinu početkom ožujka 1974. godine nisam znao broj hrvatskih hodočasnika (putovali smo u sastavu redovitoga slovenskog hodočašća), čvrsto sam odlučio posjetiti sva mjesta u Jeruzalemu koja su povezana s našim prvim hrvatskim svecem — sv. Nikolom Tavelićem. U tu svrhu ponio sam sobom i onaj broj časopisa »Tavelić« (1972/3.—4), gdje je otisnuta i Svečeva misa, s nakanom da pošto-poto na zavjetnom oltaru hrvatskog naroda prikažem euharistijsku žrtvu i u neposrednoj blizini

Golgote uzdignem kalež svete Krvi za Nikolino pokoljenje, Kristovu Crkvu i cijeli svijet.

Dok smo žurili u vedroj i pomalo prohladnoj noći od Tel Aviva prema Karmelu, zatim od Haife preko starog grada Akko, koji je zidao Đadzar; dok smo u osunčanom danu i procvalim raspoloženjima banuli u nezaboravni Nazaret, na obale Genazaretskog jezera, u Tiberijas — grad ribara Petra; dok smo obilazili Kafarnaum, Tagbu, Brdo blaženstva, mjesto Petrova primata, Magdalenino selo Magdalu, uživali u ljepotama Jordana i promatrali mjesto Kristova krštenja; dok smo se uspinjali uz brdo Tabor, promatrali Esdrelonsku dolinu, odmicali Samarijom i tažili žeđu na Jakovljevu zdencu; dok smo u posebnom raspoloženju ljubili mjesto Kristova rođenja, šetali betlehemskim pastirskim poljem, prolazili Ivanovim rodnim mjestom, uz Lazarov grob, Mrtvo more, Jerihon, — svugdje, ama baš svugdje zaokupljala me misao: Da li je ovuda prolazio i naš hrvatski Svetac za ono kratko vrijeme što je boravio u Svetoj zemlji nakon odlaska iz Bosne? Na to pitanje nije moguće odgovoriti jer o tome nemamo nikakva spomena. Sve je ovisilo o mogućnostima, željama i ostvarenjima. Teško je vjerovati da svetac onakve punine kakav je bio sv. Nikola nije posjetio, osim Jeruzalema, i ona mjesta gdje je Krist utjelovljen, rođen, gdje je živio, propovijedao i postavljao temelje svojoj budućoj zajednici.

Kad smo na dan Isusove smrti — u petak — prispjeli u Jeruzalem, pridružili se brojnim pobožnim vjernicima u obavljanju križnog puta i u punini raspoloženja uspeli se na Kalvariju, poljubili mjesto Kristova raspinjanja, celebrirali u Svetom grobu, posjetili najsvetija mjesta, tada smo bili sigurni da je istim stazama hodao u vrelini duše i naš Svetac pred skoro šest stoljeća. Za nas šestoricu Hrvata trenutak posebne sreće!

Stazama našeg Sveca

Planirajući ovo hodočašće i nastojeći ga ostvariti, već sam godinama bio u stalnoj pismenoj vezi s našim franjevcem i mojim prijateljem o. Ivanom Štambukom, koji je prokrstario cijelu Palestinu, u njoj završio teološki studij, bio

na službi gotovo u svim samostanima, tumačio sveta mjesta tolikim hodočasnicima. Našli smo se u Marijinu Nazaretu, neposredno uz kapelicu Navještenja. On se dragovoljno ponudio da nas prati na našem putu i u svemu nam bude pri ruci. Iako uglavnom nije mogao doći do izražaja, jer naš službeni vodič Gonda Izrael (naša Sarajka, imigrirala u Izrael nekoliko godina iza rata) nije željela dijeliti svoju ulogu s drugim pa makar taj bio i versiraniji za kršćanske hodočasnike, ipak je fra Ivan iskoristio sve trenutke naših obrednih skupova i posebnih hodočasničkih uzleta da nam znalački i do u sitnice povijesno i arheološki osvijetli mnoge stranice Evanđelja i cjelokupne Biblije. Njegovu uslugu cijenili su dostojno i Slovenci i nas nekoliko Hrvata, njegove braće po krvi i duhu. Bez njega bismo u Jeruzalemu mršavo prošli u crkvi Svetog groba, jer nije lako doći na red za služenje svetih misa na mjestima kršćanskog spasenja — Raspeća i Isusova groba.

Iako i danas u Izraelu na svakom koraku susrećeš franjevce, jer su nerazdvojno povezani uz gotovo sva sveta mjesta kroz protekla stoljeća i u sadanjem trenutku, ipak prisutnost fra Ivana nekako nas je neosjetno i neodoljivo podsjećala na našeg Sveca, njegova subrata i apostolskog radnika na istoj Božjoj njivi. Ali ne malo iznenađenje dočekalo nas je u bazilici Svetog groba, kad smo nakon uobičajene popodnevne procesije susreli sedam naših mladih franjevaca iz svih naših hrvatskih strana, koji u Jeruzalemu studiraju teologiju na Međunarodnom franjevačkom institutu. Svi rosni poput jutarnje kaplje, vitki, ukusno bradati, nasmijani, sretni da su sreli i svoje zemljake u ovoj posvećenoj zemlji, ali veoma dalekoj od njihove domovine. Dvojica su članovi splitske franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja (fra Petar Milanović i fra Marijan Vugdelija), trojica iz zadarske provincije Sv. Jeronima (fra Nedjeljko Jerkan, fra Josip Vidas i fra Josip Peranić), a dvojica iz Bosne Srebrne — sarajevske provincije (fra Ilija Jerković i fra Mato Popović). Odmah se dogovorismo da ćemo nastojati obaći sve što je u vezi s našim sv. Nikolom.

Sutradan — 9. ožujka — uputili smo se od Svetog groba, gdje je naš Svetac tako često i franjevački duboko izlijevao svoju dušu Spasitelju i njegovoj žalosnoj Majci. Kad bi se danas povratio i vidio upravo na tom najsvetijem mjestu razjedinjenost kršćana, sigurno da bi ga zazeblo u srcu barem toliko koliko ga je boljelo proživljavajući u svoje

vrijeme u Bosni nacionalnu i vjersku podijeljenost među braćom iste krvi i iste vjere. A Krist je upravo u ovom gradu u predvečerje svoje otkupiteljske Žrtve božanski žarko molio da budemo jedno. Zar su kršćanske duše toliko otvrdnule na vapaj Božjeg Sina?

U mjesečevu ozračju ožujske noći koračali smo polako i tiho uskim ulicama starog Jeruzalema, punim dućančića, najobičnije robe i otpadaka. Neosjetno se približismo nekadanjim starim Jaffskim vratima. Kod tih vrata bio je spaljen sv. Nikola i njegova tri druga. Zašutjeli smo svjećajući se davnog događaja. Na trenutke kao da nas je lagano osvijetlio davni i trajno neugasivi plamen. I kao da čujemo iz neke otajne daljine bezglavo urlanje do ludila izbezumljenih Saracena. Sjetismo se i tolikih drugih lomača, masakra, mučeništva u prošlosti i današnjosti. Ne znamo za Nikolin grob kao i za mnoge druge. Grobovi nikad ne blijede u svom iskonskom značenju, pogotovo mučenički, posebno nepoznati! Sama od sebe procvjetala je molitva za smiraj krvi, za uzlet ljubavi!

Na Sionu nismo te večeri navratili ni u Cenakul ni u samostan gdje je negda živio sv. Nikola i odakle se 11. studenoga 1391. uputio sa svojim drugovima prema Omarovoj džamiji i nikad se više nije povratio u svoju samostansku ćeliju. Svratili smo se u crkvu Marijina usnuća, noviju i umjetnički veoma bogatu crkvu redovnika benediktinaca. Nismo sudjelovali ni u koncelebraciji. Upravo smo stoga imali vremena više osobno razmišljati o davnim i blizim stvarnostima. Posebno sam sâm pred sobom pokušavao raščlaniti pitanje: Zašto ovdje nije podignut zavjetni oltar u čast sv. Nikole Tavelića, kako je bila prvotna zamisao? Gotovo je nevjerojatno i poprilično čudno da se izabralo drugo mjesto, koje se ne samo po položaju i pristupu, već još više zbog nedostatka nutarnje logičnosti i osnovnog značenja nije smjelo pretpostaviti sionskom lokalitetu. Možda je odlučujući razlog bio u želji da budemo u zajednici sa slavenskom braćom? U konkretnom slučaju ne može se nikoga uvjeriti u opravdanost takve odluke. Izlazeći iz Marijine prostrane crkve osjetio sam tugu da upravo tu nije oltar našeg Sveca. Kalvarija, Sion, Marijin posljednji dom — zar to nisu tri izvorišta Tavelićeve svetačke punine i životne usklađenosti?!

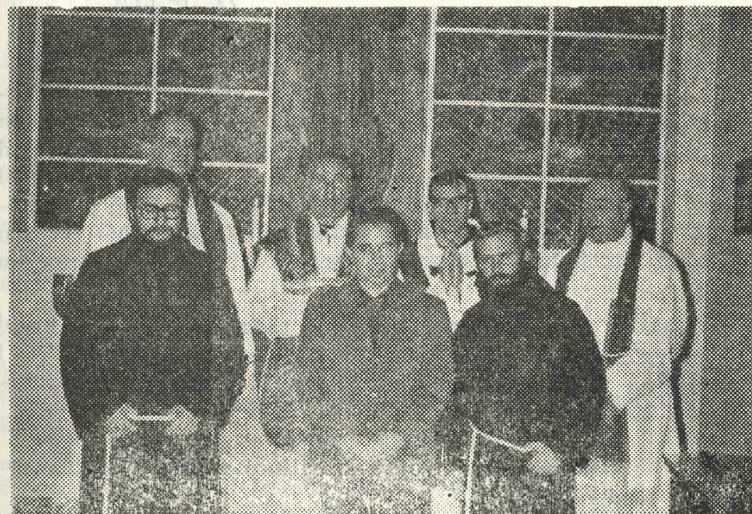
Daljnji hod Svečevim tragovima ostavili smo za sutra, jer je noć žurila svome ispunjenju. Samo smo bacili pogled

na Maslinsko brdo, Getsemanski vrt, Cedron, Gehenu, Haceldamu. .

Dok smo obilazili Omarovu džamiju, vjerovatno najljepšu muslimansku sakralnu građevinu na svijetu, sagrađenu na mjestu nekadašnjeg veličanstvenog židovskog hrama, od koga ostadoše samo dijelovi zapadnog zida, sjetili smo se sv. Nikole koji je upravo tu požurio da sakupljenim Saracenima navijesti Riječ života. Pogledali smo i na Herodovu palaču, gdje se odvio sudbeni proces. Davni događaj i uvijek nove pouke jer mučeništvo nikad ne zastaruje.

Zborovanje ispod Svetog brijega

Dok smo se u nedjeljno osunčano jutro ispinjali s istočne strane uz Maslinsko brdo k jeruzalemskoj rezidenciji hrvatskog Sveca, bili smo ozareni srećom. Apostolska delegacija djeluje pitomo i skladno. U njenoj je kapeli zavjetni oltar našeg Sveca. Nas četvorica hrvatskih misnika posegli smo i za obrascem mise sv. Nikole i za crvenom bojom liturgijskog odijela, usprkos nedjeljnom danu korizmenog vremena.

Jeruzalem, u apostolskoj delegaciji, pred oltarom sv. Nikole Tavelića 10. 4. 1974.

Dali smo prvenstvo o. Frani Kamenjarinu, koji je nedavno doletio sam u Jeruzalem, jer je član franjevačke zajednice naših južnih strana gdje je nikao i odrastao i sv. Nikola. Na ovom zavjetnom oltaru posebnom uvjerljivošću i svježinom odzvanjale su riječi Knjige mudrosti: ... Duše su pravednika u Božjoj ruci... Zadobili su velika dobra, jer ih je Bog stavio na kušnju i našao da su ga dostojni... — Ili iz Pavlove Poslanice Rimljanima: ... Tko će optužiti Božje izabranike?... Tko će nas rastaviti od Kristove ljubavi?... Poradi tebe ubijaju nas dan za danom... U svemu tome nadmoćno pobjeđujemo po onome koji nas uzljubi... — Završnicu pružio je sv. Luka navodeći doslovno Kristove riječi: ... Tko izgubi svoj život poradi mene, taj će ga spasiti! — Zapjevali smo zajednički s mladim franjevcima iz punine duše:

Hrvatska gruda te podari oltaru ...
Bribir i Šibenik ponose se tobom ...
Pod Križem nove snivao si snove,
U njemu svih nas vidio si spas!
Na Božje pute tvoja ljubav zove,
U duši našoj tvoj se budi glas ...

(A. Kokić)

Na trenutke činilo mi se da ne pripadamo zemlji. Motrio sam našeg Sveca kako zaljubljeno grli križ ne obraćajući pažnju na plameni oganj koji ga zahvaća. Šest anđela zaneseno promatraju izvršenje žrtve. Latinski natpis ispod Kerdićeva reljefa svima kaže da je ovaj mučenik Hrvat. Ni prvi ni posljednji. Svakako jedan od znanih. I on i mi — braća u zajednici krvi, vjere i ljubavi. Rekoh sebi: Pa ovo je danas u malom zborovanje Svete Hrvatske u Kristovu gradu.

Dok su moje kolege i subraća razgledali sobu u kojoj je održan, kako rekoše, povijesni susret pape Pavla VI. i patrijarha Atenagore, iskoristio sam mali predah da se povratim našem Svecu i zamolim ga za dvije bratske riječi.

— Kako se, brate Nikola, osjećaš u ovoj zavjetrini?

— Sukladno Učiteljevoj i Marijinoj riječi o jednostavnima i poniznima ...

— Nema li u tom nekakve paralele što ti u domovini uskraćuju prvenstvo i nekako krzmaju da te priznaju svojim zaštitnikom?

— Ljudske su računice daleko od Božjih mjerila.

— Što bi u ovom času poručio svoj braći u domovini i po cijelom svijetu?

— Gdje nema ljubavi nema ni života. Bez vjere nemoguće je omiljeti Bogu. Bez sloge ne može se održati podignuti dom. Mir i pravda jamstvo su budućnosti.

Dok je kolega Mato kamerom šarao na sve strane, spuštali smo se niz strminu prema autobusu, da zagrabimo žurno prema Ein Karemu, kako bismo nadoknadili žrtvovanu zajedničku točku programa i na ručku se našli opet s hodočasnicima.

Mnogo je Hrvatskih tragova u Izraelu

Suvremeni statističari migracija tvrde da nema države na svijetu u kojoj ne živi bar koji Hrvat. Ali to nije novost. Hrvatske tragove susrećemo i u Izraelu. Ne samo današnjem, nego i davnašnjem.

Nismo mogli provjeriti da li još ima muslimana Hrvata u Cezareji maritimi, koji su nakon aneksije Bosne Austrougarskoj Monarhiji bili upravo tamo smješteni. Prošli smo noću i nismo se navratili u taj primorski grad. Ako ih više nema tu, sigurno ih ima u arapskim logorima u Siriji i Jordanu.

Dok smo razgledali simboličku crkvu trošatorskog oblika na Taboru, pozdravilo nas je drvo iz naših slavonskih šuma. Tako nas je trajno povezao s brdom preobraženja naš franjevac o. Ivan Franković.

Gledajući od pitomog Jerihona i sumorno-oporog Mrtvog mora prema brdu Nebo, sjetismo se našeg zemljaka franjevačkog brata Jerka Mihalića koji je pred četvrt stoljeća sve to otkupio od jordanskih vlasti i tek nedavno sretno priveo kraju.

U Maslinskom vrtu sama od sebe sustiže suza suzu sjećajući se početka Kristove žrtve. Nama je hrvatskim hodočasnicima još više rastao žar jer smo se sjetili da su dvojica Hrvata, braća Brankovići, kupili taj vrt za vrijeme svoga hodočašća i darovali ga franjevcima.

Nije moguće izići iz Svetog groba a da u iskreni poljubac vjere i zahvalnosti ne uneseš čitava sebe. Dok smo ljubili sveti Kamen u zanosu blaženstva, nismo mogli ne posjetiti se i ponosne činjenice da smo i tu neizbrisivo za sve vjekove duboko upisani. Fra Ivan Š. veli da je mramornu ploču iznad svetog Kamena stavio hrvatski franjevac o. Bonifacije Stefanić-Drakolica iz Dubrovnika, koji je u 16. st. bio nekoliko puta kustos (čuvar) Svete zemlje. Pisac putopisa po Palestini »U domovini Isusa i Marije« o. Mirko Č. navodi da je »kapelicu Svetog groba, kakva je po prilici danas, podigao godine 1555. 'spomenuti' naš zemljak..., koji tada bijaše starješinom u jeruzalemskom samostanu i više puta čuvarom (custos) Svete zemlje« (str. 80, izd. 1956.).

Nada je najbolji pratilac na povratku

Još je noć tek izdaleka dozivala zoru kad smo se vozili uz zidine starog Jeruzalema i tek malo nazirali kupolu bazilike Svetoga groba. Nadigao sam se i pogledao u pravcu Jaffskih vrata i dočarao još jednom mučenički svršetak života našeg Sveca i njegove braće. Sjetio sam se pjesničkog opisa Baltazara Vijolića:

Dogara lomača. Crveno sive ponjave
plamena i dima padaju — dogaraju.
I sliježe se na četiri mučenička tijela,
što se na hrpama žerave
od bičeva, tamnice i života odmaraju.

Zbogom hrvatski Sveče! — rekao sam. Ako ikada opet dođem u Jeruzalem, naš će susret biti dulji i sadržajniji!

Utonuo u svoje misli plovio sam sjedeći u zračnom divu na krilima usrećene nade nezakrčenim stazama beskrajnog prostranstva. Ni u caravelli nisam dolazio k sebi sve do onog časa dok se kroz prorijeđene oblake ne ukaza gorovita Bosna. Poljubio sam u duhu taj sveti pedalj naše zemlje, kojom je hodao naš sv. Nikola blagoslivljajući je Božjom riječju života, posvećenim znojem žrtve i osloboditeljskim dahom vjere.

Italijom za stoljetnicu Hrvatskog književnog društva

LIPANJ 1968.

Na tjelovsko jutro
U Stjepanovu domu
gdje snivaju hrvatski velikani Duha,
u svečanoj šutnji oltar sveti motre
Apostola davnih što Slavenstvu brojnom
pokloniše Život, Istinu i Ljubav.
Jedar glas se osu pod svodovljem vitkim:
Krenimo, braćo, na put složne duše,
na hodočašće zrelih ostvarenja...

Pred zagrebačkom katedralom bijelila su se dva golema autobusa kao dva ponosna labuda. Na njima se krijesio natpis: Ćirilometodsko hodočašće.

Stotinjak nasmijanih lica posjedalo je u ugodne naslonjače, još po koji osmijeh najbližima i pozdrav rukom, pa nečujno kroz Zagreb i sve brže i brže prema Ljubljani, Postojni, Sežani. I u jednom i u drugom autobusu čuju se stručni vodiči, sustižu se uvodna tumačenja o značenju hodočašća, njegovoj svrsi i programu.

Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda slavi svoju stogodišnjicu postojanja (1868 — 1968). Jedno stoljeće dug je ljudski vijek. Ponosni period za kulturnu ustanovu koja se kroz 100 godina odala dušom i srcem da služi hrvatskom narodu, kršćanskoj prosvjeti, duhovnim i nacionalnim idealima. Sto godina zrelosti i brojnih ostvarenja!

Zar nije bilo logično uputiti se k središtu kršćanstva i to upravo u godini kad se slavi 1900-godišnjica smrti Apo-

stolskog Prvaka, u godini okrštenoj Godinom Vjere? Zar bismo mogli zaboraviti gdje smo odmah iza doseljenja u ove krajeve pripalili luč zdrave kulture i njome osvijetlili svoj novi dom? Zato smo, eto, pošli na put zrelosti i ostvarenja u susjednu Italiju da osvježimo uspomene, ojačamo duh i nadolijemo zdence novih pothvata.

Bližeći se granici nismo mogli zaboraviti da prolazimo krajem gdje je vjerojatno negdje bio Stridon, rodno mjesto sv. Jeronima. Tà on je prvih 78 godina bio zaštitnik naših nastojanja, on je krsno ime našeg društva.

Hvala ti, vječna hvala,
mudri Jeronime,
što niče davno u našoj zemlji.
Mi ostajemo tvoj rod
duhom, ostvarenjima i nadom.
Tvoj lik će trajno resiti naš dom
i ostati snažni memento —
da služimo Istini, Ljubavi, Dobroti . . .

LAGANO SE NJIŠU GONDOLE

Venecija oduševljava svoje posjetioce brojnim ljepotama i vrednotama. Raširila se poput lopoča uz obalu Jadrana na 107 otočića u tihom snatrenju kroz uspavljivi šum valova i azurnu koprenu neba. Priča o davnoj slavi, minuloj moći, okretnom trgovačkom duhu. Pokazuje svoja dostignuća: tolike građevine i crkve, nebrojene mostove (380) i kanale (176).

Uputili smo se vaporetom niz Canal Grande i promatrali i slijeva i zdesna sve što nam je mamilo oko. Dok smo se bližili »zlatnoj kući« i promicali ispod mostova, ne susretosmo zaljubljene iz filma »Venecija, mjesečina i ti«. Tek dvoje uspavanih snatre u gondoli.

Pred sv. Markom upravo se bližila kraju tijelovska procesija. I ove godine stari svečani ceremonijal, uniforme, cvijeće, sunce. Kardinal je recitirao panegirik-molitvu, blagoslovio svoje vjernike i nas putnike. Golubovi su mirno šetali prostranim trgom, a lagani vjetrić krčio put sutonu.

Trenutačni posjet pozlaćenom sv. Marku, letimično kruženje oko duždeve palače, pogled na Most uzdisaja i sjećanje

na Filipa Grabovca (+ 1749) i tolike hrvatske mučenike što strunuše u jezovitim tamničkim ćelijama, topli pozdrav crkvi Gospe od Zdravlja, kratka šetnja uskim ulicama punih svijeta, trgovina i daha mora, pa opet brodićem do naših bijelih lasta da se odmorimo prve noći u predgrađu Marghera.

Dok u mjesečini tone Venecija,
pjevaju veseli hodočasnici
pjesmu hrvatske duše.

O grade gordi i lijepi,
kako nam budiš teške uspomene
i po koje sjećanje drago.
Ti ploviš trajno na balvanima našim,
a naši krajevi ostadoše goli.
Za uzvrat dao si nam lance i krv. . .
Oronuo u stoljetnom izdisaju
ispaštaj zaborav i ludilo moći.

BESMRTNI GROBOVI

Grobovi nam redovito ulijevaju u dušu stanovitu tihu sumornost orošenu osjećajem nestajanja i nade. Taj nas osjećaj poštedio kad smo se približili grobu Sveca svega svijeta. Zaokupila nas je ekstaza besmrtnosti.

Kad je završila misa na grobu sv. Antuna u Padovi, stišala se i naša ljutina na Sveca, poznatog nebeskog i zemaljskog ekonoma, što nam nije priuštio da budemo kod njega na njegov dan. Pokazao se »nesnalažljiv«, jer nismo mogli dobiti prenoćište. Dan kasnije bilo nam je ljepše. Manje svijeta, više mogućnosti za pobožnost, razgledanje i plamene ushite. Zato su naše pjesme »Do nebesa nek se ori. . .« i »Rajska Djevo, Kraljice Hrvata. . .« i bile posebno raspjevane dok smo prikazivali žrtvu nebeske ljubavi. Prema tradicionalnom običaju stavili smo ruku na kamen Antunova groba i intimno molili dušom i srcem.

Svečana relikvija — sačuvani jezik — nadahnuo nas je plemenitim mislima o duhovnoj zrelosti i brojnim zaslužnim ostvarenjima.

O blagoslovljeni Jeziče,
koji stoljećima pričaš
visove kršćanske ljubavi,
tvoj glas nam trajno kazuje
ostvarenja zrele Dobrote...

Nakon osvježenja na zdencu Antunove besmrtne veličine, pohitjeli smo na jedan drugi grob, koji nije tako star, ali je već ovjenčan slavom svetosti. Nama je tako bliz, jer je u njemu dio nas. U njemu je netaknuto tijelo našeg zemljaka O. Leopolda Mandića iz Herceg Novog.

Nas Hrvata ima na sve Božje strane, po svim kontinentima, bojnim poljima, a evo i u svjetskim panteonima svetosti.

Kakav kontrast! Među kupolama pošumljene Svečeve bazilike, brojnih remek-djela umjetnosti što su stoljećima poklanjali Svecu geniji dlijeta i kista — jednostavna grobnica našeg O. Leopolda. I iz ove jednako cvjeta svetački duh veličine, jer ljubav ostaje sinteza svih vrednota.

Okupili smo se intimno i uz ovu grobnicu da se nadahnemo besmrtnošću i životom. Bili smo ponosni uz brata iste krvi. A ražalošćeni da ničim nije poznato njegovo nacionalno porijeklo. Zato je bio na mjestu protest o. kapucinu od jednog našeg hodočasnika.

Brate Leopolde,
nosimo Ti pozdrav iz tvog dragog kraja,
iz tvoje Hrvatske,
bratski pozdrav krvi, ljubavi i bratstva.

Govor besmrtnih grobova dočekao nas je i u Firenci, gradu slavne i ponosne Toskane, dok smo obilazili crkvu Santa Croce i Cappelle Medicee. Ovaj je ipak bio ponešto drukčiji. Iako se svetost i bogodana umjetnost dosta usko vežu, ipak nas grobovi umjetnika ne uzdižu previsoko, ne ožaruju suncem vreline kao svetački. Michelangelo, Dante, Bossini i drugi bude u posjetiocima jednostrano divljenje. Ali osjećaj dovršenosti i smalaksalosti ispunja nas težinom. Isti nas je osjećaj ispratio i u Galleria degli Ufizi, u Palazzo Pitti, i dok smo razgledali Ponte Vecchio i žuti Arno.

Dok smo s Piazzale Michelangelo motrili na odlasku Firenzu, pratili radost mladih zaručnika koji su došli — prema prastarom firentinskom običaju — ovjekovječiti svoj životni čin bar kojom fotografijom upravo na tom mjestu, jedan je

između nas koji se bavi problemima filozofije povijesti poluglasno nabacio: Pogledajte Firencu, motrite Toskanu. Dok su živjeli oni velikani čije smo grobove malo prije posjetili, u vremenu od 150 godina ova pokrajina i grad dali su čovječanstvu više umjetnika na raznolikim područjima negoli svekoliko ljudstvo prije toga ili poslije toga razdoblja.

NA BRDU STIGMATA

Veoma je ugodno ploviti iz Firenze za Rim autostradom del Sole, jednom od najljepših i najpraktičnijih i najumjetničkijih na svijetu u koju je utrošeno samo 372 milijarde lira. Mi smo ipak izabrali zaobilazni put. Srce nas je vuklo na Franjin Alverno.

Nisu svi bili oduševljeni usponom uz brdo koje je nešto više od Sljemena. Još manje kad smo se ustavili ispod vrha i stupili u pobožni uspon da dosegnemo suri drevni samostan koji se pripio uz klisuru i u trajnom strahu nad provalijom ne miče se ni lijevo ni desno. Ali kad smo se preko popodnevne mise osvježili nebeskim pićem žrtve i životvorne pobudne riječi, kad smo načas pošli tragom sveca najsličnijeg Kristu i u nekoj zanosnoj ekstazi bacili pogled unatrag nešto više preko sedam stoljeća, osjetili smo obistinjenje Papinijeve riječi u Kristovu životopisu kad pronicavo napominje da mistički razapeti Isus neprestano kiši krvlju nad našu zemlju i preporađa sve. U istoj viziji ugledali smo Franju iz Asiza kako se grli na Alverni s propetim Božjim Sinom i daje potvrdu Murillovoj ostvarenoj koncepciji na poznatom platnu: Zagrljeni spašavaju svijet.

Brate Franjo,
gdje si?
Tu sam vječno, trajno
u sredini ljudi.
U mom srcu ključa
ljubav bez granica.
Orošena krvlju, evo,
na nogama, na rukama,
i kroz otvoreni bok mi
uvijek cvjeta,
blagoslovom rudi...

Žurili smo niz strmi brijeg da nas ne sustigne pljusak. Kćeri sv. Franje još su bile u zanosu. Sva lica ožarena preporođenim izgledom. A starica Sinjanka dala je oduška riječima: O moj sv. Franjo, kako si ti bio dobar kad si činio toliku pokoru i dobio takvo odlikovanje. Kad sam to vidjela, ne žalim da sam potrošila pola milijuna!

Dok smo se spuštali prema autostradi, govor se vodio o stigmatama uopće, stavu katoličke teologije prema tom fenomenu, suvremenim eksperimentima s tog područja itd. Mimoilazeći Orvieto sjetili smo se neobičnog tjelesnika, kraj Arezza sjetili smo se Petrarke (1304—1374) i Gvida Aretinskog (c.995—1050), na domak Cortone sv. Margarete pokornice, a uz Trazimensko jezero Hanibala, njegove pobjede nad Rimljanima (217. prije Krista), i Hanibalovih slonova. Franjin kipić na međašu označavao je svršetak Toskane, a početak pitome zelene Umbrije.

U PETROVU GRADU

Stara je bila riječ da svi putovi vode u Rim. To bez sumnje vrijedi za autostradu del Sole. Da nas ne uspava ugodnost vožnje, dobar poznavalac klasične starine pričao nam je o starom Rimu, njegovom uređenju, pjesništvu i umjetničkim dostignućima. Upravo je završavao o značenju čempresa kod Rimljana kad smo pozdravljeni od njih i krošnjavih borova neosjetno ulazili u grad. Pozdravio nas je i osvijetljeni kip Krista koji majestetički dominira iznad novijih sportskih objekata.

Smjestili smo se u starom dijelu Rima, Via Germanico, u pensionima Aladino i Nautilus. Dočekala nas je prijazna domaća atmosfera koja se sve više očitovala za čitavog boravka.

Nedjeljni dan započeo je posjetom Petrovoj crkvi, najvećem hramu kršćanstva. Kao da smo izvježbani prodefilirali smo ispred crnog Petrovog brončanog kipa, poljubili izlizanu desnu nogu, pomolili se pred Confessijom, poklonili se Sakramentu, obujmili srcem i pogledom znamenitu Michelangelovu Pietà, posjetili grobnice Papa, posebno Ivana Dobrog i s Pavlom VI izmolili smo Angelus. On nam je izgledao kao bijela golubica koja svijetu trajno pokazuje maslinu mira.

Popodnevno krstarenje Rimom bilo je odmjereno. Navratili smo se u S. Maria di Aracoeli da vidimo i Gesù Bambino i grob Katarine Kotromanićke, bosanske kraljice. Silazeći uz Forum Romanum bacili smo pogled na Mamertinsku tanimcu gdje su dugo čamili Petar i Pavao. Tamnice su svugdje iste i strašne.Collosseum nas je prenio u stoljeća mučeništva, ludila, sulude vlasti i neminovne katastrofe. Michelangelov Mojsije i Panteon su nas osvježili uza svu popodnevnu vrućinu.

Pred bazilikom sv. Petra

Mojsije,
de reci i nama nešto
što dođosmo iz ponosne Hrvatske
vidjeti tvoje plameno lice.
— Čuvajte se zlatne teladi
i vrtloga šumne bujice
u nemiru gladnih snova.
Sinajske ploče
i vama nuđaju život
u nadi što cvjeta plamno
kroz ozračja plodnih blagoslova.

Posljednja točka nedjeljnog programa bila je misa i govor F. Šepera u crkvi Zavoda sv. Jeronima. Sasvim je drukči-

je kad u Rimu imaš svog rođenog kardinala. Nasljednik kardinala Haulika, utemeljitelja HKD sv. Ćirila i Metoda (do 1946. pod imenom sv. Jeronima) obradovao se što nas vidi, istakao značenje stoljetnog jubileja i zaželio nova ostvarenja za suvremeno kršćansko društvo u Hrvatskoj.

Drugi dan započeo je koncelebriranom misom na grobu sv. Ćirila (u crkvi sv. Klementa). Predsjednik je istakao važnost momenta i potakao na izvršenje trajnog zadatka u duhu sv. Braće.

Bogata riznica vjekovnih dostignuća u vatikanskim muzejima posvjedočila je hodočasnicima neiscrpivu snagu čovječjeg uma, duše i srca. Kontinuitet u pluralitetu, bogat izraz u jedinstvenosti.

Da bi osjetili dinamizam Rima poslužilo je i to poslijepodne. Intervju za radio-postaju Vatikana potrajao je obilato. P. Scheibel sve je brižno pripremio i vješto i strpljivo registrirao.

Bez trenutka odmora žurili smo se na prijem koji nam je ljubazno i s mnogo pažnje priredio rektor Zavoda sv. Jeronima ugledni mons. Đ. Kokša. Malo je rečeno da je sve proteklo ugodno i lijepo. Pokloni kardinalu i rektoru, pozdravni govori i ugodni razgovor s domaćinima i mladim studentima-svećenicima uz čašicu biranih pića. Nezaboravno predvečerje.

Bogati ponedjeljak završen je kasno u noći noćnom vožnjom Rimom i razgledanjem najljepših dijelova vječnog Grada.

DOLINA RUŠEVINA I BLAGOSLOVA

Izlet u Pompeje i Napulj ne samo da je zanimljiv, nego pomalo i neobičan. Nigdje se možda u kontinentalnoj Italiji ne zapažaju takve heterogenosti i divergencije kao u ovom južnjačkom kraju.

Da nije iskopina u Pompejima, ne bismo mogli ocijeniti katastrofu ni ovog ni susjednih gradova. Gotovo je nepojmljiv užas onih beznadnih dugih trenutaka. Vjerno rekonstruirana i odlivena tjelesa unesrećenika, kao i tijelo psa u pozi stravične izgubljenosti — svjedoče o prizoru pakla.

Bogat sloj rimske elite, vladarske i trgovačke moći izgradio je Pompeje, Herculanum i Stabije za svoje osvježenje i uzdizanje. Od hramova, kazališta, trgova, kupaonica, do javnih kuća i kanalizacije, sve je bilo izgrađeno i umjetnički dotjerano. I sve je u trenutku porušeno i uništeno: životi ljudi, tjelesa životinja, umjetničke zgrade, stanovi, bogatstvo. Čovjek je nemoćan pred rasrđenom prirodom.

S ponosom smo promatrali svjedočanstva o postojanju kršćanstva u Pompejima. Slike Krista, Bogorodice, anđela na fasadama kuća svjedoče da je kršćanska vjera postojala ovdje još u rano jutro druge polovine prvog stoljeća (prije 79.). Tko se može oduprijeti Božjoj moći dobrote?!

Točno u podne zaorila je u svetištu Pompejske Gospe hrvatska marijanska pjesma i hrvatska misa. Učinilo nam se kao jeka nekog nezaboravnog glasa kad nam je u poruci dana doprlo do ušiju: Mi, koji imamo majke i odijeljeni smo od njih samo nekoliko dana, osjetili smo potrebu njene blizine. A što da rečemo za vas koji ste davno ostali bez majke? Zato smo i požurili u Pompeje k Majci da osjetimo toplinu njene ljubavi. Ogrijmo se na njoj i budimo sretni! ... Pogledajte što čini majčina dobrota: od doline prokletstva stvorila je dolinu blagoslova! ...

Pod dojmom pompejskih ekstrema nije nas iznenadila neobična klima Napulja. Čudni pogledi, strah za novčarku, cigansko trgovanje, prosjačenje stare redovnice na ulici u otrcanom habitu — sve nas to nije zaokupilo. Krstarili smo gradom, promatrali zaljev u sivilu podneva, bacili pogled na Capri i opet produljili put za Rim.

Na izlazu iz Napulja čavrljali smo o čudu sv. Januara, njegovoj krvi u ampuli koja vrije kad je približe svečevoj glavi. Također i o kapucinu o. Piju koji živi blizu Napulja u samostanu S. Giovanni Rotondo u poodmakloj starosti i na svojim rukama i nogama i boku ima rane slične stigmatama svog duhovnog Oca Franje. Međutim za njegove rane, kao i za one pokojne Terezije Neuman iz Konnersreutha, reče P. Gemelli, njegov duhovni subrat, da nemaju veze sa vrhunaravnim.

Rime,
opet se vraćamo k Tebi
na obale Tibera...

Nezaboravna je srijeda — 19. lipnja 1968.

Na grobu sv. Pija X u bazilici sv. Petra osjetili smo dah univerzalnosti. Iza evanđelja ponijela nas je riječ pobude da ogledamo svijetom i vidimo svugdje sebe i svoje; da se uzdignemo k nebu i osjetimo istinu o općinstvu svetih. Bez granica. Pobožanstvenjeni. S Petrom ovjekovječeni.

Kad smo — zaslugom mons. Đ. Kokše — zauzeli svoje mjesto pred Confessijom, najljepšem mjestu na javnoj Papinoj audenciji, osjetili smo da smo počašćeni.

Dok je Papa prolazio na nosiljci, oslobođenoj svih natruha prošlosti, klicali smo sustezljivo, jer nismo navikli na slične parade.

Ulazak u baziliku sv. Petra

Pavao djeluje nježno i simpatično, umjereno i darežljivo, očinski i umorno. Odmjeren u kretnjama i riječima. Pozdravlja sve redom. Posebno nas Hrvate i Slovake koji su prvi put iza rata došli posjetiti zajedničkog Oca.

Ganutljiv je prizor vidjeti baziliku sv. Petra skoro punu kršćana sa svih kontinenata, svih boja, jezika, staleža i dobi, zdravih i paraliziranih dječaka, gluhonijeme djece, crkvenjaka i svjetovnjaka. Svi ujedinjeni u istoj vjeri i ožareni ljubavlju i poštovanjem prema Kristovu Namjesniku.

»Pozdravljamo — obratio se Papa izravno nama — među grupama ove audijencije i katoličke hodočasnike iz Hrvatske. Drago nam je što možemo i njima upraviti posebnu riječ. Oni su došli u Rim da proslave 100-godišnjicu Zagrebačkog izdavačkog društva sv. Ćirila i Metoda.

Predragi sinovi! Primamo vas s velikom dobrohotnošću. Žao nam je što ne poznamo Vašeg jezika. No, vi ćete nas razumjeti u svom srcu, a netko će vam od vas prevesti naše riječi.

Posebno pozdravljamo Vašeg predsjednika mons. Janka Oberškog i uglednog rektora Ilirskog zavoda mons. Đuru Kokšu.

Ovaj Vaš susret sa smjernim Kristovim zamjenikom dostojan je znak i kruna razdoblja aktivnosti od stotinu godina na području tiska. Ova je aktivnost dala i nastavlja pružati veličanstveni doprinos pun utjehe da se u Vaših čitalaca ispravno oblikuju i odgajaju savjesti. To je uzvišeni doprinos i općoj stvari katoličke kulture u Hrvatskoj.

Vi ćete ponijeti i svim Vašim kolegama, koji nisu ovdje prisutni, našu zahvalnost i naše dobre želje.

A Vama koji ste ovdje, i svima milim i dragim, podjeljujemo naš posebni apostolski blagoslov.«

Spontani aplauz, uručeni darovi — spomen-plaketa, medaljon sv. Jeronima, Ćirila i Metoda (rad akademskog kipara Ante Starčevića), povelja na pergameni ispisana uncijalnim verzalom (djelo akademske slikarice prof. Zdenke Sertić), Hrvatski književni zbornik »Marulić« i hrvatski prijevod enciklike »Populorum progressio« — naše pobožne i nacionalne hrvatske pjesme, samo su blijedi odraz raspoloženja u tom nezaboravnom času kad smo se osjetili visoki do nebesa, bezgranični i vječni.

Te nezaboravne srijede ništa se drugo nije moglo utkati u raspoloženje duše. U nekoj ozbiljnoj tišini spremali smo se na povratak kući. Epilog našeg boravka u Rimu bio je pro-

živjeti posjet Svetim Stepenicama, katakombama sv. Kalista i bazilikama sv. Marije Velike, Ivana Lateranskog i Pavla izvan zidina starog Rima.

Zbogom, vječni Grade,
zbogom, grade Vjere.
Spomen na te prati nas trajno...

U DOMOVINI ASIŠKOG SIROTANA

Tek kad smo zagazili u srce Umbrije, počelo se vraćati raspoloženje dana. Rim je ostao daleko i tuga se pomalo stišala. Sučelice pozdravio nas je Asiz, pripet uz brijeg kao jato sivih golubova.

Navratili smo se k Mariji Anđeoskoj da pred podne nadolijemo Golgotsku baklju vječne žrtve. Na izvoru Franjine duhovnosti zacrpli smo što više života.

Pratili smo Franju od groba do rođenja, ali ne samo u malim ostacima roditeljskog doma, nego još više u blaženstvu sv. Damjana. Tu je čuo Kristov glas: Idi i popravi moju kuću koja se ruši. Tu je spjevao nezaboravnu pjesmu bratu Suncu.

Bacili smo pogled na Rivotorto i Carceri, ali nismo smatrali nužnim da ih posjetimo, jer je sve do sada viđeno i prerječit izraz Franjina duha i veličine.

Požurili smo do Peruđe. Zvuci gradske glazbe nadjačali su zuj naših autobusa. Tko im je kazao da nas čekaju? — O ne! Njihova je svirka godišnji spomen pobune protiv Pape dok je još bio i svjetovni vladar. Koje je značenje svega toga danas? Stupidaggine! Bedastoća, ludost — reče mi prijatelj svećenik koji me je dočekao još u Mariji Procijunkuli. Zanimljivo da gluposti uvijek dugo žive.

Don Gino i don Remo nadomjestili su nam posjet »Città della Domenica«, svojevrsnom i vjerojatno jedinstvenom »Gradu nedjeljnog odmora«, toplim prijemima u svojim skromnim stanovima. Na oba prijema obilna ljubav, široka i bogata gostoljubivost, narodna muzika iz Hrvatske i brojni naši narodni ukrasi. Nezaboravno!

Alojzijevo smo proslavili u kapeli svetog Sakramenta katedrale, u kojoj je toliko puta celebrirao i Leon XIII kao

biskup Peruđe. Hitar pogled gradom i još hitrije preko Gubija, Fana, Pesara, Riminija, gdje je Antun Padovanski propovijedao ribama, u republiku slobode.

POSJET RABLJANINU MARINU

Zemljače Marine,
kud ode tako daleko
i izabra šumni brda vrh?

Kao da čusmo odgovor na samoj granici jedne od najmanjih državica: Dobro došli u republiku slobode!

Ah, čemu onda tvoje
vitke kule?
— Zbog pogleda vitog
i ukrasa plamnih.

Divan je San Marino. Kao da s neba gledaš bujni plašt prirode, izvezen brduljastim naborima. Poput osebujnih makova crvene se krovovi kuća. Povjetrac kao da se hvali svojom čistinom daha i svježine.

Na grobu sv. Marina nismo se osjetili kao na Alverni. Ovdje nam usjek izgleda umjetan, izrađen i bez emotivnosti. Ta Marin je — vele — bio klesar.

Ipak nas nešto veže uz ove klisure i hridi. Iz našeg Raba — kažu — došao je tamo sv. Marin, sklonio se na brdo tražeći slobodu duha i vjere.

Jedan nam gostioničar priča da upravo sutra stižu Rabljani u posjet San Marinu. Bit će — veli — krasan doček i velika svečanost.

Uz najgornju tvrđavu zasjeli smo u punom raspoloženju, zapjevali »Marjane, Marjane« i »Lijepa naša domovina«, zalili s »moscatom-spumante San Marino« i spustili se veselo prema Raveni.

Addio, San Marino!
Arivederci, ma quando?
Sloboda, sloboda, sloboda!...

NA DANTEOVU GROBU

Evo kako umiru pravednici,
daleko od doma,
od rodnog ognjišta.
Firenza tek samo spomenik ti sazda.
O vrli pjesniče,
što u duši vreloj spojio si moćno
bogatstvo antike,
zdravog uma blago
i kršćanskim suncem ožario snažno
Istinu i Ljubav,
dvije poluge gorde Svetosti, Ljepote,
Oprosti nam zaborav,
jer stoljeće minu,
a da za te ništa učinili nismo.

Jedino bi bilo opravdano u stihovima opisati nenadmašive mozaike u S. Vitale i drugim ravenskim crkvama, u Mausoleju Galle Placidije.

U franjevačkoj crkvi uz Danteovu grobnicu nismo bacali novac u vodu pred glavnim oltarom da nam osigura sreću. Prepustili smo svu sreću zanesenim zaručnicima koje je tog jutra očekivala crkva sva u bijelom cvijeću.

KOŠNICA NA MONTE GRISA

Vele da konj brže ide kući. Nije nam se to učinilo istinitim dok smo od Ravene mimoilazili Veneciju i žurili prema Trstu.

U Redipuglia bacili smo pogled na prekrasno vojno groblje gdje sniva skoro sto tisuća ratnika iz I svjetskog rata. A koliki su naši među njima?

Zaustavismo se iznad Trsta u novom svetištu Djevice Marije, Majke i Kraljice. Poput košnice ispela se golema crkva na obronku brijega. Pogled zamaman i simboličan.

Preko mise čusmo kontrastnu uspomenu: Ovdje uz majku visovi zanosa, ljepota i svježina, pogled u daljinu miline i sreće. Tu dolje pod brijegom magloviti mutež žeđe za bogatstvom, lagodnošću i trgovinom... Dok su raspjevana zvona oglasila ariju Marijine pjesme, naše se oči orosiše suzama zahvalne ljubavi.

Ni pola sata zatim uvjerismo se u ispravnost pobudnih riječi. Nakon škrte kupnje jedva šmugnusmo kroz dim bomba sa suzavcem i gomile razbješnjelih demonstranata.

ZAGREBE, VRAĆAMO SE TEBI...

Obično se kaže, da se kući vraćamo sve više razdragani. Mi smo se vozili prilično šutke. Već od Postojne neosjetno se smanjivao broj hodočasnika.

Cijeli sat prije pola noći bili smo u Zagrebu.

Nema pozdrava. Rastanak je sutra.

Osamdeset hodočasnika došlo je na oproštaj. Crkva sv. Ivana bila je u najsvečanijem ruhu zbog sutrašnjeg blagdana svoga zaštitnika.

Anđeoski glasovi mladih redovnica pjevali su misu. Rekapitulacija hodočašća zrelosti i ostvarenja. »Tebe Boga hvalimo« pred oltarom sv. Jeronima, iz stare katedrale. Molitva Jeronimu i sv. Braći. I završni — amen.

sabrane u ovoj knjizi
nisu obuhvatili sva moja
putovanja po svijetu u vremenu
od 1968. do 1981.
Samo sam neke od njih opisao,
jer u ona prva vremena
nije bilo lako naći list ili reviju.
I tako ostadoše samo u bilješkama:
Austrija (2 i po mj.), Francuska (1 mj.),
Madžarska, Grčka, Turska, Bugarska,
Švicarska, Španjolska i Portugal.

U ovo izdanje nisu uvršteni
ni neki tiskani putopisi
i kraće reportaže,
iz jednostavnog razloga da se
dobije na čvrstini sadržaja
i ne bude opsežnijih ponavljanja,
što se ponegdje nije moglo ni ovdje
izbjeći u onim opisima koji se
dva puta navraćaju istom putovanju,
iako u raznolikim pristupima.

Dugo sam se skanjivao
da objavim ovu knjigu,
ali su me neki kolege književnici,
prijatelji i knjižari
uporno poticali da to učinim.
Poslušao sam uz rizik.

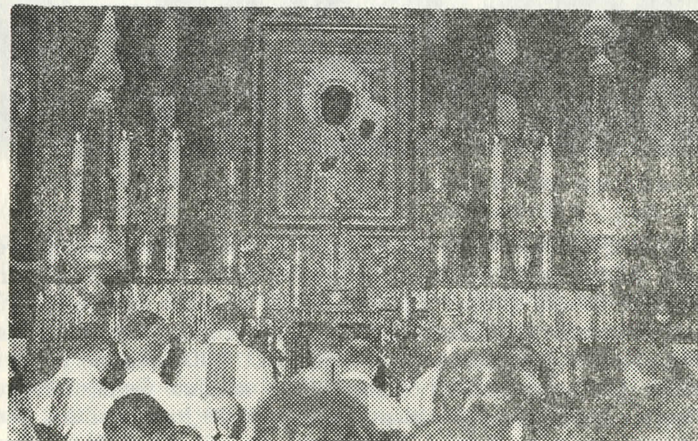
Blagoslovljen svaki novčić
koji sam uložio
u smišljena putovanja.
Upoznati ljude i zemlje.
to je dragocjena glavnica
D U H A !
MVČ

HRVATI U ČENSTOHOVI

Kolovoz 1968.

Još od početka našeg burnog stoljeća naši su pređi počeli hodočastiti na »sveta mjesta«. Ta prva hodočašća u Rim i Lurd opisana su zanosno i vješto. Mnogi se od nas još sjećaju poletnih putopisnih opisa Jemeršića i drugih.

Uz Rim i Lurd naši su stari uspjeli još prije II svjetskog rata posjetiti Kristovu domovinu, zatim Irsku i druga mjesta i zemlje. Mi i danas s ugodnošću čitamo putopise Andrića i ostalih, plovimo njihovim tragom, otkrivamo detalje njihovih zanosa.

Oltar Gospe Čenstohovske

Nakon četvrtstoljetne šutnje opet smo počeli hodočastiti starim stazama. Ponajprije smo požurili u Lurd, zatim u Rim. Srce nas je vuklo i u Fatimu pa smo 1968. i taj san ostvarili. U vremenu čestih turističkih izleta naši su ljudi uhodanim putovima prokrstarili mnogo i mnogo puta.

Uza sve to jedno je sveto mjesto ostalo neposjećeno. To je Marijino veliko svetište na Jasnoj Gori u Censtohovi (Czestochowa); nacionalno svetište i duhovno središte Poljaka.

Kad su Poljaci 1966. slavili 1000-godišnjicu pokrštenja i svoje države i to baš u Čenstohovi na Jasnoj Gori, i Hrvati su kanili da za blagdan Kraljice Poljske, 3. svibnja, na glavni dan proslave dođu i pridruže se bratskom slavlju. Ta nakana nije bila ostvarena. I nekako kao da se zaboravilo na davni san.

Hrvatski hodočasnici

Trećeg svibnja 1968. pojavila se u duši jednog našeg svećenika misao kako bi bilo da se za Veliku Gospu organizira hodočašće Majci Božjoj Čenstohovskoj. S tom idejom složili su se i čuvari svetišta Majke Božje Kraljice Hrvata u Zagrebu, oglasili hodočašće i 11. kolovoza 1968. krenuše iz istog svetišta prvi hrvatski hodočasnici u posjet Čenstohovskoj »Crnoj Bogorodici«. Nevelika skupina od 36 hodočasnika, među njima osam svećenika. Zastupani su bili svi naši krajevi, sav naš katolički narod: Hercegovina, Bosna, Slavonija, Hrvatsko Zagorje, Međimurje, Hrvatsko Primorje, otok Krk, Dalmacija, Prigorje i Zagreb. Bez dogovora svi zajedno, prvi put u povijesti hrvatskog naroda krenulo je organizirano hodočašće za Čenstohovu!

Dalek je bio i zanimljiv naš put. Osvježeni ljepotama Hrvatskog Zagorja, Varaždina i čakovečkog kraja, zagazili smo u Mađarsku, zaplovili uz Balaton, navratili u Siofoko i nakon kratkog ali vrlo sadržajnog razgledanja Budimpešte, proslijedili put za Krakov.

Sjekli smo bratskom Slovačkom i divili se njenim ljepotama. Nismo se zaustavili ni u Banskoj Bistrici, žurili smo se dalje.

Poljska nas je dočekala prijateljski i toplo. Lijepa i plodna zemlja. Prokrstarili smo Krakovom i Varšavom i svugdje susreli baštinu narodnih i duhovnih vrednota.

Kad smo 14. kolovoza napuštali Varšavu i krenuli prema Čenstohovi, osjetili smo da nas čeka najmiliji trenutak. Neosjetno kao na krilima zanosa ušli smo u sveti Marijin grad, a s Jasne Gore pozdravio nas je toranj Marijine crkve visok 105 m. Na njemu su vijorile tri zastave: poljska, papina i Marijina. Tad smo se sjetili Domjanovićevih stihova:

Vlak se žuril prek Poljske, prek puste,
niska je trava polegla ravnicom,
retko je grmlje se stisnulo k zemlji,
v strahu pred oblaki ili pred kmicom.

Tam na bregu tam gledel sem čudo:
cirkvu kak v ognju, i krov je do krova
prignul se k njoj. To je grad koji moli,
čul sem čez vlak: »To je Czestochowa«!

Neopisiv je dojam Čenstohove. Tu je sve spontano, kršćanski i poljski. Marijini su dvori jednostavni i lijepi. Njezina je slika nekog posebnog izražaja. Glega majčinski, ali odlučno, sigurno i prodorno. Pogled joj je nezaboravan. Na licu su joj ožiljci rana, koje joj zadadoše husitski razbojnici.

Našli smo je okruženu mnoštvom Poljaka i brojnim stranim hodočasnicima. Oko Njene slike iznenadio nas je poljski običaj da se umjesto raskošnog cvijeća donose Majci Božjoj svi plodovi zemlje i razno skromno cvijeće s njiva, pa je tako na oltaru taj neobični ukras svih boja i vrsta pjevao Bogorodici zahvalnu pjesmu nezaboravne odanosti. A tolike ras-

cvale duše samo su uzdahom i suzom davale oduška svojoj ljubavi.

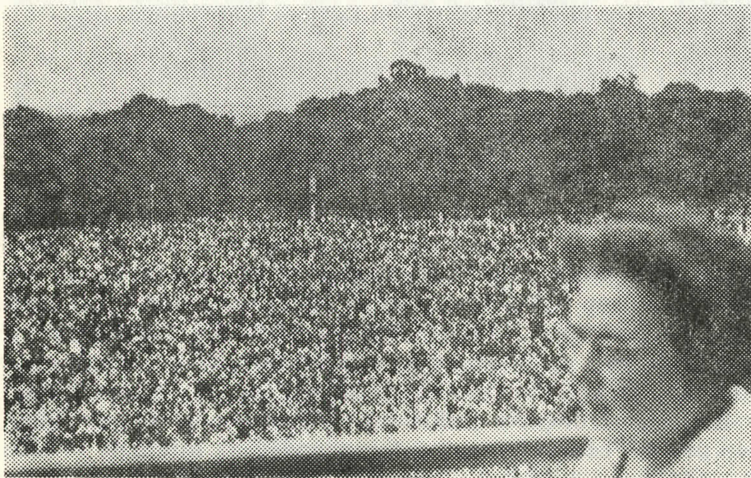
Sva tri dana imali smo Misu i pobožnost pred čudotvornom slikom. Molili smo, pjevali i posvećivali se Majci. Ona nam je rekla pogledom da smo Njezini. Donijeli smo joj pozdrav svih naših ljudi, kršćanski pozdrav svih katolika Hrvata.

Kad smo na Veliku Gospu preko pontifikalne Mise s počasnih tribina zaokružili pogledom preko nebrojenog mnoštva pobožnih Poljaka, kad smo čuli pjevanje i molitve 150 do 200 tisuća grla, onda smo bez poteškoće shvatili poljsku dušu, snagu naše Crkve i životvornost Marijanske pobožnosti.

Šesnaestog kolovoza suzom i raspjevanim srcem oprostili smo se od Čenstohovske Bogorodice, koja od 1384. majčinski stoluje na Jasnoj Gori. Nju je poljski kralj Ivan Kazimir 1656. proglasio Kraljicom Poljske. K njoj je pred okršaj s Turcima pod Bečom hodočastio Ivan III Sobiecki. K njoj dolaze neprestano povorke štovatelja iz Poljske i iz cijelog svijeta.

Došli su evo *prvi put i Hrvati!*

Dok smo napuštali nezaboravnu Čenstohovu i krenuli prema logoru strahota Oswiecim da proslijedimo preko Brna

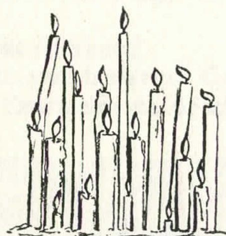

Mnoštvo hodočasnika

za Beč i Zagreb, odzvanjali su nam u duši Domjanićevi stihovi:

Vsigde je sunce, gde Tvoja je hiža,
če je dolina i duša vre v noči.
Vsigde je sunce i srce ga vidi,
če su i naše oslepile oči!

Kad smo na završetku hodočašća pred Kraljicom Hrvata u Zagrebu pjevali zahvalnicu za veliki dar, osjetili smo da je naša Majka svugdje velika i mila i da nas opet čeka u Čenstohovi.

Gospa Čenstohovska

LITURGIJA VELIKE GOSPE U ČENSTOHOVI

Za Veliku Gospu 1968. krenulo je prvo hrvatsko organizirano hodočašće u Čenstohovu u Poljskoj.

Hodočašće je pošlo iz Zagreba u nedjelju 11. kolovoza nakon mise u kapeli Majke Božje Lurdske u Vrbanićevoj ulici 35 (samostan dalmatinskih franjevaca). Hodočasnika je bilo 36, među njima 8 svećenika. Aranžman je izvršila turistička agencija Kvarner-expres, poslovnica u Praškoj ulici 4 u Zagrebu.

Prvi dan smo stigli do Budimpešte. Drugi dan smo prešli preko Slovačke i zaustavili se u Krakovu. Treći dan posvetili smo Varšavi. U Čenstohovi smo proveli od popodneva uoči Velike Gospe do jutra na dan sv. Roka. Vraćali smo se preko zloglasnog logora Auschwitz, posjetili ćeliju smrti mučenika o. Maksimilijana Kolbe, proslijedili kroz Moravsku i Češku te preko Beča i Graza vratili se u Zagreb, gdje smo 18. kolovoza u istoj Marijinoj kapeli zaključili svoj ugodni i zaslužni put, nezaboravno hodočašće.

Marijino svetište na Jasnoj Gori broji se među najznamenitija Gospina prošteništa na svijetu. Redovnici Pavlini čuvaju prekrasnu sliku Crne Bogorodice još od 1384., dvije godine nakon što su od vojvode Ladislava dobili u posjed zemljište, na kom se diže današnji samostan i crkva. Uz ovu čudotvornu Marijinu sliku povezana je višestoljetna povijest katoličke Poljske. Nakon švedske opsade samostana i crkve, poljski kralj Ivan Kazimir okrunio je Gospu Čenstohovsku riječitim naslovom — Kraljica Poljske. Za blagdan Marijina Uznesenja, kad se u Čenstohovu sliježe najviše Poljaka, stigli su evo jednom i braća po slavenskom korijenu i kršćanskoj vjeri, da i na taj način potvrde odanost zajedničkoj Majci koju je i naš narod okrstio Kraljicom Hrvata.

U Marijin grad stigli smo u predvečerje Velike Gospe. Dok smo žurili prema Jasnoj Gori, susretali smo brojne hodočasnike koji su u tišini i sabranosti koračali u posjet najvećoj Majci. Prolazeći parkom, koji vodi do široke tratine, taj se prizor sve više ponavljao. Na prostranoj livadi ispod samostanskih gordih bedema uz Marijin kip Poljaci su klečali i molili prvi pozdrav. I mi smo im se pridružili u molitvi i pjesmi.

Motrili smo prostranu i lijepu crkvu, visoki zvonik (105 metara), na kom su vijorile tri zastave — Marijina, poljska i papina, veliki impozantni samostan, koji su opasali srednjovječni bedemi. Na maloj uzvisini sve nam je to izgledalo i više i masivnije.

Odmah nam je sučelice upala u oči kopija Marijine slike (bez nakita) na prostranim tribinama između samostana i crkve. Tu je bio improvizirani oltar na kojem se služila misa na vigiliju uvečer, na sam blagdan pred podne i večernja misa.

Dok smo molili i pjevali, zapazili smo na tribinama iznad bedema bijelog pavlina kako uz laganu pratnju orgulja dirigira i uvježbava hodočasnike na prostranoj livadi poljske pobožne pjesme. Razglasna je stanica ugodno funkcionirala da je bila prava milina slušati. Za sva tri dana našega boravka mi smo sa svake točke grada mogli razgovijetno čuti sve što se pjeva i zajednički moli. Poljaci su disciplinirano uvježbavali svoje već poznate pjesme. I pred samu svečanu misu na Veliku Gospu pavlin nije propustio vježbati Kyrie i ostalo. Njegov ojači dirigentski štapić bio je moćan.

Mi smo se ustrajno probijali kroz mnoštvo svijeta i pratili kako dolaze skupina za skupinom. U svakoj je predmolio muškarac. Najprije se ide pozdraviti Mariju.

Ulaz je u samostansko dvorište lijevom stazom preko nekad visećeg mosta. Netom se uđe u dvorište upada u oči pavlin koji blagosliva krunice, slike i ostale predmete. Služi se specijalnom »metlom« i njome škropi i bliže i dalje. Takve »metlice« mogle su se i kupiti, ali nisu jeftine.

Iznad njega uz samostanski prozor zapazili smo i drugog pavlina koji je od vremena do vremena davao hodočasnicima (preko zvučnika) potrebne informacije.

Hodočasnici su u molitvi odlazili u crkvu da se ispovjede, obave zavjete ili su se sabrano pridružili dvoredu koji je polako ali ustrajno kretao prema kapeli Kraljice svih Poljaka — Gospi Čenstohovskoj — da je pozdrave, zamole i vide. Sve se odvijalo bez buke i nereda.

Dok smo se približavali ulazu u crkvu, upravo je izlazila procesija sa presvetim Sakramentom. Ona je krenula neposredno pred večernju misu priora Jasne Gore o. Teofila Krauze. Lijepe zastave i krasna starinska odijela.

Nismo mogli prisustvovati večernjoj misi, jer smo se u sakristiji svetišta pripremali za koncelebraciju, ali smo zapa-

zili kako puk skladno pjeva dugu pučku pjesmu u čast Marije, a propovjednik o. Vincencije Lanowy najavljuje da su i Hrvati stigli prvi put u posjet zajedničkoj Majci.

Nas osmorica smo koncelebrirali sva tri dana. Ponijeli smo hostije i vino iz Hrvatske, ali ljubazni i okretni kustos svetišta na Jasnoj Gori o. Remigije nije dozvolio da to upotrijebimo. Htio je da sve bude poljsko. Dao nam je veliku hostiju, koja je obilata i za osam koncelebranata.

Marijina kapela nije široka, ali je dobrano duga. Svetište je ograđeno rešetkama od crnog željeza koje su ukusno iskovane. U svetište mogu samo oni koje se pusti. Ostali mogu proći u mimohodu oko Slike, oltara.

Marijina tamnosmeđa slika s izrazitim Majčinskim pogledom, izmiješanim jakošću i čvrstinom, smještena je na ukusnom crnom mramornom oltaru. Slika je Čenstohovske Gospe obučena u specijalnu »košulju« živih boja. Sve je zastrto, osim glave i ruku Majke i Sina. Na licu se zapažaju ožiljci rezova — tužna ostavština husitskih razbojnika i kradljivaca.

Ukrasi oko čudotvorne Slike jednostavni su i lijepi. Ništa ne ometa pobožne izlijeve vjernika iz Poljske i drugih zemalja.

Posebna je interesantnost vidjeti na oltaru sve vrste poljskog cvijeća i plodova. Kao da sve hoće u zemlji prokušanih kršćana odati i izraziti hvalu i poštovanje svojoj Kraljici.

Mi smo sva tri dana držali koncelebriranu misu uz aktivno učešće naših hodočasnika. Misa je bila recitirana i uvijek uz pobudno slovo i naše omiljele i izražajne pjesme: Do nebesa nek se ori... i Rajska Djevo, Kraljice Hrvata...

Mikrofon je bio uvijek na raspolaganje, a diskretno postavljeni srebrni džepni sat uz tabernakul opominjao nas je da ne duljimo. Drugi hodočasnici željno čekaju. I oni žele bar pola sata biti u neposrednoj blizini Gospe Čenstohovske.

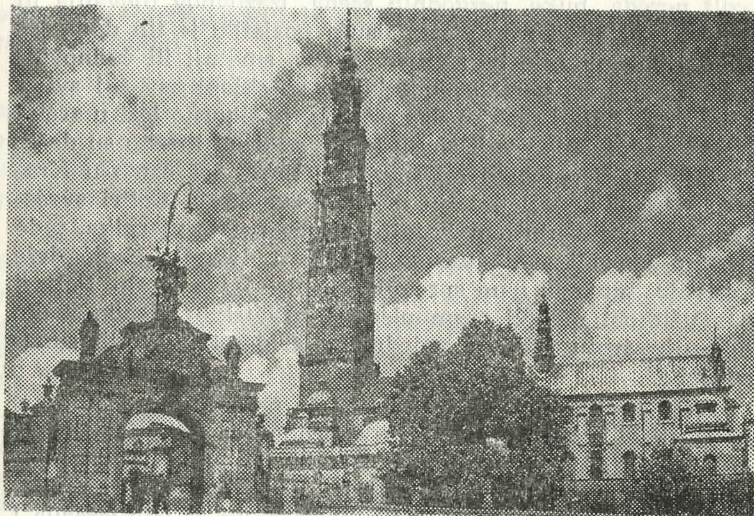
Nisam mogao zapaziti da je osim naše koncelebracije bila još koja tih blaženih dana. Čovjek bi pomislio da u svetištu, gdje živi osamdesetak pavlina, gdje se sliježe toliko misnika, jedino je u praksi koncelebracija. To bi bilo logično. Ali u stvari nije. Kao da stari redovi ne mogu shvatiti ovu starinu i novinu. Isto sam doživio 1966. u benediktinskoj opatiji Solesmesu u Francuskoj. Svaki redovnik služi »svoju« misu, a zajedničke nema osim konventualne, koja nije koncelebrirana. Zato mi je tom zgodom i šapnuo rektor malog sjemeništa

iz Moncela (kod Compiègnea): Ovdje se ništa nije izmijenilo!...

Ni svečana misa na Veliku Gospu u 11 sati koju je odslužio čenstohovski biskup Stjepan Bareła, nije bila koncelebrirana, iako je bilo prisutnih još nekoliko biskupa i podosta svećenika, ne samo iz Poljske, nego i iz cijelog svijeta.

Svi naši hodočasnici smjestili su se na počasnu tribinu da izbliza mogu pratiti misu i sve ostalo.

Biskupska asistencija bila je minimalna. Nije bilo ni pjevačkog zbora. Sav narod (oko dvjesta tisuća!) pjevao je složno, tiho i iz duše. Pjevao i recitirao.

Sveliště Gospe Čenstohovske

Tri odrasla muškarca pjevali su s pavlinom na poljskom ulaznu pjesmu, na stepenicama, te veras na prikazanju i pričesti. Gloria i Credo biskup zapjeva na latinskom i to samo početne riječi, a narod dalje recitira na poljskom. Svi pozdravi su latinski. I još k tome predslovlje i Očenaš.

Nemalo smo se iznenadili ovoj mješavini latinskog i poljskog jezika, pogotovo gdje to nije potrebno ili djeluje anahronično. Ali moramo priznati da nas je pjevanje Očenaša na latinskom oduševilo. Jednostavno zbog toga što Očenaš svak zna i osjeća u duši s puninom razumijevanja, pa mu nimalo

ne smeta da ga pjeva ili moli na jeziku koji je dugo povezivao vjernike tzv. rimskog obreda. I kad bi se mene pitalo da li bih išta ostavio u misi na latinskom, onda bi to bio samo Očenaš, jer njega moliti na bilo kojem jeziku uvijek se može iskreno i s punim srcem.

Preko mise držao je dugu propovijed opolski ordinarij Franjo Jop.

U Čenstohovi ima ministranata na pretek. I mladih i starih. Oni uopće ne nose suknjice, već samo roketice. Nama su neobični i pomalo smiješni, a Poljacima bez zamjerke.

Vladanje svijeta je u svetištu i oko njega uzorno. Prolazili smo obe večeri kroz rijeke naroda, ali nismo nigdje zapazili nereda, buke, nezgodnih scena, izazovnog pjevanja ili slično. Grad od skoro dvjesta tisuća posjetilo je tih dana još toliko ljudi, ali nije bilo vreve, gužve, smetnji ili čudnovatnosti. Čovjek se nemalo čudi kamo se skloni sav taj svijet preko noći, gdje je preko dana. Rješenje sigurno leži u zreloj svijesti hodočasnika koji znaju kamo su došli i zašto su došli.

Osim u Čenstohovi mi smo u Poljskoj još samo u Krakovu održali koncelebraciju u crkvi sv. Žiška. Četiri svećenika, koji poslužuju ovu župu od tisuću petsto vjernika, rado su nam ukazali svoje usluge. Marljive djevojke, koje drže sakristiju, hitro su nam spremile misnice i sve ostalo. Poljaci su s užitkom motrili osam plećatih hrvatskih misnika kako prikazuju svetu žrtvu u zajednici s tridesetak svojih sunarodnjaka.

Najizrazitiju pohvalu dala nam je naša ljubazna pilotka, naš službeni poljski tumač Ania Prochowska, koja nam je baš na Veliku Gospu u Čenstohovi izjavila da ju je najviše potreslo kad je vidjela kako hrvatsko hodočašće jednako diše, misli, moli, pjeva, vjeruje i ide naprijed. To je isto izrazila i jedna Njemica, kad je na sv. Roka promatrala hrvatske hodočasnike kako se rastaju od Gospe Čenstohovske. Ona je jednostavno zgrabila za ruku našeg celebranta i zanosno klicala: Poštovani, vrlo dobro, veoma dobro!...

* * *

Svaki zalet na tuđe aktivno područje obogaćuje našu vlastitu praksu i daje nam poticaje za stanovite korekcije, učvršćenja ili usklađenja. Ako je svugdje taj zakon rodan i plodan, naročito se ova konstatacija mora ovjeroviti pri konfrontaciji naših i poljskih kršćanskih iskustava.

Letimični zalet u Čenstohovu i uopće u Poljsku posvjedočio nam je kako je vrijedna brižno othranjena tradicija. Ne može se preko noći postignuti na području pastoralnog odgoja da jedan narod svijesno cijeni svoju vjeru, odanost Mariji, da ljubi proživljeno i cijelim bićem sveta mjesta Božjeg i Marijina milosrđa, da skladno moli i pjeva, da se uzorno vlada na proštenju uopće, a posebno za svetih obreda.

Svetište na Jasnoj Gori prima svakodnevno brojne hodočasnike, a posebno 3. svibnja — blagdan Kraljice Poljske, na Veliku Gospu, kad se okupi najviše poljskih vjernika i 26. kolovoza — na vlastiti blagdan Gospe Čenstohovske. Nije lako voditi ovako veliko i ogromno svetište. Niti organizirati odvijanje obreda, pogotovo kad hodočašća dostižu stotine tisuća posjetilaca.

Divili smo se kustosu (upravitelju) Gospina prošteništa na Jasnoj Gori, koji je svoj odgovoran i težak posao obavljao od jutra do sutra uvijek nasmijano, vedro, spremno, bez nervoze, određeno i s punom sviješću. Samo takvi ljudi mogu obavljati ovako osjetljive dužnosti.

Istina je da u čenstohovskom samostanu živi oko osamdesetak pavlina. Tu je i njihov vrhovni poglavar reda. To olakšava posao i usluge pobožnim dušama, ali nameće potrebu organizirane akcije i usklađenog nastupa. Često se u zajednicama gdje nema vrsne koordinacije ovjerovi stara riječ: umnožio si puk, ali nisi povećao radost.

U Čenstohovi je jasan dokaz koliko vrijedi smišljeno instalirana razglasna stanica. Još više koliko je važan vješt i okretan dirigent. Jedan pavlin osrednje veličine i godina vježba i vodi pjevanje ogromnog mnoštva od oko dvjesta tisuća. Svi pjevaju kao jedan. Vođe crkvenih zborova i pjevanja trebali bi to vidjeti.

Čenstohovski pavlini nisu pali pod upliv neobičnih težnja da baš na najveće blagdane, kad je najviše svijeta, treba izvoditi polifone mise, nepoznate višeglasne pjesme, predstaviti zborove, a brojni puk imati za nijeme promatrače. Oni su od davnine shvatili da su poglavite svetkovine upravo prigoda kad se kršćanski puk treba ujediniti u zajedničkoj euharistijskoj žrtvi i gozbi, u skladnom pjevanju i povezanoj molitvi. Utkali su stoga vješto i stilski dotjerano i poznate pobožne narodne poljske pjesme da se ne ošteti liturgijski tekst i uzlet, a uskladi duh narodnog pobožnog raspoloženja.

Voditi na ovaj način pastoralni i liturgijski odgoj znači staloženu ozbiljnost, razboritost i svestrano shvaćanje vitalnih duhovnih vrednota. Plodovi su neizostavni: čvrstina osvjedočene vjere, iskonsko produhovljenje pobožnosti, othranjeni duh zajedništva i istinska privrženost kršćanskim vrednotama. To otvoreno svjedoči cijeli poljski narod, to svakodnevno potvrđuju pobudni prizori u Čenstohovi brojnih štovatelja Crne Bogorodice na Jasnoj Gori.

Luč iz svetišta Kraljice Poljske toliko je snažna da može osvijetliti daleka prostranstva svijeta i mnogima pomoći oko pronalaženja novih putova duhovnog podmlađivanja.

SUSRET U TRNAVI

(Slovačka)

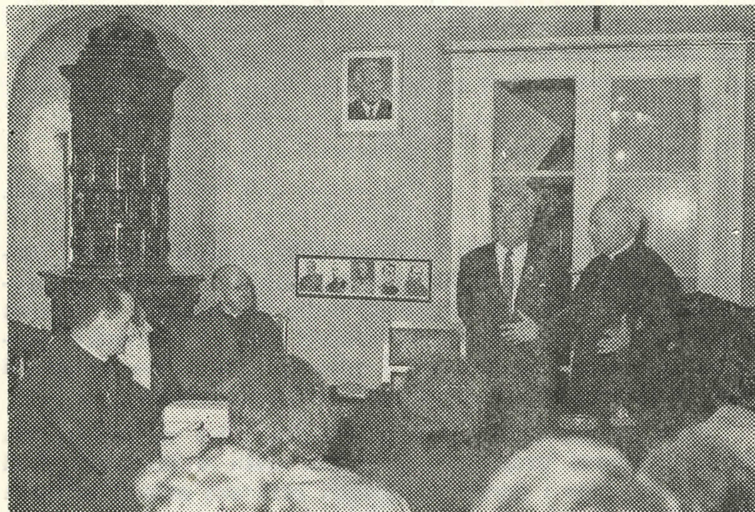
Kolovoz 1969.

Kad smo se krajem kolovoza 1969. uputili u posjet Marijinim svetištima u Poljskoj (Čenstohova) i Slovačkoj (Marianka), nitko nije ni sanjao da ćemo se navratiti u Trnavu i doživjeti što smo doživjeli. Tražeći put do Marianke, pronašli smo stazu za Trnavu. I nije nam bilo žao. Obogatili smo se duhom i čilije proslijedili svoje hodočašće.

Tko ne pozna put pita prolaznika, kuca na prozor. Da bismo ostvarili program i prvi put došli u Marianku kod Bratislave, gdje i danas postoje tri hrvatska sela (Djevinska Nova Ves, Jarovce i Čunovo) s tipičnim čakavsko-ikavskim dijalektom, zamolili smo prelata, predsjednika slovačkog književnog društva svetog Vojtjeha u Trnavi gospodina Jána Pöstenyia da nam pokaže smjer prema slovačkoj Mariji Bistrici, najavi nas Ocima Konsolatorima, sadašnjim čuvarima Marijina svetišta. U odgovoru pao je prijedlog da posjetimo i Trnavu, jer Hrvatima taj grad ima što očitovati!

Prijateljstvo je velika vrijednost. Još kad ga okruni dugotrajnost, iskrenost i proživljenost postaje vječnim. Slovaci i Hrvati bili su oduvijek prijatelji. I to prijatelji u iskonskom smislu te velike riječi. Tko inače može shvatiti spremnost nekadašnjeg studenta zagrebačkog sveučilišta prijatelja Vilija Kovára da nas dočeka na granici, njegovo uzaludno čekanje u hotelu u Bratislavi do kasne noći, rani dolazak k nama, pratnju do Marianke, usputno iscrpno tumačenje, posebno o Hrvatima kraj Marianke i u Hrvatskom Grobu, uslužnost u Trnavi?

Jan Pöstenyi je u poodmaklim godinama, štrosmajerskog izgleda, mladenačkih kretnja, lucidne inteligencije. U malom prstu ima povijest svoga grada, društva, vezâ Hrvata i Slovaka, sve što nas je moglo zanimati. Rastumačio nam je iscrpno i natenane katedralu s Majkom Božjom Trnavskom,

U Društvu sv. Vojtjeha

sveučilišnu crkvu svetog Ivana Krstitelja, pokazao rodnu kuću kardinala Haulika, prvoga zagrebačkog nadbiskupa i poprsje prvog urednika »Katoličkog lista« Moysesa.

Trnava nije ni danas velik grad, ali je bogat umjetničkim vrednotama, ponosan na slavne sinove, važno kulturno slovačko središte, nosilac slavne prošlosti i posjednik duhovnih dragocjenosti. Kad nam je Ján Pöstenyi, u svečanoj dvorani društva svetog Vojtjeha počeo u govoru znalački iznositi prošlost i slavu svoga grada, njegove znamenitosti, povijest svog zaslužnog književnog društva, koje i danas nastoji odgovoriti svojoj stoljetnoj misiji, posebno kad je počeo govoriti o osnivanju trnavskog sveučilišta, hrvatskih profesorima na njemu, vezama između društva svetog Vojtjeha

i društva svetog Jeronima, zaslužnom radu Josipa Andrića da se učvrsti tradicionalno prijateljstvo između Slovaka i Hrvata između dva rata, a naročito kad je ocrtavao najezdu Turaka prije pet stoljeća i bijeg Hrvata u Slovačku, njihove zajedničke borbe za slobodu — mnogima se od osamdesetak hodočasnika orosiše oči suzom.

»Lijepom našom« zahvalili smo prelatu na prijateljskoj toploj riječi, koja zrači životom. Izljubili se i darovali jedni drugima novija književna izdanja, a njega i Vili Kovára »neslužbeno odlikovali« hrvatskom trobojkom s grbom grada Zagreba.

Vrhunski doživljaj, koji je okrunio naš trosatni posjet Trnavi, doživjeli smo u maloj i lijepoj crkvi sestara Uršulinkâ. Desni pobočni oltar u svom podnožju čuva u srebrnom sarkofagu kosti blaženog Marka, Hrvata iz Križevaca, što je on ponosno isticao za sve vrijeme svog mladog i poletnog svetačkog života. Bog je htio da mu o 350-godišnjici smrti u Košicama velika skupina njegovih sunarodnjaka oda počast upravo ovdje!

Naši domaćini bili su toliko pažljivi da su svoj petnaestorici svećenika-hodočasnika priredili po kitu karanfila da

Pred rodnom kućom kardinala Haulika

uz poljubac stave na oltar iznad njegovih svetih moći. Nezaboravno! I da sreća bude još punija, na odlasku smo primili svijeće kao dragu relikviju.

»Do nebesa« i »Rajska Djevo, kraljice Hrvata« zaorile su se spontano pred hrvatskim mučenikom. Jer mučenički rod ne izumire!

U tom nezaboravnom svečanom trenutku reče nam Ján Pöstenyi veličanstvenu riječ: Bilo bi poželjno i hvale vrijedno da hrvatski biskupi zatraže i prenesu barem dio svetih kostiju blaženog Marka iz Križevaca u njegovu i vašu domovinu. Odgovorili smo: Amen!

Prijateljska suza ganuća okitila je naše oči na rastanku i zalila proklijalu želju da opet dođemo u Trnavu ogrijati se na žaru prijateljstva i mučeničke ljubavi!

Slovačko društvo SVETOG VOJTJEHA Stogodišnjak

Trnava, travanj 1970.

1970. škrto proljeće osvanulo je 23. travnja u sunčanom raspoloženju. I cijeli dan ostalo je tako. Omogućilo je svetkovanje u punom raspoloženju i pružilo svoj obol značajnoj proslavi.

Iz cijele Slovačke požurili su zahvalni Slovaci u svoje kulturno središte da izraze zahvalnost na velikom poklonu stogodišnjih nesebičnih ostvarenja. Iako je bio radni dan, katedrala je sv. Nikole bila gotovo puna. Ali ne samo starijeg svijeta i žena.

Zahvala pri Gospodnjem stolu

Impozantnost svečanog sastanka u Božjem domu nije samo bilo zbog svečane procesije, koja je uvela celebranta i obilnu pratnju u starodrevnu katedralu, barokno zdanje ljepote; niti u polifonom pjevanju mješovitog četveroglasnog zbora, koji je izveo na visini i razdragano latinsku figuralnu misu; niti zbog prisustva stranih gostiju, koji su se okupili na ovaj značajni dan; niti zbog mnogobrojne asistencije, koju možemo vidjeti i na drugim svečanostima. Najdirljivije je

Trnava, katedrala, 23. 4. 1970.

bilo vidjeti cijelu slovačku sadanju crkvu, okupljenu u svojem središnjem hramu. Jedini živući rezidencijalni slovački biskup g. Róbert Pobožny, pogrbljen i u poodmakloj starosti, drhtavih ruku i mila lica, išao je tiho i polako iza trnavskog kapitularnog vikara g. Júliusa Gábriš, blagoslivajući prisutne a za njim svi ostali kapitularni vikari Slovačke i oko dvjesto svećenika. Potresna i rječita slika!

Iza evanđelja uzeo je riječ predsjednik Društva sv. Vojtjeha prelat g. Ján Pöstenyi. »Došli smo se zahvaliti Bogu — rekao je on — što je milostivo omogućio našem Društvu neprekinutih sto godina na životnom putu. Činimo to na dan sv. Vojtjeha, čije ime nosi. Bio je običaj u 16. i 17. st., kad je Trnava bila sjedište crkvene uprave Ugarske, da su na dan sv. Vojtjeha sazivali u ovaj hram provincijalne sinode... Ovdje u ovom hramu se obavilo svečano bogoslužje i 1635., prigodom otvorenja sveučilišta... Ovamo su došli na prosidbeni Veni sancte i plemeniti ustanovitelji Slovačkog znanstvenog društva 1792.«

U daljnjem izlaganju osvrnuo se predsjednik Društva kako je došlo do uvođenja samostalnog slovačkog književnog jezika i prvih izdanja na njemu. Tako je malo pomalo sazrijevala ideja o osnutku jednog sveslovačkog književnog izdavačkog društva, koje će slovačkom narodu dati njegovu

knjigu u svakoj životnoj prigodi. Ta misao začela se u duši slovačkog svećenika Andrije Radlinsky još 1857. Ona je postala čežnja cijele Slovačke. Nakon trinaest godina je i ostvarena — 1870. Da se uistinu ostvari mnogo je pridonio i đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer svojim vezama u Vatikanu i s ostrogonskim kardinalom Janošom Simora. Time je hrvatski biskup povratio dug Slovaku, trnavskom sinu, zagrebačkom kardinalu Jurju Hauliku za osnutak Jeronimskog društva.

Spolok sv. Vojtjeha ostao je kroz sto godina vjeran svojim obvezama: da izdaje Sveto pismo na svom književnom slovačkom jeziku; — da ujedinjuje slovačko crkveno pjevanje i dade jedinstveni prijevod svih liturgijskih knjiga i uopće molitava; — da sastavlja i izdaje udžbenike za sve pučke škole; — da izdaje lijepu i poučnu knjigu za sve slojeve slovačkog naroda.

Dvjesta pedeset tisuća slovačkih obitelji učlanile su se u svoje društvo i kroz jedno stoljeće od njega primile ni više ni manje nego 37 miliona primjeraka raznih knjiga. Slovaci u domovini i izvan domovine uvijek su cijenili i voljeli svoje Društvo. Kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti.

»Danas se spominjemo — rekao je na kraju ugledni predsjednik — zasluga utemeljitelja, radnika, mislilaca našeg Društva... i prinosimo svoje žarke molitve, da i nama živućima Bog dade barem maleni dio one gorljivosti i ljubavi kakvu su oni imali...«

Suza na predsjednikovu oku zapečatila je govor ljubavi i iskrenog suosjećanja. Ona je rekla i više od riječi!

Puk je govorio riječima pjesme

Raspoloženje sabranih zahvalnih Slovaka najbolje se odrazilo kroz pučke pjesme, koje su se pjevale na prikazanju i na koncu službe Božje. Kao jedan glas slila su se sva grla, a oči su svih pošle čeznutljivo prema slici Trnavske Gospe, koja ima svoju posebnu kapelu u katedrali, kad je orguljaš intonirao marijansku omiljelu pučku pjesmu:

O žalosna Gospo, naša čuvarice,
naš slovački narod tebe prosi, moli Boga za nas.

Majko draga, sjeti nas se ovdje pod Tatrama,
mi smo vjerni svetoj Crkvi, budi uvijek s nama...

Glad, kugu i ratove udalji od nas, isprosi
nam mir,
nad slovačkim narodom neka uvijek bdije
Tvoja zaštita...
Stražu čuvaj nad domajom našom, brani je,
milost nam isprosi, nek nas Sin Tvoj krijepi
u vjeri i kreposti.

Ni jedno oko nije ostalo suho, ni jedno srce bez ganuća, nitko bez nade u bolju budućnost!

Na kraju Gozbe zahvalnice i opet je progovrio sav puk s puninom suosjećanja. Zapjevali su svoju nacionalnu kršćansku himnu i u nju utkali zadnju riječ zahvale:

Bože, koji si se udostojao slovačkom narodu,
nakon mnogodišnjeg teškog trpljenja,
ljubazno vratiti opet slobodnu grudu
da na njoj živi oslobođen jarma,
okićen vijencem slobode, časti i prava,
neka Ti je za to vječna hvala!

Nijesmo mogli a da ne dodamo — amen— tako budi!

Za stolom bratske ljubavi i razgovora

Zrelo i ganutljivo raspoloženje, koje je procvalo u katedrali sv. Nikole, preneseno je i u veliku dvoranu hotela Park, gdje smo se našli svi na okupu: i jedini rezidencijalni slovački biskup i svi, kako oni vele, ordinariji, upravitelji ispražnjenih biskupija, delegati i članovi Društva. Dok smo krijepili svoje tjelesne sile, saslušali smo pozdrav biskupa Pobožnyja, predsjednika i delegata.

Hrvatski je delegat započeo svoj pozdrav riječima: »Dragi prijatelji! Ova riječ — prijatelji — rekao je — namjerno je izabrana da izrazi sadržajnost stoljetnih odnosa Slovaka i Hrvata. U nju je unesena časna prošlost davnine i svježine sadanjega časa. Iskovano bratstvo-prijateljstvo u prošlosti rađa ugodnim obvezama u sadašnjosti. Zato smo danas za zajedničkim stolom razumijevanja i neograničene solidarnosti. Hrvat i Slovak uvijek ostaju braća, prijatelji, nerazdruživi suputnici na putu povijesti...«

Zatim je spomenuo stogodišnjicu Društva sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu, koja se slavila pred dvije godine, veze Hrvata i Slovaka od davnih vremena, posebno za najezde Turaka, nekada brojna hrvatska sela oko Bratislave, od kojih još žive četiri, kulturne veze, Haulika, Movsesa, Hrvate sveučilišne profesore na trnavskom sveučilištu, bl. Marka Križevčanina. I na kraju poželio da Slovake i Hrvate trajno veže bratstvo i prijateljstvo.

Hrvatskim tragovima u Trnavi

Hrvatska delegacija je bila najbrojnija. U ime Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda M. Validžić, zatim M. Božić i S. Pavić, iz Bačke L. Krmpotić sa svojim pratiocem, i dva Slovaka župnika M. Zolárek i A. Šipek. K nama su se pridružili i Gradišćanski Hrvati — dekan Karol Preč i župnik E. Grubić.

U uršulinskoj crkvi posjetili smo sarkofag sa svetim relikvijama našeg mučenika bl. Marka Križevčanina i nad njima prikazali žrtvu ljubavi za slovački i hrvatski narod. A u katedrali iskazali dužnu čast grobu biskupa Antuna Vrančića iz Šibenika (†1623).

Nada i neizvjesnost

Crkva u malom, koju smo imali prilike vidjeti na dan sv. Vojtjeha u Trnavi, kao da nam je dala sliku sveukupne stvarnosti. Brojčano — obzirom na kler — dosta smanjena, ali neuništiva. Na svakom licu čitali smo ozbiljnost zbog neizvjesnosti, ali i nadu zbog uvjerenja da Božje djelo ne može propasti.

Susreli smo i potajno ređene biskupe, koji se tretiraju kao obični svećenici. Ne mogu vršiti službu, jer nemaju građanski placet. Doimlju se smireno. Redovnike i redovnice jedva smo primijetili. Tek po koji. Njima se opet suton spušta. Iako im je pogled u budućnost bezizgledan, oni se nadaju nadživjeti kušnje i vrijeme. Puk je strpljiv i moli, svoju grudu voli ko zjenicu oka. Riječi himne uvijek su im prisutne.

Teško je razumjeti misterij povijesti. Još teže živjeti u nadi, a motriti bezizglednost. Utjeha je osluškivati glas duše, koja u spontanosti uzleta osjeća pobjedu vjere i ljubavi.

Bože, blagoslovi Slovačku i njen narod i njezin Spolok sv. Vojtjeha! — bila je zajednička molitva na trnavskom sastanku bratske solidarnosti i suosjećanja.

Tiha stogodišnjica velikih ostvarenja

(SPOLOK sv. VOJTJEHA ULAZI U DRUGO STOLJEĆE)

VJESNIK ĐAKOVAČKE BISKUPIJE donio je u svojem broju 7-8/1970. kratku reportažu o stogodišnjici Slovačkog književnog i izdavačkog katoličkog društva sv. Vojtjeha u Trnavi i početnoj svečanosti na sam dan svetog zaštitnika 23. travnja 1970. Uz kratak povijesni uvid u osnutak i stoljetno djelovanje ovog zaslužnog Društva, opisano je i sudjelovanje na toj svečanosti Hrvata iz domovine i Gradišća u Austriji.

Glavna svečanost imala se održati na sam dan osnutka 14. rujna 1970. Izvršene su opsežne priprave za taj dan. Hrvatske predstavnike se očekivalo u što većem broju. Sve je bilo spremno i s naše strane. Međutim do planiranog ostvarenja nije došlo. Potrebita dozvola za nacionalno i vjersko slavlje nije postignuta, U vremenu jedre slobode uskraćuju se najosnovnija prava čovjeka i zajednicâ. Ništa nije vrijedno što je to Društvo slovačkom narodu dalo tridesetsedam miliona primjeraka raznih knjiga, ne računajući neizbrojivu periodiku; ništa nije vrijedno što je to Društvo od osnutka izdavalo udžbenike za tisuću petsto osnovnih škola u Slovačkoj; ništa nije vrijedno što je Društvo sv. Vojtjeha od prvog dana svoga života i rada izdavalo knjige na slovačkom književnom jeziku za široki puk u domovini i inozemstvu, na istom jeziku tiskalo Sveto pismo i druge liturgijske knjige, naročito glazbene crkvene priručnike. Sve to nije vrijedno spomena. Glavno je samovolja i pristranost, negiranje povijesti i zasluga, provođenje diskriminacije najgorega oblika.

Uza sve ove nezahvalne okolnosti stari prijatelji Slovaka nisu htjeli izostati na taj značajni dan. Hrvati su htjeli biti

prisutni, pa makar i iza zatvorenih vrata. Razlog je: Krv nije voda; vjera nije košulja; prijateljstvo je vrednota!

I Hrvati su došli 14. rujna u Trnavu da skupa s članovima Društva sv. Vojtjeha komemoriraju njihovu stogodišnjicu. Četvorica su se uputili iz Đakova, onog mjesta gdje je živio i radio i umro i sniva san pravednika veliki biskup Strossmayer koji je uz druga velika i nezaboravna ostvarenja također učinio, da je nakon četrnaestogodišnjeg mučnog čekanja ipak odobreno Društvo sv. Vojtjeha u Trnavi od crkvene i duhovne vlasti, započelo živjeti i raditi. On se time uzidao u temelje ovog Društva. Dosljedno je, dakle, bilo — da — ako itko je morao doći na slavu stogodišnjice slovačkog književnog društva, to je na prvom mjestu bila pozvana Strossmayerova biskupija, njegov sadanji nasljednik i drugi predstavnici.

Trnava, 13. 9. 1970., hrvatska delegacija

I uistinu je tako učinjeno. Mons. Šverer i Hiršnhauzer predstavljali su đakovačku biskupiju i biskupa, dr. Kuntarić Požeški kraj ravne Slavonije, M. Zolárek Slovake u našoj zemlji.

Drugi dio hrvatskih predstavnika krenuo je iz metropole Zagreba. I opet četvorica na broju. Predstavnik zagrebačke nadbiskupije pomoćni biskup dr. Josip Salač, upravitelj Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda prof. Perinić i njihova dva pratioca: Mirko Validžić svećenik iz Zagreba i Ivan Horvat župnik iz Samobora.

Htjeli su im se pridružiti i Hrvati iz Gradišća, ali ni nakon dvije molbe nisu im čehoslovačke vlasti dale ulaznu vizu.

Uoči dana stogodišnjice, kao naručeno, pao je nedjeljni dan. Njega su svjesni i zahvalni Slovaci iskoristili da barem u svojoj trnavskoj katedrali sv. Mikulaša zahvale Bogu na poklonu dobrote kroz punih 100 godina. »U katedrali prepunoj vjernika dični starina i predsjednik Društva sv. Vojtjeha prelat Msgr Pöstenyi otpjevao je svečanu zahvalnu sv. Misu i održao prigodnu propovijed. Bilo je ganutljivo slušati propovijed prelata, koji je pola vijeka na čelu društva jubilarca, kako iscrpno i u momentima ganutljivo iznosi i opisuje slavnu prošlost i zasluge društva kroz 100 godina. Na koru je pjevao veliki mješoviti zbor uz pratnju orgulja i orkestra, svečanu Misu od Mikulaša Šcheidera Trnavskog.

A već ujutro toga dana đakovačka je grupa služila koncelebriranu recitiranu sv. Misu na hrvatskom jeziku u posebnoj kapeli trnavske katedrale posvećene Trnavskoj Gospi.

Iza crkvenih svečanosti pregledali smo u pratnji gostoljubljivih domaćina Trnavu, sve njezine crkve, posebno univerzitetsku, sva sjemeništa među kojima i bivše najstarije sjemenište za čitavu Ugarsku, i druge crkvene ustanove, kojih je Trnava puna, pa se s pravom naziva »Mali Rim«. Tu su u Trnavi svojevremeno studirali i mnogi naši studenti Hrvati, a isto je tako hrvatski narod dao Trnavi više profesora za te crkvene ustanove.

Istoga dana poslije podne, posjetili smo zajedno s domaćinima Msgr dr. Juliúsa Gábriša prepozita u Novom Mestu, koji je sada ujedno apostolski administrator trnavske biskupije. Susret je bio vrlo srdačan i topao. Pregledali smo njegovu prekrasnu baroknu crkvu, bogatu biblioteku i arhiv velike historijske vrijednosti.« (Dr. R. Šverer)

Tihi spomen velikog ostvarenja

Četrnaesti rujan bio je onako vedar i sunčan upravo kao i dvadesettreći travnja. Kao da je nebo htjelo na vidljiv

način izraziti veselje toga dana. Radni dan odveo je svakog Slovaka za svojim poslom. Ali sigurno ni jedan od 252 tisuće članova (obitelji) nije zaboravio da je na taj dan pred sto ravnih godina počelo djelovati njihovo omiljeno Društvo sv. Vojtjeha.

Okupili smo se u kapeli zgrade Društva da pred svetim moćima Zaštitnika intimno i srdačno prinesemo molitve Bogu i sv. Vojtjehu. Sjeli smo zatim u veliku dvoranu, ukrašenu poprsjima i slikama utemeljitelja, zaslužnih članova i pisaca. Nitko od nas nije ni slutio kako će se odviti naš susret u ovim neredovitim okolnostima.

Uzeo je riječ predsjednik i po običaju sočnim riječima, punim činjenica, pokušao nam ukratko dočarati stotogodišnju prošlost Društva, koje on vodi ima pola stoljeća. Spominje Strossmayera, Haulika, Moysesa, Hrvate za turske najezde u zajedničkoj borbi i prihvaćanju nove domovine, Hrvata profesora pri osnutku i razvoju trnavskog sveučilišta, Hrvata biskupa Fucha — mecene slovačkog naroda i druge.

Zanimljiv je predsjednik Pöstenyi. U osmom krugu života uspravan je kao svijeća, živahan, neumoran, poznavalac domaće povijesti do u tančine. Srastao s Društvom, za nj živi i spreman na sve žrtve.

Nadovezujući riječ biskup je Salač pročitao čestitku zagrebačkog nadbiskupa Kuharića i pridružio svoje najbolje želje.

Opširan i sadržajan bio je pozdrav upravitelja HDK sv. Ćirila i Metoda. L. Perinić je obnovio stare činjenice o vezama našeg i slovačkog književnog društva, uske kontakte prije rata, postavljanje spomen ploče na rodnu kuću kardinala Haulika 1929. i ostalo. Zaželio je dug život i plodan rad za velike ideale časnom stogodišnjaku.

Posebno je bio zanimljiv govor ili bolje rečeno naučno argumentirani referat o zaslugama i vezama biskupa Strossmayera ne samo za osnutak Društva sv. Vojtjeha, nego i u drugim brojnim prigodama u korist Slovaka, koji je održao R. Šverer. Ostali smo ugodno iznenađeni prikupljenim činjenicama iz đakovačkog arhiva i iz drugih brojnih izvora.

Toplu prijateljsku riječ dodao je Đ. Kuntarić. I on poput Perinića spominje davne kontakte i zgode našeg iskovanog prijateljstva. Jednako značajno iznio je i neizbrisive tragove Slovaka u Slavonskoj Požegi i okolici. Još prije skoro stoljeće i po biskup Alagović kupuje u Požegi zemljište za orfanotrofij. U tom istom domu živi i odgaja se Josip Andrić, veliki prijatelj Slovaka. Obilato uzvraćen dug!

Posebnu osjećajnost imale su riječi Michala Zoláreka, Slovaka iz naše zemlje, koji je u ovom izuzetnom trenutku primio nadahnuće da bude tumač raspoloženja tolikih Slovaka rasijanih po čitavom svijetu, kao i posebno onih koji su — kao i on — na našem tlu našli svoj novi dragi dom. Njegove riječi natopljene pjesničkim zanosom bile su posebno mile.

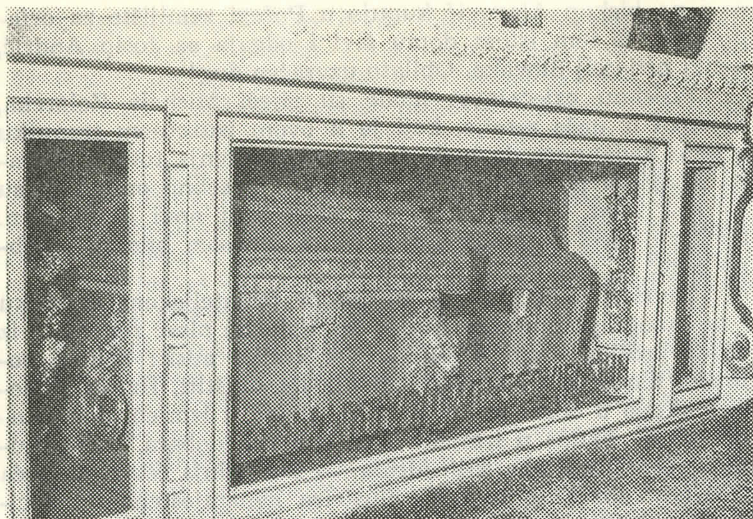
Završnu točku ovom istinskom prijateljskom sastanku i ne mnogo planiranom dao je M. Validžić pisac reportaže iz našeg prošlog broja Vjesnika. Tri kratke misli: Zakoni povijesti mogu se usporavati, ali nikada uništiti. Hrvati i Slovaci skupa u borbi protiv nekrsta, skupa u izmjeni domovinske grude, skupa u izmjeni intelektualnih dobara i sila, skupa u nastojanju oko istih ideala. — Posljednja četvrt stoljeća Društva možda se najbolje ilustrira nenamještenom koincidencijom dana osnutka i svetkovine Uzvišenja svetoga Križa. — Prigodni zvon s crkve otvorio je prošnju — da bude vjesnik boljih dana.

Izmjena darova, posjet biblioteci i pečat suze u očima svih, koji je trajniji od bilo kakvog drugog znaka!

Hoće li bl. Marko Križevčanin preseliti u Hrvatsku?

Doći u Trnavu a ne posjetiti sarkofag s kostima bl. Marka iz Križevaca za svakog provovjernog Hrvata to bi bio svojevrsni propust ili možda još gore — nehaj u nacionalnom i religijskom smislu. Stoga su naši svećenici na dan stogodišnjice Društva sv. Vojtjeha i celebrirali nad relikvijama našeg blaženika, molili žarko za Slovački i svoj narod, za slovačko i svoje književno društvo. Uslužni svećenik Martin Hrbča, bisk. arhivar u Trnavi i sestre Uršulinke veselili su se što nam mogu poslužiti u ovako rijetkim zgodama.

Kad je lanjske godine u kolovozu hrvatsko hodočašće za Čenstohovu, navratilo i u slovačko Gospino staro svetište Marijanku kod Bratislave, prolazeći kroz Trnavu imalo je zavidnu priliku posjetiti sarkafog bl. Marka i upoznati Spolok

Relikvije bl. Marka Križevčanina

sv. Vojtjeha, njegova predsjednika J. Pöstenyi i velikog hrvatskog prijatelja g. Vilija Kovára, koji ih je i pratio na putu po Slovačkoj. U svom pozdravnom govoru g. Pöstenyi je napomenuo, da bi bilo hvale vrijedno, da hrvatski episkopat zatraži moći bl. Marka, hrvatskog mučenika u Košicama. Njegovu poruku prenio je organizator hodočašća hrvatskoj duhovnoj i vjerničkoj javnosti u »Veritasu« pod konac prošle godine. Potaknut tom inicijativom upravio je formalnu molbu crkvenom nadleštvu osobno križevački župnik V. Cipriš. Iako je izgledalo da će se taj zov izgubiti u pustinji našeg zaborava, ovogodišnji susret u Trnavi za stogodišnjicu Društva sv. Vojtjeha bio je sretna prigoda da se realizira napomena g. prelata Pöstenyija. Biskup dr. Salač je donio molbu zagrebačkog nadbiskupa da se svete relikvije našeg mučenika blagonaklonošću trnavskih crkvenih vlasti prenesu u Hrvatsku.

Trnavski ordinarij dr. Julius Gábriš tako je bratski saslušao upućenu molbu i širinom pravog slovačkog kršćanskog srca izjavio je da tu nema nikakve zapreke. Bili smo usrećeni njegovim obećanjem. Sada je do nas da se potrebne formalnosti izvrše i naš blaženik otpočine na onoj grudi,

koja ga je i dala Bogu, Crkvi i Slovacima za vjerovjesnika i borca za istinu vjere i ćudoređa. Dao Bog da se to što prije i ostvari! Iza sv. Nikole Tavelića nek čim prije on bude naš drugi kanonizirani hrvatski svetac!

Tragom sv. Metoda — slavenskog apostola

Naši slovački prijatelji toliko su bili počašćeni i ohrabreni našom prisutnošću na njihov veliki dan, da su nastojali na sve načine pokazati svoju odanost. Željeli su da se naš boravak produlji. Kad to nije bilo moguće, onda su nam barem htjeli pokazati Nitru, gdje je sv. Metod ustanovio biskupijsko sijelo.

Slovačka je općenito veoma lijepa i plodna zemlja, brižno obrađena i uredna. Naselja su skladna i prilično slična našim slavonskim varošicama i selima. Kulture su polja kao i naše.

Nitranski kraj kao da je ljepši među lijepima. Kad smo s brijega iz biskupijskog dvora pogledali okolicom, poljem, niz rijeku, uz Zobok (586 m), starim i novim gradom, ispunjali smo se udivljenjem prema ovom kraju. Prolazili smo Pribininom prvom katedralom odajući počast sv. Ćirilu, Metodovu bratu, sv. Andriji Benjaditu i neosjetno dospjeli do druge i treće. Sve zajedno čine cjelinu i pričaju o onim prvim danima kršćanstva u Slovačkoj, o njenom učvršćenju i neslomivosti. Sve do danas. I zauvijek!

Da, to nam potvrđuje i riječ nitranskog ordinarija dr. Jána Pastora, koji nam je među inim i to rekao: Po selima ove biskupije djeca idu na vjeronauk sto posto, a u gradovima osamdeset posto. Crkve su pune.

Teško ćemo zaboraviti nitranski kraj, koji je blagoslovio sv. Metod. Iz njegova blagoslova izrastao je narod vjere.

Kod svojih

Iako je vrijeme bilo prekratko za složeniji i opširniji program, ipak barem letimični posjet braći po krvi nije smio izostati.

Kad su se naši davni oci naselili oko Bratislave sredinom i u drugoj polovini 16. st., njihova su naselja bila veoma brojna. Računa se da je bilo oko 30 sela. Ništa nije čudno, kad znamo zakone povijesne evolucije, da su mnoga od tih naselja malo pomalo promijenili svoju nacionalnu fizionoju, zaboravili jezik i asimirali se s domorocima.

Uza sve to još oko Bratislave postoje 4 hrvatska sela, koja govore svojim izvornim starim jezikom, koji su donijeli, kad su se ovamo naselili. Jedno od poznatijih je Hrvatski Grob.

Iznenadilo nas je, kad smo pred crkvom vidjeli dosta svijeta, koji je, iako je radni dan, došao pozdraviti braću Hrvate.

Ceremonial je bio smišljen. Župnik pozdravlja biskupa i sve ostale latinski, slovački i hrvatski. Djeca u narodnoj nošnji daju cvijeće. U crkvi smo molili, pjevali i bratski se pozdravili.

U Hrvatskom Grobu je i oltar sv. Nikole Tavelića, djelo slovačkog umjetnika. Dok smo zajednički pozdravljali svoga zajedničkog sveca, jedna žena pristupa biskupu Salaču i veli: Prije rata bio nam je obećao doći i blagosloviti oltar ondašnji nadbiskup u Zagrebu Alojzije Stepinac, ali nije mogao. Sada Hrvati mogu iz domovine doći k nama. Kad mi ne možemo tamo, dođite vi više puta ovamo... Zar se može zaboraviti ova riječ?!

Još veće iznenađenje čekalo nas je na posljednjoj postaji programa. Iznenađenje ugodno i puno sadržaja. Toliko snažno da se ne može zaboraviti nikada.

Selo Šenkvice blizu Trnave bilo je donedavna hrvatsko kao i Hrvatski Grob. U njemu se do 1912. pjevala još misa na hrvatskom. Sad nitko ne zna više hrvatski. Ovo je selo nastalo od hrvatskih doseljenika iz Kostajnice i okoline Siska pred nešto više od četiri stoljeća. To je i proslavljeno 1966. g. Spomen knjigu na taj jubilej dobili smo kao poklon. Zna se točno da ih je iz Kostajnice doveo Mikulaš Benić. Trinaest hrvatskih svećenika dalo je ovo selo.

Nitko živ nije ostao u kući, kad su čuli da dolaze Hrvati vidjeti Šenkvice. Čekali su nas preko tri sata pred crkvom. Ostali smo skamenjeni, kad smo vidjeli toliki narod. Seoska muzika je udarala razdragano. Stali smo osupljeni da gotovo nismo znali koračati. Dva dječaka i dvije djevojčice u prekrasnim narodnim nošnjama darivali su cvijeće, mladi župnik govorio je razdragano i u zanosu pune duše.

Crkva je bila puna kao šipak. Biskup je morao dati blagoslov s Presvetim i govoriti. J. Pöstenyi se prihvatio njihove povijesti. Pokazali su nam ostatke stare crkve, bedeme oko crkve i novi župski dvor. koji grade svojim žuljevima, ali se može takmičiti s najsuvremenijim župskim dvorom bilo gdje, a na kraju i muzej.

Htjeli su nas pogostiti što su bolje mogli i poputbinom otpratiti na daljni put. Nije ništa neobično da je ovako spontani susret urodio pozdavom našeg dra Đ. Kuntarića i toplim riječima jednog Šenkovčanina. Kad je izrazio radost što vidi braću iz starog kraja, ukratko spomenuo povijest svoga sela, na kraju je s najsrdačnijim naglaskom izrekao: Mi smo zaboravili hrvatski jezik, ali *ovdje ispod Karpata živi i još bije Hrvatsko srce!*

Ako smo ikada proplakali iskreno, to je bilo u tom nezaboravnom trenutku. Kako je velika snaga rođene krvi, rodne grude i svoga jezika!

»Zadnji dan našeg boravka u Slovačkoj, kada je zagrebačka grupa već otputovala u Zagreb, đakovačka je ekipa zajedno s prelatom Msgr Pöstenyi i g. Kovárom posjetila Saštin (čitaj Saščin) najveće proštenište Majke Božje u Slovačkoj. Saščin leži na obali rijeke Myjave na krajnjem zapadu Slovačke prema Austriji u blizini starog grada Devina. Prekrasna ogromna proštenišna crkva, koja je bogato ukrašena lijepim fresco slikama, a pokrajne kapele slikama umjetnika Chamanta i Krackera, ima na velikom pročelju crkve s velikim slovima utisnuti stih pjesme: »Sedembolesna Panna Maria Tebe Slovenska spieva Krajina«, pjesme, koju je spjevao i uglazbio naš dragi domaćin Msgr Pöstenyi.

Bio je baš blagdan Majke Božje od sedam žalosti, koju Slovački narod posebno časti, pa je crkva bila prepuna pobožnih hodočasnika. Sasvim je naravno, da su naši svećenici željeli u ovom historijskom svetištu odslužiti koncelebriranu sv. Misu na hrvatskom jeziku, pa im je to i uspjelo dobrotom otaca Salezijanaca, koji su čuvari toga svetišta. Kako je misa bila recitirana, cijela je crkva, sav Božji narod, odgovarao na slovačkom jeziku i oduševljeno pjevao pjesmu Msgr Pöstenyi-a »Tie šaštinske zvoni«, a Msgr Šverer je iza Evanđelja progovorio velikom mnoštvu hodočasnika nekoliko riječi o ljubavi i štovanju Majke Božje kod Hrvata.

Naš posjet braći u Slovačkoj ne bi bio potpun, da nismo posjetili još Bratislavu, pa smo iz Šaščina pošli u Bratislavu, gdje smo opet bili srdačno dočekani i primljeni. Nakon krat-

kog zadržavanja i razgledanja ovog historijskog grada na Dunavu, pošli smo preko Zvolena u Banjsku Bistricu gdje je bio biskupom veliki prijatelj našeg biskupa Strossmayera biskup Moyzes.

U Zvolenu, gdje smo prenoćili, oprostili smo se od naših domaćina, braće Slovaka u gostoljubivom domu zvolenskog župnika prof. Mikulaša Mišik, koji je ujedno podpredsjednik Društva sv. Vojtjeha, pa smo se preko Vaca, Budimpešte, Mochača i Belog Manastira sretno vratili u Đakovo.« (Dr. R. Šverer)

Rastanci su mala smrt

Naš kratki boravak u Slovačkoj bio je ispunjen velikim sadržajem. Naši domaćini htjeli su da sve dane provedemo u obilnom društvu i izmjeni korisnih iskustava. Srca su više govorila od riječi. Ipak oprosni govori Šverera i Kuntarića dali su završnu potvrdu naše uzajamne sreće nad stogodišnjim životom jednog plodnog i zaslužnog društva, nad učvršćenjem prijateljstva među narodima istih ideala, ciljeva, borba i ostvarenja.

Rastali smo se pomalo ganuti i uzbuđeni, jer tko zna kad ćemo opet imati priliku ovakvih velikih trenutaka. Utjehu nam pruža zakon povijesnog hoda, koji iako je ponekad ispresijecan dijagonalama ukrštavanja, svršava u ozračju Promisla koji sve vodi određenom cilju!

Braćo Slovaci, sretno!

Moj prvi boravak u BELGIJI

Konac ljeta 1975.

Iako je cilj moga putovanja bila Flandrija, poslužio sam se prokušanom taktikom: naokolo pa na prava vrata.

Kad banuh u Audregnies, gotovo uz samu francusku granicu, među Služavke Malog Isusa (to su Stadlerove duhovne kćeri), osjetih se blažen i sretan. Mi ne možemo bez svoga.

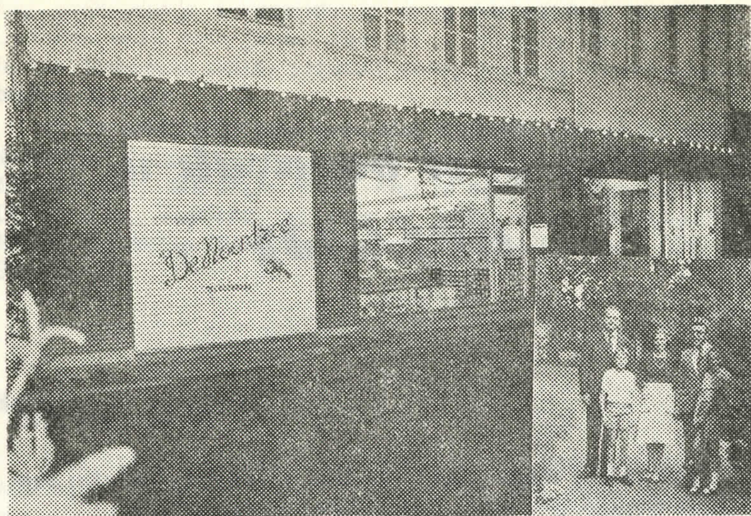
Produlji se do kasno u noć naš razgovor, zasoljen smijehom i radošću, i tek se tada uvjerih da sam u zemlji koju sa sjeverne strane miluje hladno more i brat bakalar.

U gradu svetog Nikole

Već je u nedjelju ujutro moj prijatelj Ante svojim bijelim citroënom presjekao pola male Belgije i mi smo hitro i ugodno plovili prema Flandriji. Pomalo čavrljamo i prevrćemo uspomene. Prije četrnaest godina pomogoh mu da dobije belgijsku vizu i tako započe naše poznanstvo. Zagledao se momak u Flamanku, sve dogovoreno, a viza zapinje. Kad istresosmo istinu na sredinu, sve krenu ko po loju.

Sint-Niklaas nije velik grad, tek oko pedeset tisuća, ali djeluje ugodno. Antin je dom tik uz glavni trg, najveći u Flandriji i u cijeloj Belgiji, uljepšan vijećnicom i crkvom, na tornju impozantan Gospin kip, a okolo skladne zgrade, dućani, restorani, radnje.

Gledam i ne mogu na prvi mah shvatiti. Četiri broja — četiri kuće vlasništvo su jednoga Hrvata. Dvije prodavaonice — jedna ribljih specijaliteta, druga naših hrvatskih izabranih vina, magazini, garaže za četiri auta, biro i stambene pro-

Obitelj Vunić i njihovi dvori s trgovinama

storije. Elektronske vage i računari, alarmni osiguravajući uređaji, obiteljska prostrana dnevna dvorana s knjižnicom i klavirom, na svim zidovima dijelovi Domovine, sve usklađeno, jednostavno i toplo. I još jedna sveta relikvija s kućnog ognjišta: slika Gospe Sinjske.

I započeo je razgovor u troje. Supruga Annie je iz Genta. Dobro razumije i prilično vješto govori hrvatski. Roditelji su joj cvjećari. Počela je studirati medicinu. Udaja ju je odvela na drugi put. Ante je nakon vjenčanja počeo učiti flamanski jezik i svladao ga u pola godine. Radio je u svojoj hoteljerskoj struci, kuburio. Osamostaljuje se, odlazi sa ženom u Lokeren. Od punca neće ni početni kapital. Uzdaj se u se! To je najslađe. Prelazi u Sint-Niklaas, otvara novu radnju, jedinu te vrste u gradu, radi dan i noć sa suprugom i pomoćnicima. Postaje poznat i ugledan, i u građanskim i u duhovnim krugovima. Svake godine izlaže na sajmovima u Gentu i Bruxellesu. U tim prigodama ugošćuje uz poslovne partnere i belgijske ministre i strane ambasadore i konzule.

Tajna uspjeha: zapeti, raditi pošteno i ustrajano, ne ovisiti o tuđem kapitalu, izbjegavati luksus i rasipanje, živjeti skromno, nikad ne zaboraviti rodnu grudu ni očinsku vjeru, uvijek ostati čovjek!

Velika istina i životna pouka!

Istoga dana navečer susreo sam se s velikim prijateljem Hrvata patrom Danielom Evrardom. On je svoju ljubav prema nama dokazao nebrojeno puta. Njegovi mladići već godinama zidaju za naše siromahe u ljetnim danima, a djevojke dolaze raditi u središnjem Karitasu. Obišao je Hrvatsku uzduž i poprijeko. Poznaje brojne naše ljude. On je otac Flamansko-hrvatskog društva prijateljstva. Uvijek spreman za svaku akciju u našu korist. Njegovom dobrotom i mi smo bolje upoznali i zavoljeli Flandriju.

Visok i okošt, blagih očiju i nastupa, zrači vedrinom. Profesor je francuskog i njemačkog jezika, vjeronauka i drugih predmeta. Radi od jutra do sutra. Mladi su mu posebna briga. Za njih živi. Za njih izdaje poseban list.

Razgovarali smo dugo o prilikama u svijetu i Crkvi, u Flandriji i Belgiji, u Nizozemskoj i drugdje. I u njegovoj domovini suvremena stvarnost dekristijanizacije, opadanje zvanja, bilo svećeničkih bilo redovničkih, predstavlja i jest temeljni problem sadašnjice. Obnova može doći samo povratkom na izvorišta evanđeoske istine i pravde kroz tokove naših sadanjih nepatvorenih osmišljenja.

Posebno me zanimalo da iz prve ruke čujem razjašnjenja napetosti između Flamanaca i Valonaca. Shvatio sam da je Belgija nastala bez nutarnje etničke kohezije. Ekonomske mogućnosti, francuski jezik, monopol vlasti i kulture dali su u prošlosti Valoncima prednost. Kardinal Mercier nije mogao razumjeti da bi se na flamanskom moglo stvoriti to isto.

Ali putevi povijesti se mijenjaju. Danas su Flamanci u boljem položaju. Biološki su već nadmoćniji — 55 : 45% u njihovu korist. Jezik je izborio svoju ravnopravnost na svim područjima. Ključne položaje u administraciji obnašaju i oni. Ekonomski su se izjednačili. Religiozno su čvrsti. Postoji i legalan pokret za osamostaljenjem Flandrije. Nikad se ne zna — mudro je rekao Shaw.

Izleti i zaleti

Ponedjeljak je za trgovce u Flandriji slobodan dan. Koristimo se njime za posjet Nizozemskoj. Bar malo. Na grani-

ci nema kontrole. Ipak je prelaz uočljiv. Slabiji putevi, drukčiji tip kuća, druga sredina.

Mimoilazimo Rotterdam, zalutasmo na sreću među mravinjak staklenjaka da nam se oči naužiju cvijeća, povrća i voćkica. Tulipanska polja nisu nas pozdravljala.

Nizozemac, prokušani prijatelj Hrvata, dr N. G. H. Deen ne stanju više u užem dijelu Amsterdama. Odselio se na periferiju, među zelenjake, uz jezerca, zavolio tišinu. Njegova druga (zakonita) žena Phia, lektor njemačkog jezika, pokušava mu zadržati život. Skoro osamdesetogodišnjak, klonulih nogu, pomalo zastrt staračkom čamom. Na prvi mah teško je povjerovao da me vidi. U Hrvatskoj smo se sreli toliko puta, sjeli u Bedjanca i kušali divljač. Gledali smo se u šutnji.

Vaporetom po Amsterdamu

Gospođa Phia pratila nas je na zanimljivoj šetnji po gradu. Jednostavna vožnja vaporetom dala nam je sliku Venecije sjevera. Grad ljepote, kulture, spomenika, tehnike, dvoraca: 100 km kanala, tisuću mostova i vijadukata, 70 brodića za kružni obilazak, 40 kina, skoro trista »coprnjaka« i vračarica, 38 muzeja, oko dvije tisuće plovećih kuća-lađa, preko 70 tisuća mlađih žena... itd.

Na rastanku se moj prijatelj Nikola razvedrio.

U drugom tjednu odvezoh se s dva Splićanina, dva mladca, poletna i uslužna, da povirim u njihov vilajet, u Antwerpen, tipičan lučki centar. Na nesreću ne vidjeh ni poznatu gotičku katedralu iz 16. st., jer je bila u restauriranju, ni druge znamenitosti. Bila pučka fijera, rekli bi Splićani, sve se sleglo na trg, odalo se veselju i folkloru. Šetamo uz brodove, zavirismo u pomorski muzej, ulazimo u zanimljivija zdanja i krećemo u Shoten, rezidenciju mojih pratilaca.

Naš čovik, da kažem »po splisku«, ne može bez svoga. Pun frižider ribe raznih vrsta, po zidovima bandire, Ajdukovci, Mrljan, Jadran...

Zalijevamo ribu vinom iz ćaćine lužine, ćakulamo. Već se nanizalo godina da su u Flandriji, oba su kvalificirani i sposobni, ali još nisu sredili sasvim svoj položaj. Treba riješiti: ostajem tu — ne ostajem; — koliko ostajem; — ženim se Hrvaticom ili Flamankom. Ljubav je vrag. To ih obojicu muči. Ali za sve još ima »fore«.

Silvio me odveze u grad svetog Nikole, a Mladen — veli — ode malo »u večernju patrolu...«

Jednog ponedjeljka, prije zore i bijela danka, pratio sam Antu u Oostende da vidim kako se nabavlja riba. Zanimljivo je promatrati njihovu licitaciju: tko prvi jabuku — njegova djevojka, tko prvi prihvati cijenu — njegova riba. Tog ponedjeljka slab ulov. Treba opet rano uraniti. Nije lak posao biti pravi trgovac.

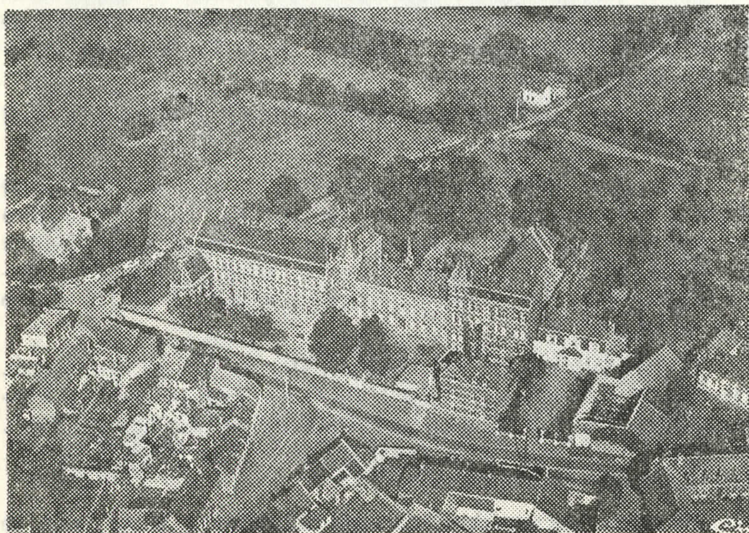
U Bruxellesu potražih patra Lelottea, ali ga ne nađoh. Otputovao u Mađarsku. Skočih do sestre Lée Dooreman, Flamanke, u dva navrata misionarke u Belgijskom Kongu (Zair). Ona mi darova plakat s oznakom hrvatskih misa u Belgiji. Očit znak da misle na Hrvate.

Navečer nas ugodno iznenadi Šibenčanin Mate, koji se vratio iz posjeta novom kontinentu. Darovima za Antinu Helgu i Stipu ni broja se ne zna. Ima Mate para ko šljake, rekli bi njegovi mještani. Ima sreće. Drži gostionicu, radi i napreduje. Za putovanja lutrija iznijela gotovo cijeli trošak. Ali godine idu, još nema životne suputnice i supatnice. Možda se i to skoro riješi?...

Po treći put vraćam se u Audregnies i razmišljam: kako su različite naše hrvatske sudbine. Svi bismo htjeli što bolje, ali doseći — to je tajna i vještina!

Na straži milosrđa i ljubavi

Za trotjednog boravka u Belgiji pet radnih dana boravio sam u seocu Audregnies, u staračkom biskupijskom domu Kraljice mira. Staro zdanje slično je golemom ministarstvu ili kasarni. Francuske redovnice preskočiše za velike revolucije granicu, podigoše kolegij za žensku omladinu i skoro nakon dva stoljeća vratiše se kući, ostaviše zavod. U njemu sada čeka konac oko sto deset staraca i starica iz svih slojeva i zanimanja. Naših četrnaest redovnica blaže im trenutke uzornom uslugom ljubavi i samožrtve.

Audregnies, starački dom

Obišao sam sve sobe i pozdravio sve stanovnike samotnog kutka izgaranja. Pogledao teške slučajeve, ganutljive pojedince. Posjetio sobu radiomehaničara s njegovih sedam aparata, »slikarski atelje« starca koji je proslikao pod konac življenja, pokušao razumjeti bar riječ oronulog svećenika iz kojeg još izviru obrisi nekad snažnog debla.

Mlade sestre nepoštedno se troše danju i noću zračeći životom. To nije sukob ni izazov. To je služenje u ljubavi. Kršćanstvo na djelu. Istjerane iz rodnog doma, raznijele su dobrotu i belgijskom zemljom.U njoj nema zabrane činiti ljudima dobro.

I u Florennesu Služavke Malog Isusa drže dom staraca novi, općinski. Njih šest uslužuje šezdesetak starih i nemoćnih.

Duhovnik doma u Audregniesu, 85-godišnji René Detry nekadanji misionar u Južnom Vijetnamu, svojom dugom bradom i niskim rastom podsjetio me na našeg bl. Leopolda. Živ, svjež, veseljak, uslužan, spreman na šalu, na sve lijepo. Jedne večeri predstavio me podanicima: Ć' est l' archevêque de Zagreb. Slikar odličnih ostvarenja. Baš u te dane sudjelovao je na izložbi. Što god dobije za slike, ide u korist misija. Zatrpan knjigama. Još malo vidi jednim okom, ali prati sva zbivanja i u Crkvi i u svijetu. Nezaboravni razgovori o svemu. Veli mi: Uvijek me hrvatski svećenici posjete i svi dobro govore francuski. Primio sam »Mrtvu prirodu« kao dragi spomen.

S našim sestrama u Audregniesu

Nedjeljnog dana posjetio sam župsku crkvu dok je trajala župska misa. Šezdesetak osoba, devet obučenih ministranata, kantor pjeva i prati na orguljama. Malo ljudi za selo od 900 duša. Pola prisutnih na pričesti. Ministranti sami uzimaju hostije iz čestičnjaka i piju svetu Krv.

Reče mi župnik u svom dvoru, punom muzejskih predmeta i njegovih slikarskih osrednjih dostignuća, gdje živi potpuno sam, da se u graničnim predjelima uz Francusku još uvijek osjećaju posljedice volterijanizma. Kaza mi i nedragu činjenicu: među nedavnim provalnicima njegova dvora bila su i dva Hrvata. Uz svjetlo i mrlja sjene.

U Audregniesu susretoh se i s dušobrižnikom naših Hrvata u Belgiji don Mladenom. Zreo i sređen, prebrodio je zatečene zapreke. Krstari neprestano i okuplja naš svijet koji živi raštrkano. Računa se da je naših katolika u Belgiji oko osam tisuća. Darovao mi je jedan dan sadržajnog obilaska Bruxellesa, Genta i Brugesa. U briselskoj katedrali sv. Mihovila pozdravi nas vitrail s likom kralja Ljudevita, a u natpisu spomen Dalmacije i Hrvatske. U Gentu nezaboravni Otajstveni Jaganjac (poliptih) Jeana i Huberta van Eyka, Krist na križu Van Dycka, tipične kuće, vijećnica, gradski toranj itd. Bruges uistinu zaslužuje ime Venecije sjevera poput Amsterdama. Prava živa ljepota.

Posljednjeg dana sretoh i našeg novog dušobrižnika, mladog Jožu. S njime prošvrljah susjednim selima.

I njih dvojica i dvadesetak naših redovnica trajno su svjedočanstvo naše svijesti o obvezama ljubavi prema svojima i prema svim ljudima!

* * *

Ploveći avionom prema Zagrebu, prebirao sam čislo dvadesetodnevnog doživljavanja.

Belgiju sam doživio kao sređenu i mirnu zemlju, malenu, rodnu pučanstvom (oko devet milijuna žitelja), zemlju rada, poštenja i svakog napretka.

Flandriju sam zavolio iskreno kroz povijesno osmišljenje i sadanju naprednost. Zato rekoh: ona je moja druga sestra!

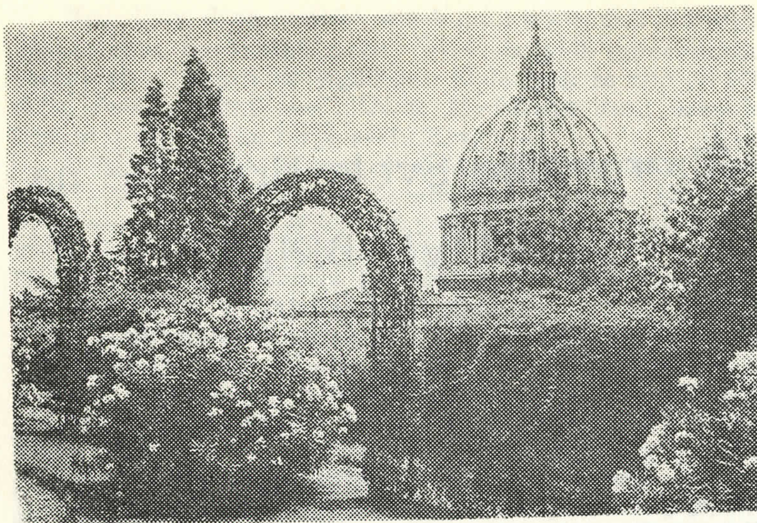
Zborovanje Svete Hrvatske na PETROVU BRIJEGU

Prvih dana svibnja 1975.

Još se nije ispunilo ni jedno desetljeće a Hrvati katolici okupljaju se na duhovno zborovanje u sve većem broju na Petrovu brijegu u Rimu. U Godini vjere njihov brojni dolazak izazvao je udivljenje. Očevici su još ugodnije bili iznenađeni na dan kanonizacije našega prvog proglašenog sveca sv. Nikole T. U nizu jubilejskih nacionalnih manifestacija hrvatsko narodno hodočašće ispelo se na ljestvicu prvenstva, ali ne samo zbog četrnaest tisuća prisutnih Hrvata katolika već i zato što je spontanost i sadržajnost raspoloženja posvjedočila o iskonskoj nesustaloj bujici zdravog nacionalnog bića i posjedu vjere koja ne blijedi, nego, naprotiv, bukti, zanosi i raste.

Kad bismo pokušali kartografski unijeti staze i pravce kretanja naših hodočasnika u Svetoj godini 1975, dobili bismo šarolik i veoma zanimljiv »crtež«. Uz neznatne prethodne »izvidničke« pokušaje, glavnina naših raspoloženih hodočasnika krenula je posljednih dana travnja ili na sam dan smaknuća narodnih junaka Zrinskog i Frankopana, sjedinjujući tako i duhovnu i nacionalnu povijest u sveto tkanje istorodnih žrtava. Svi prilazi na talijanskoj granici u pravcu Padove bili su blagoslovljeni hodočasničkim raspoloženjem. Manji broj naših ljudi s juga domovine skratio je sebi put vožnjom od Zadra do Ancone, uživajući uslužnost našeg mora.

Dalek je put do Petrova brijega. Preko tisuću kilometara. To je za jedan dan naporna vožnja. Stoga za predah i nije bilo velikog izbora: za hodočasnike s juga Loreto, za ostale Padova. Zahvaljujući novim prometnicama, nismo morali na-

Vatikan

vraćati ni u Trst ni u Veneciju, ali ipak svoje tragove prepoznavali smo na svakom koraku: i na groblju u Redipuglia i promatrajući izdaleka oronulu ljepoticu što je odrasla ne samo na našim nebrojenim balvanima, već prvenstveno na znoju, kvi i radu naših predaka.

Padova i Loreto unijeli su duhovni smiraj u razigrana srca naših zanosnih romara. Iako ostaci Marijine kućice čine dio novog zdanja u veličanstvenoj crkvi Navještenja u Nazaretu, nas nimalo ne smeta pobožna legenda da je Marijina kućica posjetila i Trsat i Loreto, jer Majka je svugdje uz svoju djecu. A Antunov raspjevani dom i skromni dvori oca Leopolda Mandića kao da nas uznesoše na visine bogozrenja.

U posjet Pavlu i katakombama

Narančasti suton prvog dana svibnja i blaga svježina noći ugodno su oživili naše brojne putnike, koji su se već svi domogli, ako ne baš srca Rima, ali svakako barem periferije ili bliže okolice. Na svim rimskim cestama naši nasmijani ljudi izražavali su veselje da su na cilju. Petar je blizu! Jubiljeska bogoslužja počinju još danas — 2. svibnja. Slobodno je još samo dopodne. Taj predah treba iskoristiti za posjet sv. Pavlu i barem jednim katakombama.

Nezaboravno je bilo vidjeti kako se rijeke hrvatskih hodočasnika slijevaju prema bazilici sv. Pavla i bez ikakva prethodnog dogovora u savršenom redu ulaze u procesiji u velebnu crkvu neumrlog navjestitelja vesele vijesti Života. Ta spontanost pokorničkog raspoloženja dragocjenija je od bilo kakvih iscizeliranih bogoslužja.

Da posjet sv. Pavlu bude što rječitiji, mnogi su svratili i do Tre Fontane, na mjesto Pavlova smaknuća. Izvorići su davno presahnuli, ali mučeničko svjedočanstvo nije nikada izblijedjelo. Pavao je ostao rječit ne samo po svojim brojnim izgovorenim propovijedima, po svojim neumrlim poslanicima, nego i po govoru krvi koji nikada ne jenjava. Na tom mjestu i naši su katolici nadolijevali uljanice života da ne sustanu u svjedočenju za istinu i pravdu!

Vještiji vođe hodočasničkih grupa upriličili su uz posjet Pavlovoj bazilici i mjestu dekapitacije obilaženje barem jednih katakomba. Sve su rimske katakombe zanimljive i rječite, ali ipak prvenstvo pripada katakombama sv. Kalista Njihova duljina od skoro četrdeset kilometara, pet katova podzemnih hodnika, bezbroj grobova, prekrasne sačuvane freske, poneki originalni netaknuti sačuvani grob, kapele krsta, pokore, euharistije, sve su to vrijedni spomenici kršćanskog i ne kršćanskog iskrenog kulta pokojnika, izražaj vjere u vječni život i uskrsnuće. Neumorni naš salezijanac Stanko iscrpnom riječi tumačio nam je sve, koliko je dozvoljavalo vrijeme i broj pobožnih posjetilaca. Svratio nam je pozornost na provjerenu činjenicu da su katakombe-groblja postojala i prije kršćana. To nisu bila skloništa za ispovijedanje vjere u Krista. Pokazao nam je i grob sv. Cecilije s prekrasnim mramornim kipom u pozi njenog mučeničkog usnuća. Divan i nezaboravan prizor.

Prolazeći uz kapelu »Kamo ćeš, Gospodine?« na Apijevoj cesti, sjetismo se legende o Petrovu bijegu iz Rima; mimoilazeći iz daljine Colosseum kao da doprije jeka razdraženih životinja i razderanih mučenika; bacamo pogled na Forum Romanum, crkvu Sv. Marije d' Aracoeli koja podari posljednje utočište našoj bosanskoj kraljici Katarini Kosači; — i sve tako u hitrini zaleta plovimo prošlim i sadanjim danima iščekujući objavljenje dobrote i ljubavi.

Dva Ivana — jedna staza: očišćenje — ljubav

Dok sam sa stepeništa ispred bazilike sv. Ivana Lateranskoga promatrao hrvatski kršćanski puk kako u časnoj ozbiljnosti prilazi papinskoj crkvi, majci svih crkava svijeta, mjestu našega prvog duhovnog ročišta, prostrujiše mi cijelim bićem Šenoini stihovi:

Naprijed, rode, naprijed žurno...
Naprijed, sinci oj Hrvata...

Još su pod svodovljem lepršali posljednji glasovi gromkih litanijskih zaziva, kad se začu dah rodne molitve: U ime svih Hrvata mi te, Bože, molimo da nas i dalje vodiš putem pravde, svjetla i mira!

Apostol ljubavi progoviro je sabranom mnoštvu riječima svoje prve poslanice: Bog je svjetlost!... Ako u svjetlosti hodimo, imamo zajedništvo jedni s drugima... — Obraćajući se Ivanu Krstitelju za praktičan savjet: Što mu je činiti? — oglasio se jezgrovit odgovor: Tko ima..., neka podijeli!... Budite zadovoljni!...

Nadovezujući na ove tekstove riječki je nadbiskup J. Pavlišić rekao: Došli smo na ovo proštenje da se promijenimo najprije mi. Da obnovu čovjeka, svoga naroda i svijeta počnemo od sebe... Došli smo hodočastiti k apostolskoj crkvi grada Rima, koja čuva predaju Petrove vjere. Došli smo da se na tom vrelu napojimo žive vode... Za nas je ovo hodočašće djelo pokore i obraćenja. Želimo biti novi ljudi... Povrati našoj ljubavi život, našoj slozi čvrstoću, našemu srcu žar mladosti. To te molimo, Trojedini Bože!...

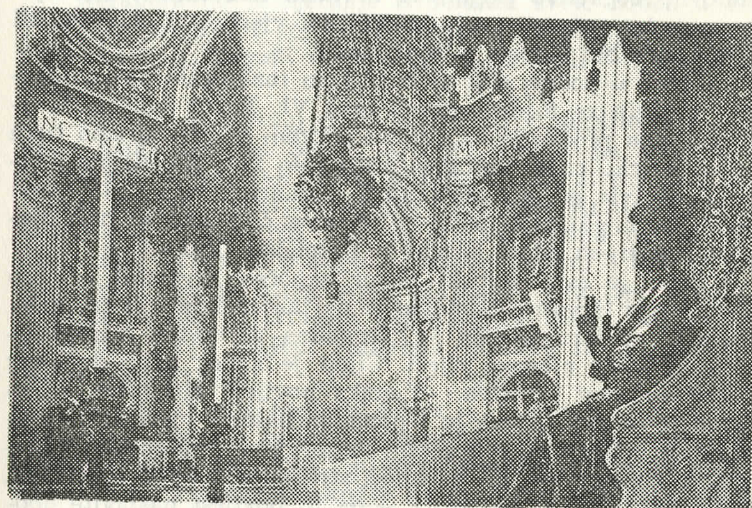
Pred obnovu krsne vjere uzeo je riječ splitski nadbiskup F. Franić. Aludirajući na posvećenje prvog Prvostolnika Hrvatske Ivana Ravenjanina u ovoj bazilici za prvog nadbiskupa obnovljene solinsko-splitske biskupije (640), naglasio je: Počeci naše katoličke vjere i počeci našeg pokrštavanja vezani su, dakle, uz ovu crkvu Svetoga Spasitelja i kapelu posvećenu solinskim i istarskim mučenicima. Stoga na prvom koraku našega svetogodišnjeg hodočašća sjetimo se našega krštenja i obaveza koje iz njega slijede... Kao što su naši preci izabrali u odlučnom času Krista da na njemu izgrade... svoju osobnu, obiteljsku i društvenu povijest, tako treba da se i mi danas nadahnemo u ovoj crkvi... te odlučno potvrdimo izbor koji smo učinili u svojem krštenju...

Odgovor svih hodočasnika slio se u pjesmu:

Isukrste, Srcu tvom...
Dušom, tjelom vijek sam tvoj!...

Petar je uvijek bio naš!

3. svibnja osvanuo je vedar, sunčan i topao. Tako je i moralo biti. Taj dan je i bilo doslovno zborovanje Svete Hrvatske na Petrovu brijegu, u Ribarevoj luci, u gradu Pavla VI. Još u rano jutro klizili su autobusi prometnim rimskim ulicama dovozeći radosne hrvatske hodočasnike u najznačajniju i najveću crkvu kršćanstva. Da se uhvati što bolje mjesto u prostranoj bazilici, nije se strahovalo pred čekanjem satima i satima. Stoga je i izostala predviđena procesija. Svi su se požurili proći kroz Sveta vrata i potražiti najbolji kutić.

Sveti Petar

Božićna pjesma »Svim na zemlji mir, veselje...« odmah je u početku mise naših biskupa i oko tristo koncelebranata

stvorila raspoloženje procvalog veselja duhovne sreće. Petar nam je govorio u oba čitanja i naglasio: Krist neka bude u vašim srcima!... Budite spremni na odgovor svakomu koji od vas zatraži obrazloženje nade koja je u vama...

U oduljoj homiliji zagrebački nadbiskup F. Kuharić odmah je na početku istakao da je »za Crkvu u hrvatskom narodu ovo... čas svečan i uzbudljiv, radostan i potresan«. U istom je raspoloženju nastavio: Danas u svodovima ove veličanstvene bazilike u našoj pjesmi i molitvi, u našoj riječi i klicanju odjekuju vjekovi vjere našega naroda... Ovdje u srcu našega katoličkog zajedništva jače se čuju obvezatni glasovi naše povijesti što povezuju našu djedovsku vjeru s Nasljednikom Petrovim.

Zajedničko pjevanje, zajedničku molitvu, zajedničku pričest motrio je netremice crni brončani kip apostolskog prvaka sv. Petra i prinosio ih Učitelju mira i slobode. Sve to duhovno bogatstvo slagali su hrvatski hodočasnici oko njegova groba pečateći svoju prokušanu vjernost i odanost. Mi smo uvijek bili Petrovi, a Petar naš!

Točno u podne, dok se bazilikom razlijegala pjesma Mariji, pojavio se među nama Pavao VI. Poput bijelog nebeskog znaka prošao je najduljom crkvom svijeta, pružio ruke svima i grlio cijelo mnoštvo očinstvom koje nikada ne umire. Pozdravio ga je nadbiskup F. Kuharić i rekao: »S nama donosimo cijelu našu povijest od onog časa kad su naši djedovi krštenjem počeli ulaziti u Katoličku Crkvu...«

Papa je svoj očinski govor započeo hrvatski: »Dobro došli, dragi Hrvati!« Nastavio je na talijanskom i u tri maha dozvolio rektoru zavoda sv. Jeronima da našim hodočasnicima prevede njegove riječi. Cijeli je govor izraz dubokog i rasplamsalog očinstva. »Vjerska povijest Hrvatske — istakao je — dragocjena je i pobudna baština vjernosti i pravovjerja, obasjana primjerom bezbrojnog kršćanskog mnoštva i žrtvom sve do osobnog stradanja tolikih svećenika, redovnika i laika. Na vama je da tu povijest nastavite obogaćujući je svjedočanstvom življenoga života.«

Podsjećajući nas na obveze koje proistječu iz doživljenog trenutka vremena, posebno nas je potakao na kršćanski odgoj mladeži. Nakon Danteova citata o Hrvatu iz slavlja prve svete godine 1300, završio je: »Dragi vjernici iz Hrvatske, budite vazda ponosni na svoju dragocjenu baštinu. Ljubomorno je čuvajte kao temelj svoga kršćanskoga vladanja i također kao zrelog razvitka svoje domovine Hrvatske.«

Spontani aplauz, pjevanje »Lijepe naše...«, dar misala Hrvoja Vukčića Hrvatinića okrunio je zborovanje na Petrovu grobu.

Rastanak u dvorima Majke

Nije se moglo odabrati ljepše mjesto da se završi hrvatsko nacionalno svetogodišnje hodočašće od crkve sv. Marije Velike. To je bazilika Majke Crkve, a s Majkom sve počinje i sve svršava. Tu uz grobove našeg sv. Jeronima i našeg pape Siksta V, tu u hramu u kojem je papa Hadrijan prije jedanaest stoljeća primio svetu braću Ćirila i Metoda obavili smo zaključno bogoslužje i završili svoje bratsko zborovanje. Predvodnik bogoslužja bio je naš kardinal F. Šeper.

Nezaboravno je sjećanje o dolasku svete Braće u Rim i prijemu upravo u toj bazilici, o potvrdi glagoljaške službe Božje, ređenju Metoda za svećenika i biskupa, Ćirilovoj smrti i ukopu.

U svojoj prigodnoj riječi jezgrovito je obrazložio naš završni skup kardinal Šeper: A zašto smo se na kraju ovog hodočašća za rastanak sastali upravo u ovoj divnoj Marijinoj crkvi? Mi smo kršćani nasljedovatelji Isusa Krista. To je bit kršćanskog života. No Isus je poštivao svoju majku. Tko nasljeduje Krista — poštuje i njegovu Majku... Isus je predao Crkvi, svima nama svoju Majku — zauvijek. Stoga je hrvatski narod na poseban način uvijek štovao Majku Isusovu kao svoju majku. Ponosimo se time što je nazivamo Kraljicom Hrvata...

Završujući svoj nagovor rekao je: Iz svetoga grada Rima ponesimo ojačanu svijest o pravom i zdravom poštovanju prema Svetom Ocu kao vidljivom središtu jedinstva Katoličke Crkve. Ponesimo također produbljenu pobožnost i štovanje prema Majci Božjoj, da nas ona vodi i dovede k Isusu.

Zadarskog nadbiskupa M. Oblaka zapala je dužnost da na kraju bogoslužja izreče zahvalnicu. On je u svojoj kratkoj riječi naročito istaknuo značenje glagoljice i doslovno kazao: S oltara ove crkve poteklo je bogoslužje na staroslavenskom i na starohrvatskom jeziku. S oltara ove crkve potekla je pismenost, kultura našega hrvatskog naroda. Bogoslužje, Božja riječ na razumljivom hrvatskom jeziku hranila je vjeru

Hrvata. . . A glagoljica nije samo ishodište naše kulture nego je na graničnim područjima osobito naših jadranskih žala čuvala i sačuvala bitak i život hrvatskog naroda.

Amin! — odjeknuo je složno kao potvrda i zavjet!

Naskoro opet u Rim

Noć je još uspavljivala Rim, kad su se mnogi hodočasnici iz samog grada i još više iz predgrađa žurili praznim cestama da što prije krenu u svoj daleki zavičaj. Rijetki pođoše i do Napulja, Gospi Pompejskoj, i da usput pogledaju ostatke davne katastrofe. Većina je upriličila povratak preko zelene Umbrije da vidi rodni grad Božjeg sirotana sv. Franje — Asiz, njegove prve samostane Rivotorto i Carceri i njegovu nezaboravnu Mariju Anđeosku. U vratolomnoj materijalizaciji Franjo svijetli kao sveti zov povratka izvornom Evanđelju ljubavi, jednostavnosti. . .

Spuštajući se s EUR-a prema izlazu na cestu u pravcu Fiumicina i Sette Bagni, pogledao sam u pravcu sv. Petra i u letimičnom zahvatu obnovio sve doživljeno u dva protekla dana. Klekao sam u duhu pred starodrevni kip sv. Petra, poljubio ribarov palac i izmolio Kranjčevićevu molitvu:

Molite!
I sjetite se kud vam noga kleca
u ovaj tren!

Da, ovo je sveti brijeg. I mi smo obavili sveti posao.

Ali naskoro ćemo opet doći. Zamolili smo Papu za beatifikaciju oca Leopolda Mandića. U Padovi sam zapitao p. Pietra da Valdiporro, vicepostulatora, kad će biti beatifikacija. Odgovorio mi je određeno: Ili do kraja Svete godine 1975. ili početkom 1976.

Braćo Hrvati katolici, spremajmo se opet na Petrov brijeg.

TUNISOM bez deve i slona

Listopad 1979.

Krsno ime današnjeg samostalnog Tunisa jest: AL-DJOUMHOURIA ATTUNUSIA. Površina države iznosi pune 164 tisuće četvornih kilometara. Na tom prostoru živi preko 6 milijuna žitelja. Svi su (gotovo) Arapi, tek neznatna manjina Berberi. Gledan u cjelini nije gusto naseljen, 26 stanovnika na 1 četvorni kilometar. Ali prirast stanovništva doseže i do 33, što je nesumnjivo među najvišim na svijetu. Pedeset posto Tunižana mlađi su od 20 godina. Svojevrstan rekord! Tek jedna trećina pučanstva živi u gradovima.

Tunižani govore arapskim jezikom, a tek dva posto berberskim. Gotovo svi dobro poznaju francuski jer ga obvezatno uče u osnovnoj školi.

Reljef tla je raznolik. Na zapadu gorovito, na istoku nizinsko zemljište, na sjeverozapadu vrhunci Sjevernog i Visokog Tella (600—1200 m). Dijeli ih jedina rijeka Tunisa Medjerda. Na zapadu su ogranci Saharskog Atlasa (do 1544 m), dok se na jugu i jugoistoku proteže saharski ravnjak Dahar (do 840 m). Jugozapad zauzimaju šotovi i prelaz u Saharu.

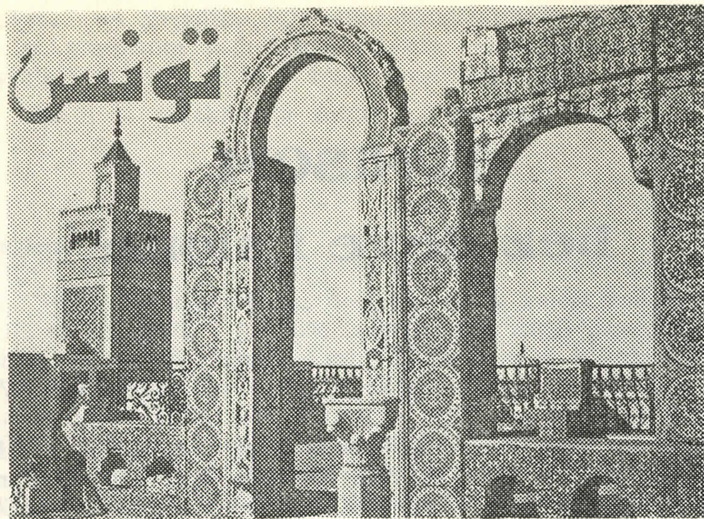
Šumsko je drveće jednostavno: na gorama hrast plutnjak a u primorju alpski bor.

Oaze, stepe i polupustinje.

Klima je suptropska.

Oborine variraju (najobilnije u jesen i zimu): na Visokom Tellu do 1500 mm, na jugoistoku 600—400 mm, a na jugu 200—100 mm.

Poljoprivreda je još i sada žila kucavica Tunisa. Iako oskudijeva vodom, ipak je obrađeno 36% teritorija. Stanovništvo se još uvijek 70% bavi poljoprivredom. Od obradivih

Tunis, detalj

površina 75% je zasijanih oranica, pretežno pšenicom i ječmom.

Maslina je simbol Tunisa! Ima ih najviše (od bilo koje države) u sjevernoj Africi. Na svakog Tunižanina 10 maslina! U samom Sahelu polovina od sveukupnog broja. Godišnje do 200.000 tona ulja. Kad se pokriju sve domaće potrebe, ostaje za izvoz 80.000 tona. To je jedna trećina deviznog prihoda.

Ne smije se mimoići ni voćarstvo, posebno naranče i limuni (najviše u Hammametu), datulje u četiri velike oaze (naročito u Gabèsu).

Tunis ima šuma oko četiri milijuna hektara a livada i pašnjaka preko sto tisuća hektara.

Stočarstvo obuhvaća: goveda (oko 600.000 grla), ovce (4 milijuna), koze (milijun i po), magarce (200.000), konje i mazge (150.000), deve (oko 250.000) i dr.

Ribarstvo im je dosta dobro; rudarstvo u povojima (fosfati!); industrija ne baš velika; trgovina osrednja; lučki promet dosta povoljan; ceste osrednje (preko 10.000 km, tri četvrtine asfaltiranih); željeznice skromne (2.000 km); avionski promet dobar; brodske veze također.

Školstvo je na visini. Vojska je dobro organizirana i sasvim suvremena. Sudstvo i policija funkcioniraju normalno. Turizam je odlično razvijen, on sam donosi drugu trećinu deviza. Iz naših je krajeva posjetilo Tunis samo u 1979. dvanaest tisuća turista!

Državno je uređenje: unitarna republika s predsjedničkim sistemom vlade; 12 državnih sektora — ministara; parlament — predstavnički dom od 90 zastupnika; 13 okruga — vilajeta, šeikati, općine; i savjetodavna tijela vlade — ekonomsko i socijalno vijeće.

Posegnemo li za prošlošću Tunisa, moramo otići predaleko. Paleontologija poznaje KAPSIANSKOG ČOVJEKA iz najdavnijih znanstveno poznatih dana. Taj homo sapiens živio je na području današnjeg tuniskog grada Gafse (latinski Capsa). To je kameno ili pretkameno doba. U daljem nizu generacija susreli bismo »pradjedove Berbera«, pa same Berbere koji se (iako u malom broju) održaše sve do danas.

Feničani (prema Bibliji od Tira i Sidona), stari izvrsni ratnici i trgovci, bježeći na zapad pred Asircima, dopriješe i do današnjeg Tunisa. Predvodila ih je Elyssa, sestra sidonskog kralja Pigmaliona, i to preko Cipra. Osnivaju 814. prije Krista Quart-Hadasht (što znači nova prijestolnica). Mjesni poglavar Jarbo daje im zemljišta koliko dosegne koža bika. Dosjetljiva Elyssa razoputi kožu i optoči njome brdo Byrsu (grčki koža), pa kad sve sretno izvrši, radije skače u lomaču negoli u zagrljaj Jarba. U trajnom trgovačkom i pomorskom rivalitetu s Grcima izdržali su sve dotle dok Rimljani ne baciše oko na drugu stranu Sredozemlja, na afrički kontinent.

Punski ratovi (264—241; 218—201; 149—146), Hanibal, Scipion, legije, slonovi — još i danas prenose nas u vremena junaštva i teških izginuća. Stari povjesničar Strabon veli da je od sedamsto tisuća preživjelo samo pedest.

S Rimljanima je na područje današnjeg Tunisa zakoračila razvijena civilizacija, njeni se tragovi još i danas vide. Stiglo je i kršćanstvo, nikli velikani duha poput Augustina, Ciprijana, Tertulijana i ostalih. Mučenička krv Kristovih sljedbenika natopila je i ovaj pedalj zemlje.

Vandali su zauzeli Kartagu oko 435. ili 439. poslije Krista i stvorili neviđenu pustoš.

Bizantinci drže cijeli Tunis sve do Djerbe zamalo stoljeće i po. Arapi ga definitivno zauzimaju u svom naletu 670. Polumjesec nesmiljeno uklanja križ. Smjenjuju se dinastije Fatimida i Zirida. Beduinska plemena upadaju iz G. Egipta.

Normani uskaču sa Sicilije. Almohadski kalif stiže iz Maroka. Domaća dinastija Hafsida odbija francuskog kralja Luja IX, koji tu i umire 1270. Španjolski kralj Karlo V. uspijeva učiniti ih vazalima (1535). Turci zauzimaju Tunis 1570. Bej izbija na čelo vojnim udarom 1590. i tako ostaje do 1705. Poslije Husein-beja Alije pružaju ruku za Tunisom i Englezi, i Francuzi, i Talijani. Francuzi ga zauzimaju 1884.

Tek u 20. st. Tunižani će krenuti u pravcu osamostaljenja. Niče nacionalistički pokret i partija Destur; na čelo izbija Habib Burghiba i obnovljena partija Neodestur; množe se sukobi s Francuzima i štrajkovi (1935—1938); kratkotrajna njemačka okupacija u drugom svjetskom ratu; poslijeratni ubrzani hod k nezavisnosti. Desetak godina — i Tunis je u rukama Tunižana. Ukinuće monarhije, republika na čelu s H. Burghibom, sukob s Francuzima u Bizerti (1961) i njihov definitivni odlazak (1963).

Otada su Tunižani sami gospodari u svojoj kući. Ne pripadaju nikakvom bloku u suštinskom smislu riječi; usmjereni su umjereno socijalistički; u politici zauzimlju realistički stav u svim pitanjima. Ekonomsko im je stanje skromno iako je nacionalni dohodak po stanovniku povećan četiri puta (od 200 na 800 dolara). Životni standard dosljedno je skroman, plaće male, perspektive ne baš velike. U zemlji vlada mir i red.

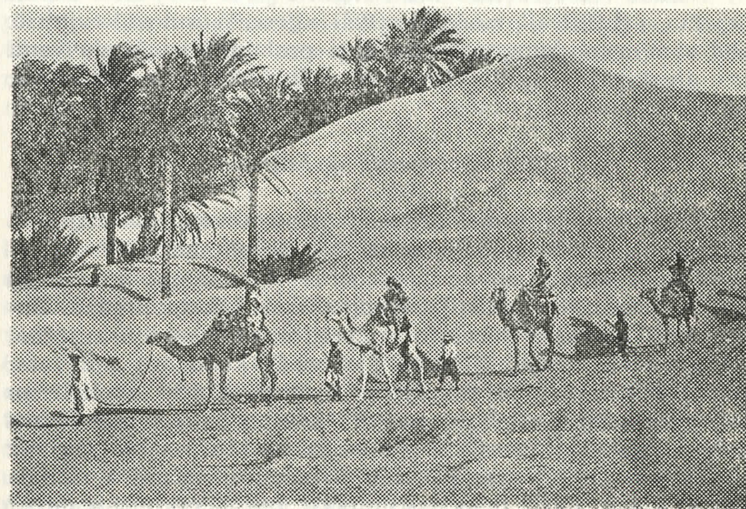
Nakon gotovo tridesetostoljetne veoma burne prošlosti Tunižanima ne preostaje ništa drugo, nego svojski prionuti uz izvojevanu krvlju i žrtvom nacionalnu slobodu da se u časnom životu i radu pronađu putovi što dosljednijeg ljudskog uzrasta.

PUTUJEM BEZ DEVE I SLONA

Dok je avion prelijetao Jadran, sjekao Italiju u pravcu Ancona — Roma — Bologna, nebojažljivo žurio iznad Sredozemnog mora, utonuo sam u prebiranje oskudnih podataka o zemlji kojoj se sve više približujem. Usprkos našem razmetanju salamonske nadmudrosti i svestranog znanja, objavljivanja nepreglednog broja knjiga, kataloga, albuma, zemljopisnih karata i turističkih prospekata, teško je naći dobro informativan, sažet i pregledan vodič ili priručnik koji

bi te ugodno uputio u najpoželjnije podatke o zemljama u koje putuješ. Moram priznati da sam se prilično plašio da se ne ponovi iskustvo iz Egipta; iako ova prostrana i stara zemlja ima vrhunskih starina i nenadmašivih ljepota, ipak djeluje u svojem konkretnom i svakodnevnom ruhu preveć skromno i prečesto strahotno.

Prvi korak na tunisko tlo razbio je uglavnom moju bojazan. Kad smo sletjeli na novi aerodrom, dan je bio sunčan (26° C), ćarlijao je lagani vjetrić, čekao nas novi autobus domaće proizvodnje, ovisok mladi šofer prijazna izgleda i držanja, domaći student Ahmed i naš vodič Filip. Mala grupa od 25 kasnih putnika započela je putovanje Tunisom i bez deve, i bez slona.

Pustinja i deve

Dok smo prolazili tuniskim predgrađima, pozdravila nas Kartaga, Hanibal, nekad velebna katolička katedrala (danas muzej), zelenilo, otmjene bijeloplave kuće i azurno nebo. U Lamasi prvi (neočekivani) ručak, tik uz more, pod ševaratim natkrovima, u restoranu »Sindbad« (moreplovac), kokoševina koja će nas pratiti u sve dane boravka, ali ponešto i od tuniskih kulinara.

Odmičemo prema Nabeulu, ostavljamo Novu Kartagu i Burghibinu rezidenciju, prolazimo kroz tolika naselja, susretamo malo svijeta, žurimo kroz vinograde, maslinike i orijaške kaktuse. Krasan kraj i bujno raslinstvo.

Zaustavili smo se nešto podalje od Hammameta u bungalovu »Deux Oueds«. (Nije lako prevesti ovo ime, možda najvjernije »dvije suhoderine/suvorječine«. Tunižani ostaviše imena mjesta u francuskom pismovanju što zadaje i ponešto teškoća.)

Ovaj bungalov je priča u živom. Naselje u cvijeću i zelenilu. Tloris je kućica na bazi arapskoga šatora, kao i sve tipične kuće u cijelom Tunisu, posebno u selima. Dvojica (i trojica) imaju sve — i još previše za ljetovanje. Ni roštilj nije zaboravljen.

Nakon večere šetali smo Longin i ja u tihoj noći uskim alejama, osluškivali more, dozivali mjesec i milovali vjetrić. Kad sam ostao sâm, pokušao sam probuditi svoju skrivenu liru, ali se nije oglasila. Prva noć u Tunisu bila je bez snova, topla i tajnovita...

Allahovo mjesto — Kairouan

Prekratko je samo prenoćiti u ovakvom dionizijskom bungalovu. Tu bi trebalo ostati bar sedam noći, ali...

Morali smo ponovno proći kroz Hammamet (gradić od oko 16 tisuća stanovnika), veoma pitom i dosta uredan. Susretamo Tunižanke bez zara i feredže, poneke i u snježnoj bjelini stare nošnje. Gledam dječaačića kako ore s devom; majku kako vodi petero djece; magarčića pod dvokolicom kako poslušno vozi bure nafte; tjedni sajam u šarolikosti boja. I čitam natpis »Caffé de la paix«. Mir i samo mir. Uz pervaz ceste izvalio se pas i u nepomućenom miru niti da makne uhom. Zgazi li ga naš autobus, bar će crknuti u miru? Nenadani svatovi kao da nas izbaciše iz mirnog snatrenja. Bližimo se moru i udaljujemo, prolazimo naseljima i varošicama, pomalo kušamo i ispružene prste pustinjskog tla, idemo u sveti grad, najveću svetinju islamskog svijeta u Africi, iza Meke i Medine treći po časti.

Osnutak Kairouana okitila je jedna davna legenda. Kad je arapski vojskovođa Okba ibn Nafi stigao u ovaj kraj, provreo izvor pod njegovim stopama i izbacio zlatnu čašu koja je (koju godinu prije) nestala iz Meke. Znamen! — i ostvarenje već 695. Velika mošeja ubraja se među najgrandioznije građevine islamskog svijeta. Njezinih 414 stupova različitih kapitela daje sliku skladnog i šarolikog gaja, presađenog s elizejskih mitoloških poljana. Ugroždeni po tri dopuštaju prolaz samo vitkima. Kako će debeli zaslužiti ulaz u nebeske poljane sreće? Umjesto jednog posjeta Meki, Tunižani za hadžiluk trebaju 4 ili 7 ili 9 puta posjetiti Kairouan. Ja se nadam da ću od te obveze biti oslobođen. Jedanput pa dosta. Allah sve vidi i prima dobru volju.

Grijeh bi bio, iako ne vapijući u nebo, ne posjetiti i drugu mošeju, divot-djelo arapske umjetnosti. Uz nju se vrše obrezanja djece, održavaju slavlja, jokanja, žene nerotkinje i u blagoslovljenom stanju dolaze moliti ili zahvaliti, ostavljaju na poklon divotne ćilime.

Kairouan ima nešto manje od 100 tisuća stanovnika, dva stara rezervoara vode, obnovljene zidine, uredan bazar i tipičnu izradu domaćih ćilima. Navratili smo u radionicu »Tapis Cherif«, prisustvovali zornoj demonstraciji, ali kupnja je bila mršava zbog visokih cijena. Zarada tkalja još je mršavija; to nas je istinski zaboljelo.

Homo Capsiensis

Odmičući prema Gafsi, postojbini prethistorijskog čovjeka, sve više suhoderina nakon tromjesečne suše, manje naselja, više ovaca, ponešto pustinjskog tla, borića i pitomog raslinstva. Pozdravlja nas mjestance u kojem se ugrubo prerađuje celuloza. Uz nas projuri motorist s malim djetetom (oko 3 g.) iza sebe. Gledamo traktoristu gdje ore. Promatramo kasarne smještene izvan mjesta, vojnike u ukusnim uniformama. I tako neosjetno banusmo u omanje mjestance Suffentula, gdje nas iznenadiše ostaci starog rimskog bogatog naselja (trijumfalni ulaz — rimsko trojstvo, bezbroj otkopanog kamenja) i moderni hotel s bazenom.

U pratnji brda i s lijeva i s desna, poodmakle visine (i do 1000 m), razbuđeni šarenilom boja narodne nošnje, posebno Tunižaninom koji vrši klanjanje uz cestu kraj svoga auta, u suton se uvezosmo u grad Gafsu (40.000 st.). Na ulicama dosta svijeta, posebno djece (koja još nigdje ne traže napadno bakšiš, a rado prime kemijsku olovku i bombone). Džamija osvijetljena i posjećena. Otmjeno nas je primio ne baš nov, ali praktičan i ugodan hotel »Mamour« (tuniski učenjak), a njegove visoke palme u manjem dvorištu otpjevale su nam dobrodošlicu u zlatilu i crvenilu večernjeg zapada.

Ujutro sam provirio u sasvim blizu oazu da lakše započnem dan, ali se nisam pridružio plivačima u rimskim termama, veoma toplim (+31) i dosta dubokim, pogodnima za skakanje odvažnim mladićima. Konkurencija Mostarlijama.

Što više odmičemo od Gafse prema Slanom jezeru, sve manje raslinstva, sve više stepe, sve manje sela. Francuzi su upravo ovdje pokušali ostvariti preradu fosfata. Mjestance Matlaoui i danas prosljeđuje započetu preradu u najboljoj nadi, ali još uvijek skromno.

Na ovom području država je pokušala okućiti beduine, pa im je u zamjenu za omiljele šatore sagradila kućice, stanove. Dobar pothvat, iako se teško prihvaća prijelaz u novo jer je milenijska uživljenost jača od dobrih ponuda. Negda su tuniski beduini bili kršćani i veoma otporni pred nesmiljenošću islama. Oni i danas sele prema sezoni rada, motorizirani su, ali svoj šator vole iznad svega. Živi primjer doživjesmo u blizini alžirske granice: razapeti šator i uza nj auto.

Slijedeći dječaka s natovarenim biciklom provezosmo se uz manju oazu Tunisa (jedna od četiri velike) — El Hamma (kupelj) i zapravo iznenada banusmo u dosta živ i zanimljiv gradić Tozeur (15.000 st.).

Ovo simpatično mjesto neće nam ostati u posebnom sjećanju zbog svoje živopisne trgovine na ulici, tamnoputih omanjih trgovaca koji uslužno (ali ne i dosadno) nude svoju robu; niti zbog fotografija naših najmlađih suputnica u tozeurskim bijelim maramama, koje je mladić sve oblizujući se namještao Amadeji i Elici i punim užitkom sjeo među njih da bude ovjekovječen u koloru (dao adresu i primio fotografije); pa niti zbog odvažnih jahačica koje su posjele deve i prošetale oazom u pratnji goniča. Tozeur ćemo ipak upamtiti najviše poradi posjeta malom zoološkom vrtu i svojevrsnoj demonstraciji i doživljaju u njemu. Jednostavni Tozeurac pokazao se praktično dosjetljiv. Njegova deva ne samo da otvara vrata svoje izbe već pije koktu, puši, pleše, ljupka posjetioce. Šaljivo i vješto izvodi mlađi čovjek svoje igre s omanjim udavom, vješa ga o vrat posjetiocima, pronalazi u pijesku skrivenu pješčanu ribicu, zabavlja se sa škorpionom i s dva kameleončića koji se ljube... Tako zabavlja znatiželjnike.

Ta nas je vesela kratka zabava ugodno ispratila na put prema Slanom jezeru koje je dugo oko 300 km, a široko i do 90. Upravo se u te jesenske dane punilo. Zavaljen u sjedalu autobusa gledam i poprilično se čudim: kako to da stupovi od električnih vodova strše iz vode? Upravo sam htio pitati vodiča, kad mi svjećica zasvijetli u mozgenu: pa to je fatamorgana. Prvi put doživjeh i taj prirodni fenomen.

Navratili smo k Slanom jezeru da omirišemo pustinjsku ružu. Njih Tunižani pronalaze u zemlji, na dubini od pola metra do tri. Udaraju štapovima i po odjeku otkrivaju gdje su. Neobičan spoj kalcija, soli, vode i tko zna čega još — dozori u krasnom spletu guste ružine čaške. Ima ih velikih, srednjih i malih. (Za 1 tuniski dinar dobio sam 9 malih pustinjskih ruža koje nikada ne venu.)

Ručak u Nefti, nedaleko od Slanog jezera, u hotelu »Le Mirage«, bio je nešto izrazitije tuniski: za predjelo dobili smo mješavinu rajčica i jaja, što je — kako bi rekla sestra jedne moje kume — ugodno pikantno, zatim nešto slično dalmatinskoj pašta-šuti s komadićem mekana mesa i deset datula. Polili smo dobrim tuniskim vinom. Tako smo mogli bolje promatrati s vidjelice gradić Neftu, sitnu oazu u prisoju prodola i gavanski hotel u blizini (4 zvjezdice, međunarodno ulaganje u turizam). Neviđeni kontrast, ali Tunisu koristan. Stoga umjereno ponovljen i u drugim mjestima.

Na povratku u svoj hotel navratismo na ulazu u Gafsu u veći pogon izrade ćilima. Upravo su tkalje išle kući, bilo je pred zalaz sunca. Iako je mehanizacija naprednija, kapaciteti veći, izrada nije bolja od one u svetom gradu Kairouanu. Istina, neki su ćilimi ponešto umjetničkiji: prizori borba iz starih zemana, legendarne šarolike ptice, zatim pijetlovi, životinje, žene itd. Osjeća se i prisutnost stanovite gafske naive. Neki su od nas ponijeli spomen: mali tepih za 1. t. din.

Švrljam po gradu, gledam ljude: sjede, pričaju, hlade se, pijuckaju nealkoholna pića, rijetki igraju na karte, spremaju se na počinak. Pravovjerni izlaze iz džamija, muzejin širi nadaleko molitvu. Nema vike, svađe, trke, zbrke. Živi se prirodno i kako Allah hoće.

Iza večere posjedih malo u kafiću gdje me Tunižanin ponudi slanim bademima. Pred hotelom u malom razgovoru reče mi mlađi čovjek malo smokren: mi nismo prijatelji, mi smo braća! Stisnusmo desnice.

U tihoj noći htio sam uzeti mudračevu lampu i potražiti pretpovijesnog kapsijskog čovjeka da mu izrazim pozdrave i solidarnost krapinskog pračovjeka, njegova brata iz daleke horvatske zemlje, ali sam odustao od plemenite nakane jer nisam točno znao za njegov davni log. Nek počivaju oba u miru.

Put iz Gafse u »berbersku republiku« vodi preko Gabèsa. Teren je u početku ravan, maslinici se spokojno pune uljem. Što bliže carstvu Berbera, bregovi sve viši (do 1000 m).

Ničim se ne može dočarati svojevrstan mravinjak berberskog naselja u Matmati. Nikakve fotografije u boji, nikakvi dijapozitivi to ne mogu nimalo približiti. To treba vidjeti i ništa više. Zamislite bregovit teren u kojem je izbušeno nebrojeno rupa od 3 do 5 metara dubine. Svojevrsni krateri. U tom bunaru berberska očvrsla ruka izdubla je izbe za se i za svoje životinje, bez vrata, prozora, rashladnih uređaja, ali temperatura je uvijek idealna oko $+17—20^0$, a vani je i preko 40^0).

Praktičan ogled vidjeli smo u Fatiminu domu. Njezino opaljeno lice i još preostala dva gornja zuba svjedoci su utrte staze života. Živi s kćerkom, zetom i unučadi. U njezinoj su spavaonici tri ležaja, domaće rublje, biljci za pokrivanje i vodoravni domaći ormar (kašun). Zet je sebi iskopao izbu kad se doselio. Njezin dom je na kat. Ovce imaju svoj apartman. Nema neugodna zadaha, sve je uzorno čisto. Pokazala nam je kako melje žito žrvnjem. Rado se s nama fotografirala. Ne zna francuski. Ali kod nje se uselio i turizam: ima malu prodavaonicu berberskih suvenira od srebra i jeftinijih materijala. Poput Fatimina dvorca ima u Matmati još oko 800 istovjetnih nastamba.

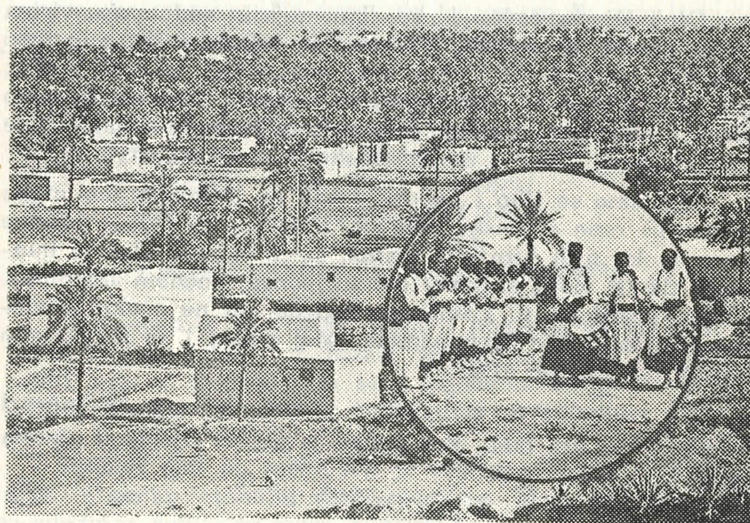
Uprava zemlje pokušala je Berbere iseliti iz njihovih mravinjaka, pa je izgradila Novu Matmatu sa suvremenim kućama, stanovima. Neki su iselili i ostali, neki se opet povratili u stare dvore jer nisu mogli podnijeti novi način života, a većina ih nije ni pomislila da napusti svoj zemaljski raj.

Dok smo se spuštali niz ogoljelu kosinu od berberskih naselja, čavrljali smo o tom nesvakidašnjem fenomenu a vodič nam je pričao o njihovim svadbenim običajima. Pričanje smo pratili pijuckanjem nealkoholnih hladnih pića koja je Lufti svaki dan marljivo nabavljao i obilno nudio. Tko bi bez njih izdržao tunišku vrelinu?

Berberska ženidba počinje roditeljskim ugovorom, proslijeđuje obilatim mladoženjinim darovima i u konačnici traje 7 dana, ako se vrši po starom adetu, ili bar 3, ako je u (suvremenom) skraćenom obliku. Drži se kod djevojke i mladoženje. Djevičanstvo je u iskonskoj cijeni, mladenci se sastaju trećeg dana. Velike su cijene djevojaka: 200 i više deva (a jedna je deva od 250—400 dolara). Svadba zapadne i do 10 tisuća tuniskih dinara (do 3.000 dolara).

Berberi drže čvrsto svoje predaje. Vrlo su hrabri i čisti. Bili su kršćani. Davno su islamizirani. Star narod čije su porijeklo i povijest pokušali otkriti, ali nije sve sasvim osvijetljeno. Oni su vrsni pekari. Danas ih ima u Tunisu do 300 tisuća.

Pri ponovnom prolazu kroz Gabès bila bi šteta malo ne navratiti. To je grad od 40 tisuća žitelja. Donekle pomalo i posvećeni grad. U njemu živio, umro i počiva Muhamedov

Oaza i folklor

brijač. U gradu je fakultet, industrija cementa, proizvodnja kame. Kuće su kamene, odrine po dvorištima. Škole, kasarne.

Vozimo se kočijom (kao negda na izvor Bosne) kroz nepreglednu oazu (300.000 stabala). Pomalo faraonski. Dok smo išli uz potočić, jedan se klipan nije lijepo ponio. Čudno. Ručali smo u prirodi, ispod natkrovlja, odahnuli od žege dana i proslijedili prema otoku Djerbi.

Opet oživješe bujni maslinici, pitomina. Dok smo čekali trajekt i gasili užareno grlo, tri mlade žene u bijelim togama i s krasnim slamnatim šeširićima na glavi boje slonove kosti

prenesoše nas na poljane sanjivosti. A Ahmed me zamoli da mu rečem koju riječ o socijalizmu. U tom pričanju doplovismo do izduženog mula.

Otok Djerba — priča iz sna

Ko naručeno ušuljali smo se na rajski otok u smiraj predvečerja, ispraćeni posljednjim zrakama posustalog, ali još prilično vrelog sunca, ne znajući koja nas tajnovita ljepota i mir očekuje. More mirno i toplo, ne klokoće, samo mirisom i dahom navješćuje uspavanku smirene sanjivosti.

Otok Djerba ravan je ko dlan, najviša nadmorska visina jedva doseže 50 metara. Njegova je duljina i širina gotovo ista (25 naprama 22 km) a broj stanovnika također uvijek isti, oko 65 tisuća, višak otseli na vrijeme. Najveće njegovo blago i ukras jesu masline (oko pola milijuna stabala), palme (oko milijun) i drugo mediteransko voće i raslinstvo.

Dok smo se tiho i ugodno vozili na drugu stranu otoka u pratnji rane sutonske maglice, izranjale su bijele skladne kuće a oko njih kitnjasta stabla, šipci, cvijeće. Naš je bungalov tik uz more, sastavni dio susjednog, imenom »Medina«. Obilat, grozdasta ili košničasta izgleda, ali ne onako privlačan kao onaj kod Hammameta. Moj pobro i ja dobili smo krajnju kućicu (br. 312).

Iza svakodnevne standardne večere sjeo sam uz more i osjetio da se lira budi. Evo kakav je pejzaž Djerbe u njenim očima:

Mjesečnobijele kućice,
masline rodne brojne,
vite ponosne palme,
aloji, kaktusi, cvijeće,
grmečci šipka, oleanderi
u ritmu svečanom dišu...

Povirih kod naših oboljelih suputnica, mlade Splićanke i Zagrepčanke, oprah košulju i čarape i utonuh u snatrenje svega što sam u ovom danu preobilato doživio. More je hučalo glasnije i razgovor se poveo sam od sebe:

Pričaj mi, pričaj, molim te,
nemirni stari brate,
koliko si dugovječan,
koliko već netremice
širiš procvale grudi
i uvijek šumno dišeš,
za te kao da ne postoji vrijeme,
ti uvijek nešto novo pišeš.

I nestajao sam u nekoj otajnoj udaljenosti i opet se vraćao u uski bungalov. Kroz omanji prozorčić i kapkasta široka vrata mjesec je runio biserno iverje a vjetrić pomalo urlasto izazivao na razgovor. Na dvostruki izazov izmilio sam iz svoje izbe, sjeo na malu verandicu i počeo šaptati:

Uznesi me, brzonogi vjetre,
u prozirnoj košari uzdignuća
u opasne prostore maštanja
i pomozi mi da plovim u beskraj
jer mi je dosta sputanosti i tišine,
ja želim stignuti do zvijezda
i okusiti začarani dah nedohvatne visine.

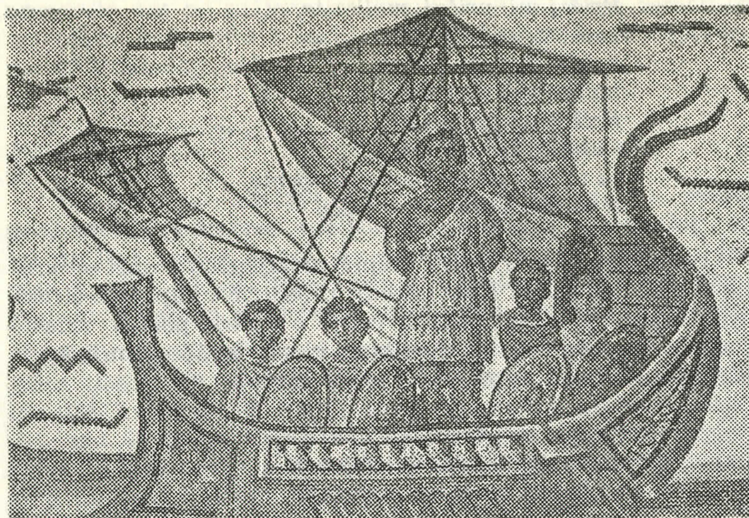
Moj supatnik spavao je čvrsto i ponekad davao taktove poput malog bubnja, iz hotela je dopirala nečujna glazba poput jeke iz daljine a ja sam odjednom nestao iz zemlje živih smrtnika...

Subotni dan do ručka bio je sasvim slobodan, ali ispunjen intimnim osobnim dozrijevanjima. Malo odmora, koja razglednica, šetnja uz more, kupanje i...

Prvi korak na obilasku otoka bio je u još jedan gavanski hotel, izgrađen na tlorisu arapske kuće-šatora, da popijemo pravu crnu kavu. Sjeveroistočna je strana Djerbe stepasta, s dinama i rjeđim raslinstvom. Na cijelom otoku samo je petina površine iskorištena za poljoprivredu.

Prolazeći kroz naselja, navratismo u židovsku sinagogu u mjestancu La Ghriba. Dok nestašna djeca čekaju pouku iz Tore, debeli Židov (najdeblji čovjek što ga vidjeh u Tunisu) pokazao nam je stare listine s davnim pismenima.

Židova na Djerbi ima oko tisuću. Teški davni i učestali progoni doveli su ih i na ovaj daleki otok mira. Svoje vrline prenijeli su na domaće žitelje. Nakon drugog svjetskog rata

Odisej, mozaik

mnogi su se iselili u Francusku i ostali u svom zanatu, trgovini.

U malom gradiću od pet tisuća ljudi Hount Souku doživjeli smo pravu orijentalnu sliku: trgovina na otvorenom i cjenkanje. Najmlađa naša putnica kupila je jaknu od devine dlake za 5 t. dinara, a početna cijena bila 18! Moglo je biti i niže, ali... Žao mi je što ne kupih kuburu, a bilo ih je paradno hajdučkih, jer mi stara (iz mladenačkih dana) već davno visi rasklimana i zarđala.

Zamalo ne ostadosmo bez Elice jer skasti jedan trgovac da će nam dati za nju 250 deva. Nismo smjeli daleko tjerati šegu jer treba poštivati poštene želje ali i čuvati svoje čeljade.

Na povratku u bungalov navratismo u selo, u kojem se žitelji odreda bave izradom svih mogućih keramičkih predmeta. Jedan nam je majstor osrednjih godina doslovno izvodio akrobacije pri pokusnoj izradi vrčeva, vaza, svijećnjaka i drugih suvenira picassovskih završnica. Ali cijene su dosta visoke. I ovdje se uvjerismo da su Djerbanci okretni, marljivi i vrijedni.

U mrak se vratismo kroz raspjevano raslinstvo u svoj privremeni ugodni kutak.

Posljednju noć na Djerbi rezervirao sam za susret s Odisejem koji je na svom dugom mukotrpnom putovanju dojedrio i do ovog otoka. Duša je govorila, a usne ovjenčane osmijehom čeznuća:

Zavikah gromko iza svega glasa:
Odiseju, brate, drevni nemirnjače,
gdje si, dođi, moramo se vidjet,
inače me čežnja tu na Djerbi smače...

Ja ne znam pravo, je l' to san il' java,
nestadoh daleko u povoju snova...
izdaleka neka svjetlucava magla,
pokrpana jedra i slomljena prova.

Pokušao sam se vratiti u svoj bungalovski šator i zaspati u vrelini sreće, ali me odjednom zapljusnu neka nevina bjelina, u meni se odrazi nešto visoko poput jedra, neka raznobojna krila optočila su čudovišni čamac, koji kao da nesta u valovlju pjenušava ponora...

Skutrio sam se u rano nedjeljno jutro na svom sjedalu ko ozebao puž i pokrio oči da ne vidim kako Djerba ostaje iza nas. Izvezosmo se starom rimskom cestom uz koju je i vodovod. Ipak s kopna jedan pogled: D j e r b a! — i u sivilu jutra četiri male crnčice idu u školu...

Do Sfaxa i Soussea

Provezli smo se bez žurbe kroz lijepi gradić Medenine. S ugodnošću gledamo kako uz cestu teče voda iz slavine. U početku pomalo pust pejzaž polako se ispunja maslinicima i inim pitomim stablima, osobito iza Gabèsa gdje svršava jedna od velikih oaza. Ispraćeni tvorničkim dimnjacima ušli smo u prostran i lijep školski centar Mareth i žurili u pitominu Sahela.

Duša Sahela su masline. Razgovor se sam od sebe navezao na njih. Feničani su ih donijeli i naučili domoroce idealnoj sadnji na razmaku od 20 metara. Treba je brižljivo uzgajati i paziti, posebno prve tri godine. Rađa od sedme, a živi i plodi i do sto dvadeset godina. Ima ih nepregledan broj. Idealno su obrađene. Beru ih pomnjivo. Treba oko pet kilograma za litru ulja. Maslinici su uglavnom u privatnom vlasništvu. Ostala poljoprivredna dobra do 60%. Subvencio-

nirane kooperative do 20%. Državne samo 20%. Ništa nije bujno ni rentabilno kao maslinici. Nikako se okom dosta napasti njihove ljepote.

Dođe riječ također sama od sebe i na tuniskog stručnjaka za agrarna pitanja, koji je u prvim godinama nezavisnosti zemlje igrao ključnu ulogu u kabinetu H. Burghibe za podizanje poljoprivrede. Profesorski i teoretski veoma naobražen uzeo je za uzor kooperative socijalističkog usmjerenja dalekog evropskog sjevera i nije postigao ništa. Utrošio uzalud silne zajmove. Sušne godine od 1961. do 1967. obilno su pripomogle golemom krahu. Prispio u zatvor i s nečujnim blagoslovom našao se u inozemstvu da i dalje teoretizira studentima.

Neposredno pred Sfaxom projurismo uz mali kamiončić koji vozi četiri konja. Bili smo i zadrijemali da nas ne iznenadi motorizirani sprovod! Mrtvac u kombiju, pratnja u autima, na motorima, biciklima. Razumljivo samo muški. Žena je za kuću. . . U novom Tunisu pomalo i u administraciji, zvanjima koja ženi bolje odgovaraju, porijetko u hotelima kao pomoćno osoblje. Ali još uvijek su muž i djeca njezina prva i najveća svetinja.

Centar je Sfaxa, najevropskijeg tuniskog grada, izvanredan. Bazar tipičan. Nedjeljni je dan pa su ulice, kavane, tržnica puni svijeta. Krasne stare zidine, monumentalne nove zgrade, spomenici. Ručamo u »Restaurant de la paix«, kokoševina (!) i ostalo, kupujemo obilato jeftine ali krasne svijećnjake, vaze i ostale suvenire od maslinova drveta. Na ispraćaju sedam-osam mačaka i hitri odlazak kroz naselje elegantnih vila.

Proći kraj El — Gema a ne vidjeti čudovišni rimski amfiteatar (149 × 125 × 39 m) bilo bi neoprostivo. (Jesu li Rimljani prije Armstronga stigli i na Mjesec? — grade li i tamo?) Dosta je narušen. Još i danas priča o legendarnoj junakinji koja je pokušala zavarati Arape svježom ribom; popalila masline (ni danas ih nema), ali nije odoljela. I ovaj amfiteatar vidio je kršćane pred lavovima! Ljudi se malo razlikuju u krvološtvu. Poljubio sam sveto kamenje oškropljeno krvlju mučenika.

Kroz selo Jammel pratimo predvjenčanu povorku sa ženikovim darovima. Malo kasnije mimoilazimo drugu, prate dječaka na obrezanje. Zanimljivi i za nas novi doživljaji.

Rodno mjesto Habiba Burghibe, najzaslužnijeg Tunižanina dvadesetog stoljeća za samostalnost svoje zemlje i njenog prvog predsjednika, ima svojih posebnosti. Stari i novi dio (koji je izgrađen po Burghibinim nacrtima i željama!) čine cjelinu. Izgled mu je istinski krasan.

Ribat s kulom, stari islamski samostan, daje mali uvid u strogo »monaštvo« muslimanskog svijeta, ćelije su još sačuvane; sitni muzej dodan. S gorostasnog tornja od 39 metara pase pogled pučinom mora (pokušao sam se uspeti, ali sam morao odustati — starost!), gradom, grobljem, ali zastaje kod Burghibine nove džamije (iz 1964), posebno na još nedovršenom njegovu mauzoleju s pozlaćenom kupolom. Uz Ribat je sniman i film o Muhamedu.

Predsjednikova ljetna rezidencija i nas je primila srdačno i prijateljski. Nikakvih kontrola. Vele da je skromna, kad se radi o predsjedničkoj rezidenciji. Možda u usporedbi s drugima? Ali u stvarnosti je istinski čarobna. Park je zapravo teško opisati. Zdanje nije glomazno. Bazen je jednostavan. Ali umjetnički arapski duh progovorio je pravim dahom. Tu čitavog ljeta radi ostariji predsjednik (r. 1903). U blizini je aerodrom.

I ovdje, kao i u cijelom Tunisu, seoska su naselja ugodna izgleda. Kuće su sve brižljivo obojene, prevladava bijelo s plavim. Nigdje nema ni traga vidljivoj neurednosti. Kako je u kućama, to je teško suditi. Naš vodič Filip ni u pola godine boravka u Tunisu nije posjetio ni jedne kuće, iako ima znanaca.

Ispred Soussea hotelska su naselja brojna i lijepa, tik uz more. Proletjeli smo već pomalo u noći centrom grada jer je naš hotel — bungalov »Alysse« — malo podalje. Sagrađen je u nizovima paviljona, sav u zelenilu, ali zaostaje i za onim na Djerbi, a pogotovu za »Deux Oueds« ispod Hammameta. Bez prozora i u društvu pokojeg komarca.

Šesnaesti rođendan naše najmlađe djevojke polili smo toplim tuniskim crnjakom zajedno s Ahmedom. Mlađe su putnice slušale kako starije pjevaju na terasi u čast svečarice. . .

Odoh pred spavanje do mora da se oprostim, legoh u pijesak i uz šapat valova utonuh dalje od mjeseca. . .

Sousse je lučki grad evropskog izgleda. Brodovi, ribarski brodići, čamci. Ribari po pristaništu krpaju mreže, djeca pe-

caju ribe. Šetam centrom. Ribat, kamena džamija, suk za kupnju svih svaštica. Praznik, mnogo svijeta, lepršaju zastave i zastavice. Ljudi pomalo samosvojni, skloni svojoj samostalnosti. Rekoh dječaku koji me nudio suvenirima da je na Djerbi jeftinije. Odgovorio mi: a ovo je Sousse!

Posljednja postaja — Tunis

Dok se bližimo Tunisu u žaru prijepodneva, prati nas pitomi pejzaž s brojnim eukaliptusima, dozivlje Mali Atlas s dva roga, šutljivo promatra nekadnji ljetnikovac turskog beja (danas škola), ravnodušno motre tvornički dimnjaci.

Zaplovismo centrom, Pariškom avenijom, uz visoki suvremeni hotel »Africa«, do našeg starinskog hotela. Na ručku smo okusili i mljevenu janjetinu oteškog okusa.

Isplovismo u Kartagu da provjerimo povijesne datosti. Od Feničana osta — jezovito — samo 70.000 malih sarkofaga žrtvovanih mališana; od Rimljana derutne Antonijeve terme i dobro uščuvani mozaici u nevelikom parku; od kršćana gorostasna katedrala. Nigdje Alysse, ni Jarba, ni Hanibala, ni Augustina. Tražio sam ga uz more, pitao anđela što prelijeva orahovom ljuskom beskrajne vode u pješčanu prazninu, ali ništa. Snužden nisam navratio ni u službenu rezidenciju predsjednika Tunisa, samo patrcnuo okom stražare u skladnim uniformama i dospio mrzovoljan u mjesto na brijegu Sidi Bou Said. Nisam hodočastio ni na grobni svetilišni spomenik muslimanskog svetog čovjeka, koga je stara legenda htjela zamijeniti s francuskim kraljem Lujom XI, koji se po njoj zaljubio u Berberku i tu ostao. Razgalio me vidik na Atlas, na more, na čipkastu obalu.

Švrljam Tunisom, ulazim u golemi suk (tržnica); Ahmed me upozorio da ne idem desnim krakom, oslobađam se posljednjih milima (1 t. dinar = 1000 milima), zađoh u središnji dio grada, idem ulicom Charles de Gaullea, gledam trgovine, sve dosta skupo. Navratih i u katedralu sv. Vinka Paulskoga, vrlo impozantnu i prostranu, na dnu Burghibine avenije, u neposrednoj blizini ambasada i ministarstava. Upravo je bilo vrijeme večernje mise (tako sam nadoknadio nedjelju!) koncelebrirane (3 svećenika), na francuskom. Prisutnih je bilo oko 15 osoba (1 redovnica, desetak žena i muškarci), starijih i mlađih. Listopad je pa smo molili krunicu i Gospine litanije i na kraju ispjevali na latinskom Salve Regina. Radnim danima mise su jutrom i večerom a nedjeljom obje dopodne. Crkva je lijepa, nad oltarom velika freska Marijina Uznesenja, novi vitraji, dva tornja.

Nisam mogao zbog zgruvanosti vremena razgovarati sa svećenicima i iz prve se ruke informirati o sadanjem stanju katoličke zajednice u Tunisu, ali sam ponio sobom mali ciklostilski glasnik »Echo da la prélature — Esprit et vie« (od 14. 10. 1979, br. 16). U njemu sam našao podatke gdje se sve vrši Božja služba: u gradu Tunisu na 4 mjesta, u predgrađima na 7, na cijelom ostalom teritoriju države na 20.

Iza večere (kokoševina šesti put!) šetao sam se dugo gradom, i to sâm. Praznik je (Tunižani slave brojne praznike), ljudi se vraćaju kućama, vojnika dosta. Promet nije zagušen, sve se odvija glatko. U prijestolnici ima dosta auta, inače ne baš mnogo, uglavnom su starijeg izgleda, iz praktičnih razloga presječeni po polovini. pa je stražnjem dijelu dograđena karoserija za teret. Nema buke, larme, pjevanja, izazivanja, cmakanja na ulici (natražni?), guranja. Ovdje se doživi i pokoji slučaj prosjačenja, ali vrlo rijetko. U Burghibinoj aveniji gledam predsjednika na konju s fesom na glavi (tako je i po ostalim gradovima); zaustavljam se pred jednim kućnim ulazom i pitam ojaču ženu osrednjih godina odjevenu u tunisku bjelinu, što ima novo u »Le Mondeu« (jer ga je upravo prevrtala). Veli mi: radi se o pomilovanju političkih zatvorenika u...

Promatram knjižaru, i to obilnu, na otvorenom; francuske knjige, časopisi, novine; zatim na engleskom, njemačkom, ponešto i na arapskom. Nitko ne čuva, a noć je. U blizini su i prodavaonice cvijeća, pred kućicama u velikim vazama svježe cvijeće, koje također nitko ne čuva; ne boje se kradljivaca.

Diži sidro, posustali putniče! — rekoh sam sebi sutradan ujutro i krenuh kroz Tunis s mojim supatnicima. Izmjena starog i novog. Već je zapravo milijunski grad. Nema nereda, sve je jednostavno.

Muzej Bardo u nekadanjoj bejovoj rezidenciji bio je kruna pri ispraćaju iz Tunisa. Teško ga je opisati, treba ga vidjeti, doživjeti.

Fenički su spomenici neznatni. Rimljani su ostavili trajne i neizbrisive tragove. Tako i kršćani. Mozaici, mozaici! Najveća zbirka na svijetu. A koliko još ima što nije preneseno. Isplati se ponovo doći i posjetiti Bardo!

Do aerodroma iskoristili smo vrijeme da se zahvalimo brižljivom i solidnom šoferu Luftiju koji nas je čuvao, ugodno vozio i usluživao. Tako isto i studentu Ahmedu. U poklonu nismo pretjerali. Dobro nam reče dječak u Sidi Bou Saidu: niste vi siromašni! Eto, dva lica.

Oprezan pregled na aerodromu!

Za ispraćaj uzeo sam flašicu razvikane tuniske rakije, žežene cijene — Bukha.

Dok smo ulazili u avion, priča mlađi muškarac iz jedne druge grupe svome drugaru: nisam imao o što objesiti kupljeni tambur. A ja »čaršaf«... Ogledalo balkansko staro.

VRAĆAM SE TEBI, HRVATSKA MOJA!

Leti, ptico moja, leti, samo i doleti.

Da ne gledam kupovanje parfema, whiskyja, cigareta, zažmirio sam i nestao u mislima.

Tunis je mala zemlja, skromnih mogućnosti, s pametnom upravom, osovljena uglavnom na svoje snage i izvore, kroči polako u bolje, sa svima u miru.

Tunižani rastom nisu ni visoki ni maleni, vitki, neznatno otamna lica, umjereni u radu, ne prevelikih zahtjeva, pismeni, svi govore strani jezik, spremni braniti zemlju i narod, putuju svijetom i vraćaju se kući.

Žena je nenasilno pomalo sustigla muškarca, živi za dom i obitelj. Kontracepcija, još manje abortus, nisu uspjeli ući na velika vrata. Obitelj je zdrava, natalitet velik. Dosljedno i perspektive zdrave.

Živi se od rada svojih ruku. Plaće su male (30 — 40 — 60 — 80 i ne mnogo dalje t. din). Mali ogled: naš šofer koji je često na putu s turistima dogura do 80 t. din. Državni su zajmovi samo nužda. Strani kapital samo je umjereno prisutan. Nemaju nafte za izvoz, niti drugih zanimljivih materija. Vjerojatno ni turizam neće uspjeti raskopati moral.

Ljepota i urednost, čovještvo i poštenje — temelji su današnjeg Tunisa. Umjereno religiozni, zdravo vezani uz Allaha. Za večere u Djerbi reče mi nenadano Lufti: moramo zahvaliti Allahu za sve što smo danas vidjeli, on nam daje sve. — Pitam ga: zašto još nije oženjen? — Kako, kad sam

uvijek na putu; teško je biti raščerečen između žene i svagdanje dužnosti; brak je za me velika svetinja! Tako je, Lufti.

Putujući Evropom najviše mi se dopala Belgija.

Putujući izvan našeg kontinenta najviše mi se dopao Tunis.

Najzaslužniji za smišljenost, sadržajnost i ugodnost ovog ne dugog putovanja bio je naš vodič Filip. Pripada mu u svemu najveća pohvala. (Koja razlika od njega i naše službene pratilice Anice na putovanju Grčkom, Turskom i Bugarskom; veća negoli od neba do zemlje.)

Otišao bih u beskraj da me pljesak nije povratio na zemlju: avion se sretno spustio. Do Zagreba smo autobusom drndali tri i po sata (150 km), izgubili posljednje atome živosti. I na kraju: niti me tko upita za adresu, niti je kome dadoh. Slično kao i na putovanju u Egipat i na svetom putu za Lurd i Fatimu. Znakovitost vremena!?

Polako sam odmicao prema kralju Tomislavu na Zrinjevcu, bacio pogled prema katedrali i Sljemenu i potiho osluhnuo glas svoje duše:

Ljubim te, zemljo Hrvatska,
vrelim svjetlacima srca
što cvjetaju u zanosu vedrih visova
i iskre nadom pobjeda.
Ja nemam druge Grude, već tebe,
nit druge sreće što zrije
ko zore dah ozlaćen suncem...

SUSRET S ODISEJEM
na otoku Djerbi

U bungalovu još se glazba čuje,
dok cvijeće moli psalam potmirenja.
Osamljen šetam uz smireno more
i tražim dašak noćnog usrećenja.

Zavikah gromko iza svega grla:
Odiseju, brate, drevni nemirnjače,
gdje si, dođi, moramo se vidjet,
inače me čežnja tu na Djerbi smače.

I slušam, slušam, svud tišina gluha
i povez noći što nestankom kiši,
kô sumanut gledam na pučinu jedru,
al' glasa nema, žamor tihi, tiši. . .

Ja ne znam pravo, je l' ta san il' java,
nestadoh daleko u povoju snova. . .,
izdaleka neka svjetlucava magla,
pokrpana jedra i slomljena prova.

— Ne lutaj dalje i ne traži ništa,
Itaka tvoja ne postoji više,
zaboravi na sve, vrijeme rane liječi
i metlom nestanka sve prolazno briše.

— Vrati se i ti, Odisej mi veli,
u Hrvatsku svoju, na jadranske žale,
u lutanju samo čežnja čežnju zove,
bježi hitro makar sirene te zvale.

Dva tjedna u SOVJETSKOM SAVEZU G. G. 1972.

Do moga putovanja u Sovjetski Savez u jesen 1972. nije došlo slučajem. Nemam zašto kriti još mladenačku želju da posjetim Rusiju. Možda je to u ranim đačkim danima bilo sutonsko palucanje sustalih iskrica s panslavenske baklje, koja se gasila, no bez sumnje bio je to više učinak čitanja klasičnih djela ruske literature. Događaji koji su se odvili u Rusiji između dva rata, pa drugi svjetski rat, poratne mijene i sustavni studij fenomena marksizma, koji je revolucionarnim putem postao aktualan prvenstveno u Sovjetskom Savezu, a zatim u još nekim istočnim zemljama, sve je to poticalo i opravdanu radoznalost i provjeravanje u samoj matici zemlji svega što smo studirali, o čemu smo čitali, slušali.

Povoljna prilika pružila mi se kad je ljubljanski »Putnik« oglasio veliko ekumensko hodočašće u Sovjetski Savez pod stručnim vodstvom profesora ljubljanskog teološkog fakulteta dr. Franca Perka. Shvatio sam doslovno oglas i javio se kao sudionik, iako ne pripadam istoj etničkoj jedinici. Ekumenizam je bar zajednički.

Kad smo se 21. rujna 1972. našli svi na okupu pred ulazom u tupoljev, bio sam ne malo iznenađen. Naša je skupina brojila samo 18 članova. Sastav je bio pomalo neobičan: tri slovenska svećenika, dva hrvatska, pet civila, od kojih tri Slovenca i dva Srbina, i osam gospođa, sve odreda Slovenke. Dodamo li odmah vodiča ljubljanske agencije i vodiča »Inturista«, ruske turističke agencije, onda se naše brojčano stanje

konačno ustalilo s brojem dvadeset. Mala četa, ali hrabra!?...

Zašto sam se iznenadio nad tako malim brojem »hodočasnika«, nije se teško domisliti. Vjerovao sam da će nas biti bar tri puta više. Iako se osobno ne zanosim previše ekumenskom idejom, ipak sam smatrao da će interes u Sloveniji biti znatno veći. Ali, istini za volju, treba odmah dodati da je tjedan dana prije iz Maribora posjetila Rusiju u istom raspoloženju veća skupina. S mariborskim biskupom bilo je još jedanaest svećenika i petnaestak vjernika. Kad se jedno i drugo sjedini, onda je slika kudikamo izglednija. Mi u Hrvatskoj nismo ni pokušali nešto slično ostvariti.

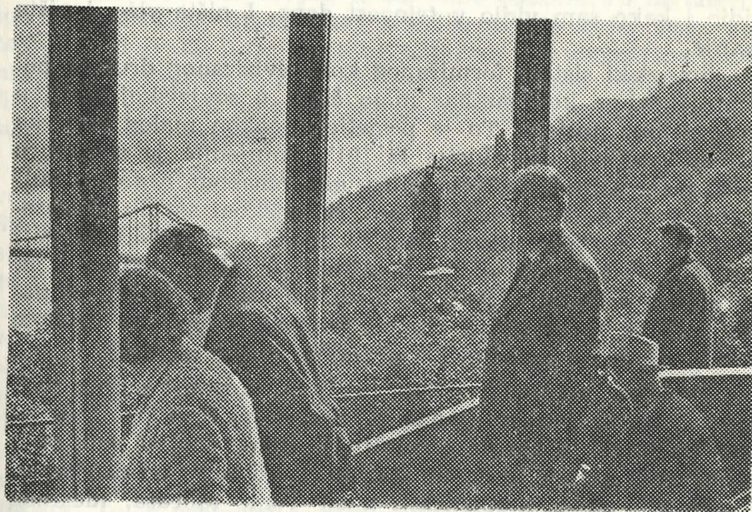
Prvo iznenađenje nije ostalo osamljeno. Stekao sam dojam da je inicijator našeg »ekumenskog hodočašća« bila turistička agencija. Razumljivo, iz svojih jasnih pobuda. Dosljedno, od naslova nije mnogo ostalo. »Inturist« je znao sastav i bar nominalni pravac te stoga obuhvatio programom i jedan ekumenski susret. Za ostalo morali smo se pobrinuti sami. Taj »propust« nije mnogo okrnjio naše putovanje, jer osim petorice svećenika, ostale vjerojatno nije previše zaokupljao ekumenski moment. Mi smo bili izletnici, koji su u Rusiji proživjeli ugodnih trinaest dana, vidjeli mnogo raznolikoga, obogatili iskustvo brojnim doživljajima, potvrdili nekadašnje predodžbe, ispravili krive informacije, upoznali se sa specifičnim sovjetskim sistemom, hodali starim stazama kršćanstva i vidjeli njegove nove miljokaze, povratili se obogaćeni novim iskustvima. Također ni ekumenski momenat nije mimoiđen. Sve u svemu, dovoljno korisno i vrijedno!

Razumljivo je samo po sebi da bi se put od trinaest dana u tu zanimljivu zemlju mogao opisati u podebeloj knjizi. Pogotovo kad bi se išlo tragom starih putopisa te nizali geografski, etnički, povijesni i drugi podaci. Čini se da je danas ta vrsta književnosti pri izdisaju. Na prvi mah zvuči paradoksalno, ali je istinito: danas se neobično mnogo putuje, od državnika do penzionera, koji nose zastavicu prvenstva, ali vrijednih putopisa nema. Nema ih ne samo kod nas nego ni kod drugih naroda. Možda je razlog toj pojavi upravo u tom neobično velikom šalabazanju svijetom bez određene ideje i sadržaja u mnogim slučajevima. Nesumljivo je još više uzrok tome što mi danas imamo detaljno zabilježeno u enciklopedijama, priručnicima, vodičima toliko toga treba biti velik majstor pa znati odabrati nešto što će zanimati nervozni svijet brojnih putnika i čitalaca.

Zato ću i ja pokušati da iz našeg trinaestodnevnog putovanja po Sovjetskom Savezu izaberem ono što smatram najzanimljivijim i za naš sadašnji trenutak najkorisnijim. Ruta je bila opsežna: Kijev — Riga — Tallinn — Lenjingrad — Moskva — Zagorsk. Istina, samo jedan dio Sovjetskog Saveza, ali svakako za nas ne samo najpristupačniji nego i najopsežniji. Najveći i najzanimljiviji predjeli. Srce Rusije. Srce pravoslavlja, katoličanstva i luteranstva. Središte oktobarske revolucije. Ishodište novoformirane »religije ateizma« ili, možda još bolje rečeno, apoteze Čovjeka.

Opterećenja, suprotnosti, specifičnosti

Moje je uvjerenje da su putovanja svijetom ne samo korisna nego i nužna, no potrebno je učiniti ih smišljenima i sadržajnima. Onda će i učinci biti vrijedni uloženih napora

Kijev, sv. Vladimir, mjesto krštenja Rusa

i troškova. Ako je čovječji život određeno i sudbinsko putovanje ovim svijetom, onda i sva naša životna putovanja ulaze u okvir egzistencijske stvarnosti i sva su integralni dio

nas. Dosljedno, i ovaj put u Rusiju ulazi u sveobuhvatnu sliku naše životne zbilje. O nama, dakle, ovisi kakvu će prinovu donijeti odabrani izlet.

Velika zapreka da se okoristimo nekim putovanjem leži upravo u hotimično ili nehotice usvojenim kojekakvim predrasudama, lošim informacijama ili smišljenim dezinformacijama, koje nosimo polazeći u nepoznati svijet. Teško je otresti se toga u naše heterogeno vrijeme, napose kad ideološki protivnici ne žale oružja. To posebno vrijedi za Rusiju i za još neke zemlje. Mi polazimo opterećeni kojekakvim nepotrebnim ili pogubnim šablonama i očekujemo samo loše, negativno, nesavršeno. Nosimo svoja mjerila i ako sve ne odgovara njima, nepoštedno odbijamo, osuđujemo.

Kad sam na povratku znancima morao pričati o svojim utiscima, većina njih se čudila mome pričanju. Neki su se upuštali u raspravu, bez obzira na to jesu li bili u Rusiji ili nisu, drugi su iznosili protivna mišljenja, treći su mi dobacili po koju riječ sažaljenja. Na sve to morao sam ponavljati jedno te isto: istina me obvezuje da rečem samo ono što sam vidio i kako sam vidio u trinaest dana. I ništa više, i ništa manje.

Sovjetski sistem formiranog kolektiviziranog društva poznat je svima koji su bar malo čitali o sovjetskoj zbilji u dvadesetom stoljeću. To je posjetiocu nakon malog boravka sasvim uočljivo. Revolucija iz 1917. izmijenila je strukturu ne samo u političkom, upravnom, ekonomskom, nego i u kulturnom, društvenom, ideološkom, religijskom smislu. Rousseau bi bio neobično sretan kad bi posjetio Sovjetski Savez i vidio da je izbrisan »izvor nejednakosti među ljudima«, jer ne postoji privatno vlasništvo. Istina, u uskom okviru još postoji, ali to je neznatna sitnica, iako za kolektivno društvo veoma opasna s načelne i s praktične točke gledišta.

Prolazeći otvorenim očima Rusijom, ja sam s mnogo pažnje i s razmišljanjem gledao taj fenomen. Prvi put sam ga sreo i zato mi je bio još zanimljiviji. Sjetio sam se svih onih prikrivenih aluzija iz davne starine za kolektivnim društvom, Platonovih ideja, utopističkih misli Tome Morusa, idealnog grada Tome Campanelle i tolikih drugih iz minulih stoljeća. Je li to ostvareno u realnoj zamisli kako je najbolje za čovjeka? Jesu li to težnje slobodnih ljudi, koji imaju pravo izbora životne sreće? U čemu su prednosti takvog društva pred suprotnim? Što o svemu tome misle podanici Sovjetskog Saveza? Je li centralističko dirigiranje bolje i poželjnije za

tako velik narod i da li se na taj način ide boljem životu? To su prava pitanja. Može se samo praktično zaviriti tamo i amo da se nasluti »bolje ili gore«. Centralizam, dirigiranje iz središta osjećaju se u Sovjetskom Savezu na svakom koraku. To je svojstvenost sovjetskog sistema. To se ne taji i ne može tajiti. Učinci su vidljivi i opipljivi. Primjeri se susreću obilno, iako u kratkom vremenu.

Nama je gotovo nepojmljivo da je u cjelokupnom Sovjetskom Savezu svuda isti sistem cijena, izbor robe, i numerički i kvalitativno. Cijene nas začuđuju, pogotovo ako važemo rubalj prema službenom kursu (1,22 dolara USA). Stoga ne iznenađuje ako su svagdje tipizirane trgovine, ako su česti redovi u prodavaonicama prehrambenih artikala i predmeta široke potrošnje. Vanjskom uređenju trgovina ne pridaje se osobita pažnja. Drukčije može teško i biti ako je sistem stroge zaokruženosti, bez većeg uvoza, sveden na svoje mogućnosti i domete.

Dosljedno, ruski čovjek je skromno obučen. To ne znači loše. Nešto lošije zapazio sam u Tallinnu, ali to je Estonija, to je lučki grad. Žene su bolje odjevene od muškaraca, što nije teško razumjeti. No, s druge strane, nema velikih razlika među ljudima koje susrećemo, ni u kojem pogledu. One su nivelirane u pravoj mjeri.

Gradovi imponiraju, ne svojom prostornošću, već u prvom redu svojom obnovom u starom stilu davnih četvrti. Stare su zgrade obnovljene točno onakve kakve su i nekad bile. Taj zahvat tražio je ne samo velike novčane izdatke nego i studiozne razrade starog stila, primjenu stare tehnike i strpljiv, dugotrajan posao. Gotovo je nevjerojatno, kad uđete u obnovljene dvorce, muzeje, službene ili stambene zgrade i pogledate kako je sve precizno i uspješno restaurirano. Nikad ne mogu zaboraviti u Pavlovsku kod Lenjingrada dvorac Pavla I., sina Katarine II. Taj je dvorac tek 1971. pušten ponovo u posjet. Nijemci su ga ostavili poharana, popaljena, gotovo uništena, a sad je potpuno jednak kakav je bio pred dva stoljeća. To je vrhunski restaurirano da bih za vjeran album žrtvovao mnogo. Ali to se ne može kupiti u doličnoj formi. Ne samo tu, nego ni drugdje. Jednako nema ni poštene dopisnice. Hoćemo li brzo zaključiti da to ne može ruska tehnika učiniti? Pa teže je izvršiti onako uspješne restauratorske zahvate negoli otisnuti dobru razglednicu ili album muzeja, grada i slično.

Parkovi su poseban ures ruskih gradova. Ima ih mnogo. U Kijevu oni zauzimaju polovinu cjelokupne gradske površine. Uredni su i privlačni. Po njima su rasuti u uzornom redu brojni spomenici. Još više je spomenika po gradskim trgovima i ulicama. Ugodno iznenađuje činjenica da su sačuvani i oni od prije rata. To nije bilo lako, ali se ipak u većini slučajeva uspjelo. Isto se može reći i za mnoga umjetnička djela.

Smisao za nacionalnu povijest veoma je izoštren. Ne samo za ovu poslije 1917. Ona, doduše, ima prvenstvo, ali i stara se dužno poštuje. Kad bih pisao reportažu s ovog putovanja, naslovio bih je: Car — revolucija — Lenjin — memorijalna groblja — ordeni — sovjetsko društvo — i. . .

Ruski gradovi puni su muzeja, umjetnina, dvoraca i prekrasnih crkava. Puni su škola, fakulteta, tvornica. Stambena je izgradnja daleko odmakla. Noviji dijelovi gradova i naselja sasvim su slični modernim četvrtima u drugim zemljama. Neboderi, velike zgrade, formirani mikro-rajoni, masivno i jednolično. Za posjetioce to nema osobite zanimljivosti.

Čistoća gradova i mjesta zadivljuje. Promet se odvija uzorno. Treba se provesti metroom, tramvajem, trolejbusom. Nema vike, trke, žurbe, guranja. I to bez konduktera!

Vladanje na ulici, na javnim mjestima i u prometu na pravoj je visini. Nigdje nisam zapazio da se netko svađa, tuče ili pravi izgrede. Čupavci su još nepoznati, mini-suknje poveoma rijetke, super-mini se nigdje ne vidi. Mladi ljudi ponašaju se pristojno. Malo se, doduše, i vide. Oni su u školi, u domovima ili rade. Kad smo u Moskvi posjetili Lomonosov sveučilišni grad, rečeno nam je da još nije gotov, iako ima dvadeset tisuća prostorija. Uvjeti su za studente povoljni. Sve što traži studentski život ima u tom naselju. Student nema potrebe da silazi u Moskvu. Razumljivo je da u pet godina, odnosno šest za neke fakultete, može svršiti studij. Zaposlenje mu je osigurano. Tri godine mora raditi u svojoj struci.

S obzirom na vladanje na javnim mjestima i primjedbe na čupavce moram učiniti i jednu iznimku. U Tallinnu, u Estoniji, slika je ponešto drukčija. Tu sam šetajući noću susreo i čupavčiće, pijane ljude, dvije starije prostitutke s kojima su se dječaci ponešto zavitlavali, vidio sam noćne lokale (kabarete). Ali to je Baltik.

Ruski čovjek rado govori, uslužan je. Mene su neki »informirali« kako neću imati prilike da govorim s Rusima, da slijećemo avionima na aerodrome koji su samo za strance,

da ćemo biti pod trajnim nadzorom, da se nećemo moći kretati nikamo drugamo, već prema programu. Ništa od svega toga nisam mogao iskustvom potvrditi. Od ulaska u avion koji je letio za Kijev, do silaska aviona, koji se digao u Moskvi, mi smo isključivo slijetali na ruske aerodrome za unutrašnji promet, vozili se trajno s Rusima, razgovarali, častili se. Nakon programa predviđenog za pojedini dan svatko je išao kamo god je htio. Posebnog nadzora nisam mogao zapaziti.

Taksi-služba je savršena. Činjenica je da su privatni osobni automobili rijetki, stoga oni nadomještaju potrebe građana. Jeftini su i hitri. Meni su tvrdili ljudi da strance taksisti izbjegavaju. Mi smo se svaki dan vozili taksijima kad god smo htjeli i kamo god smo željeli. U Lenjingradu smo jutrom kolektivno išli taksijima na misu do katoličke crkve, koja je od hotela »Sovjetskaja« udaljena više od sedam kilometara. Taksisti su besprijekorni u naplaćivanju, ali se po noći u kasnije sate ponekom našem suputniku desilo da je morao platiti i više od predviđenoga. To nas ne bi moralo puno ni smetati s obzirom da se noću svugdje plaća nešto više.

Jednako moram priznati da nisam mogao potvrditi informaciju kako u Rusiji nema šverca. Prodati bilo što moglo se svagdje. U Lenjingradu se interesenti usude pitati i na ulici. Drugo je pitanje što ćemo s tim rubljima. Za dnevne potrebe dobro dođu, a za ostalo kupovanje nema pravih prilika. Meni su toliki pričali kako se u Rusiji može kupiti jeftino krzno, fotografski aparati, kino-kamere, jantar. Od svega toga može se kupiti samo jantar, ali ne jeftino. Drugo je ako je šverc veoma povoljan za prodavača.

Također se nisam mogao uvjeriti ni u tvrdnju jedne naše žene, koja je govorila da u Rusiji nema prosjaka. Ja sam ih nekolicinu vidio pred Vladimirskim saborom u Kijevu. I više nigdje.

Sve te iskreno iznesene opservacije, koje bismo mogli produljiti još dugo, svjedoče nam o širini zapažanja, koje je mnogostruko i veoma, veoma zanimljivo. Kad odbacimo aprioristička opterećenja, stečena svojom ili tuđom zaslugom, otklonimo krive informacije i ne popustimo njihovu zamagljivanju realnih obličja, onda smo u mogućnosti da dogledamo pravu stvarnost. Onda nam fenomen suvremene ruske zbilje iskrsne u orginalnom ruhu.

Nakon povratka, sumirajući sve dojmove, u većoj sam nedoumici da donesem neke određene sudove negoli sam bio prvih dana. To je dobar znak. Pravi sudovi podložni su zrenju.

Ja sada razmišljam ovako: ruska stvarnost, stvarnost sovjetskog sistema stara je više desetljeća. Toliko je star ovaj čovjek koji se rodio iza oktobarske revolucije u 1917. On je svoj uzrast, odgoj, formiranje uma, duše prošao penjući se uz ljestve samo ovog sistema i gledanja na svijet, na ljude, zbivanja, vrednote. Njemu drugi sistemi nisu pristupačni da ih okuša, odvagne. Da li bi se ovdje moglo primijeniti: *ignoti nulla cupido?* — Ili: *nil volitum quin praecognitum?*

Mene sada posebno golicaju dva pitanja: je li sadašnji ruski radni čovjek zadovoljan materijalnom stranom svoga življenja, svojim standardom? I još više: da li je suvremeni ruski čovjek u sadašnjoj svojoj formi više čovjek negoli ostali ljudi?

Putujući Sovjetskim Savezom kao obični turisti i nepristrani promatrači, mogli smo uočiti da standard ruskog građanina nije velik. Radni čovjek ima prosječan prihod od 126 rubalja (1972) (nominalnu cijenu rublja već smo naveli). Koja je realna u odnosima ruskog tržišta, to je za putnike teško odrediti. Neki su promatrači skloni uvjerenju da je njegova realna vrijednost samo polovina od minimalne. To praktično znači da bi se srednji prihod radnika izjednačivao s prihodom naših istinski radnih ljudi u 1972. Da bi se stvorila stvarna slika, treba uzeti u obzir i privilegije s obzirom na relativno malu visinu stanarine, paušalno plaćanje plina, telefona, niske cijene prijevoza, hranu u poduzeću i slično. Pod pojam radnog ruskog čovjeka ulazi i seljak, jer i on je nužno zaposlen ili u kolhozu, ili u sovhozu, ili u tvornici, ili u drugoj javnoj službi. Privatnog sektora nema. A od okućnice, vrta, nemoguće je živjeti. To je samo simbolični ostatak privatnog vlasništva, koje je zakonom zagarantirano. U ovom svjetlu bilo je posebno osvježenje vidjeti neka sela između Moskve i Zagorska, dok smo autobusom putovali u nekadašnje duhovno središte ruskog pravosljavlja. Kućice su tako lijepe, obojene zelenom bojom s bijelim ukrasima, uglavnom od drvene građe i u većini djeluju svježe. Oko kuće su mali voćnjaci, a pod nekima se zapaža okućnica.

Kad sa svih strana omjerim današnjeg ruskog čovjeka, onda s punim uvjerenjem izjavljujem da mi se nakon ovog puta u Sovjetski Savez i promatranja svega što sam imao

mogućnosti vidjeti ukazao kao čovjek mnogo veći u svom čovještvu negoli oni među kojima živim ili koje sam vidio u drugim zemljama. Ja samo izričem svoj sud. On je opljenjen, ali nije unakažen!

Miljokazi nekadašnjeg kršćanstva i sadašnjost

Dok se tupoljev spremao da se u sunčanom popodnevu 21. 9. 1972. spusti na kijevski aerodrom, udaljen od grada četrdesetak kilometara, u niskom letu pronio nas je uz sjeveroistočnu stranu Kijeva i darovao nam panoramu grada kao da je imamo na dlanu. Dnjepar je dijelio stari od novog grada. Sunce je zlatilo ponešto magličast pejzaž, iz koga su izronjavale zgrade, još više vitki zvonici, a osobit ugođaj pružala su oku pozlaćena kubeta brojnih kijevskih crkava. Izgledala su poput nizozemskih tulipana u raskošnoj boji popodnevnog zlatila, iznikli iz sivkastog saga svete ruske zemlje. Taj me prizor toliko zanio da ga nikad neću zaboraviti. On mi je na prvom koraku svratio pažnju na najbitniji sadržaj moga putovanja. Vozeći se u tromom autobusu do Kijeva, razmišljao sam o tom prvom pozdravu stare ruske stvarnosti i zaželio da što više prodrem u njegov aktualan bitni sadržaj.

Upoznavanje s Kijevom započeli smo iznad lijevog kanjona Dnjepra, rijeke koja spaja mora istoka i juga u svom dugom hodu od preko dvije tisuće kilometara, nazvanom Jantarov put. Mlada Ukrajinka Nataša tumačila je ruski, a naša stalna pratilica Lenjingrađanka Irina prevađala je na srpski početke kršćanstva u Ukrajini, odnosno u Rusiji. Pokazala nam je golemi spomenik velikog ruskog kneza sv. Vladimira, koji je nakon ženidbe s grčkom carevnom Anom postavio temelje kršćanstva 988. S golemim križem u ruci dominira Dnjeprom, starim Kijevom, Ukrajinom, Rusijom. Na ovo mjesto došao je sa svojim podanicima da primi kršćanstvo, da se krsti. Stara predaja kaže da je prije konačne odluke poslao tekliće po predstavnike zapadnog i istočnog kršćanstva i muslimanske zajednice. Odlučio se za istok zbog ljepote i bogatstva istočne kršćanske liturgije. Ta predaja ovjekovječena je u crkvi sv. Andrije na velikoj slici pokraj

ambona (prave katoličke propovjedaonice, koja nikad nije služila svojoj namjeni), crkvi izvanredne ljepote i sjaja, koju je sredinom osamnaestog stoljeća ostvario ruski arhitekt talijanskog podrijetla Bartolomeo Rastrelli. U istoj crkvi, na suprotnoj strani, slika istih dimenzija želi povezati i sv. Andriju s pokrštenjem Rusa u inspiraciji legendarnog zahvata.

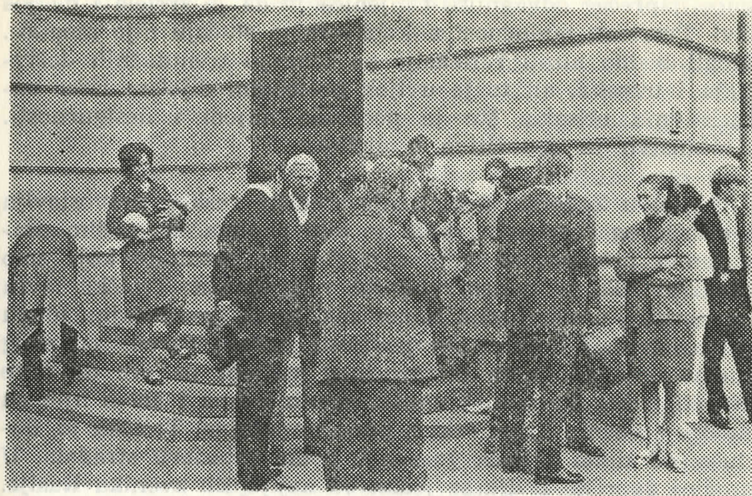
Među kijevskim brojnim kršćanskim spomenicima izuzetno mjesto zauzima najstariji i najznamenitiji ruski samostan — Kievo-pečarskaja lavra, građena u dugom razdoblju od 11. do 18. st. Taj spomenik svetosti i vjere, umjetnosti i bogatstva, pustinjaštva i samoodricanja, kršćanskih ideala i evanđeoske trajnosti, nije lako opisati. Najmonumentalniju središnju crkvu srušili su Nijemci prilikom povlačenja. Ona se ne može obnoviti, jer nema originalnih nacrta. Gomila ruševina podsjeća na ratno divljanje. Lavra je sada muzej, kao i većina ruskih crkava i samostana. Posebnu zanimljivost predstavljaju podzemne izbe davnih hrabrih monaha iz 11. st. U njima su i danas sačuvana brojna tjelesa pobožnih redovnika, prirodno mumificirana. Živo svjedočanstvo kršćanske askeze i mistike! U tim otajnim ganutljivim hodnicima molitva nam je procvala sama od sebe kao izraz bratskog poštovanja i preporuke nas i njihovih sunarodnjaka.

Nemoguće je obići sve kijevske crkve. Ali Sofijski sabor nismo smjeli mimoići. Grandiozan mozaik Bogorodice s uzdignutim rukama i velikim milim očima nikad se ne može izbrisati iz sjećanja.

Vladimirski sabor je aktivna katedralna crkva, jedna od deset aktivnih crkava u tom gradu od nepuna dva milijuna stanovnika. I u njoj Marija, koja se izdiže iznad bogatog ikonostasa, zanosi posebnom ljepotom. Poput žive majke, u odijelu ljubičaste i crne boje, s posebnim majčinskim izrazom, kao da je upravo sada došla iz nebeskih visina. Njezino dijete u naručju diže ruke k svima i pozivlje sve k sebi.

Prvi put smo se navratili u predvečerje i prisustvovali pjevanoj jutrenji na staroslavenskom jeziku. Mali zbor od desetak žena i dvojice muškaraca pjevao je složno i proživljeno. Među pjevačima bila je i jedna djevojčica, ali nije pjevala. Posjetilaca je bilo oko dvjesta. Prema sudjelovanju u obredu moglo se razabrati da se tek jedna desetina aktivno uključila u obred. Među tim ženama bio je i jedan dječak, koji se poput njih često križao i naklanjao. Ostali

su promatrali sa zanimanjem i poštovanjem. Sigurno je bilo dosta stranaca.

Kijev, čekanje za krštenje pred Vladimirskim saborom

Navratili smo još jednom u istu crkvu. Bilo je podne. Ispred ulaza čekale su mlade majke s muževima za krštenje djece. Bilo ih je petnaestak. S njima su bili i mladi kumovi i kume. Stizali su taksijima. Poslužiteljice crkve, mahom odrasle žene, pregledavale su dokumente, tj. da li je u svemu udovoljeno građanskom zakonu, jer oba roditelja moraju dati izjavu pred građanskim forumom, upisivale u knjige i izvršavale formalnosti. Na vratima crkve pročitali smo da se krštenja djece obavljaju svaki dan u nekoliko određenih rokova .Kad smo napuštali crkvu, upravo je svećenik ulazio u lijepu krstionicu da obavi obred. Neke druge majke vodile su svoju odraslu djecu da poljube svete moći pred iknonostasom. A dok smo izlazili dvorištem, oko crkve čuvali su počasnu stražu brojni golubovi i golubice. . .

Slične doživljaje mogli bismo nizati i iz drugih pravoslavnih crkava, koje smo posjetili ili vidjeli u Sovjetskom Savezu, bilo u Tallinnu, Lenjingradu, Moskvi i putem za Zagorsk. Svagdje su dojmovi i veoma pobudni i veoma karakteristični. Ti sačuvani vidljivi spomenici svjedoče o bujnom cvjetanju i stvarnosti kršćanstva u minulim stoljećima i skromnim ostacima u današnjosti. Koliko je ta vjera bila

životno aktivna i sadržajna u proteklim stoljećima, koliko je ona živa i djelotvorna u sadašnjem trenutku, to nije moguće naprečac odvagnuti. Činjenica je da je živjela i da još živi. Proricati budućnost u konkretnom slučaju nije moguće. Mogli bismo nizati refleksije na temelju trenutačnih doživljaja i utisaka, ali to je uvijek pretežnim dijelom izraz subjektivnih utisaka, što je podložno mijeni i nesigurnosti. Kršćanstvo je neuništivo u cjelini.

Izlet u Zagorsk, nekadašnje središte ruskog pravoslavlja i sveruskog patrijarha, koje je bilo obuhvaćeno našim utanačenim programima, nije donijelo one rezultate koje smo očekivali. To su danas *reliquiae reliquiarum*. Troička lavra bl. Sergija, utemeljitelja samostana, igrala je značajnu ulogu u nacionalnoj i duhovnoj povijesti ruskog naroda od svog utemeljenja sredinom četranaestog stoljeća pa sve do prve četvrti našeg stoljeća. I unutar samih zidina i izvan njih su mnoge i veoma lijepe crkve, pune umjetnina. Troička je, doduše, od dima svijeća gotovo u svom interieru stradala. U sredini dvorišta izvija se jedan od najljepših zvonika Rusije. Tu je i jedan od malobrojnih samostana ruskih monaha. Danas (1972) ima oko pedesetak samotnika. Djeluju prestaro, mnogo više negoli pomalo ruinirane zgrade i crkve. Susreli smo nekolicinu i promatrali njihove kontakte s posjetiocima, prisustvovali opijelu za mrtve, pohvali nad grobom blaženoga Sergija.

U Zagorsku je i jedan od tri teološka instituta, koliko ih još ima u cijelom Sovjetskom Savezu. Sada je ondje oko dvjesta redovitih i izvanrednih studenata. Patrijarh više ne stanuje ovdje. On rezidira u Moskvi. Na dan našeg posjeta, u ponedjeljak, susreli smo male skupine ruskih pobožnih vjernika. Osim crkava detaljno smo uz stručno vodstvo »Inturistova« domaćeg tumača pogledali izložbu ruskih ikona, koja je veoma zanimljiva, i izložbu etnografskih ruskih predmeta i odijela. Iako je Zagorsk uz Khotovo proizvođač pravih ruskih suvenira, nismo mogli ništa vrednije uzeti kao spomen na centralnu točku ruskog duhovnog žarišta. Poznato je da se u Rusiji po crkvama mogu prodavati samo male voštane svijeće. Nadali smo se da će bar ovdje biti mala iznimka.

Stanje Pravoslavne crkve u Rusiji i svih ostalih vjeroispovijesti dobro nam je poznato iz brojnih ruskih i stranih dokumentiranih publikacija. Nakon vidnog deklinija poslije

svršetka prvog svjetskog rata do početka drugoga, upravo u ratnom vihoru dolazi do znatnog poboljšanja, kad je ruski patrijarh pozvao vjernike na obranu domovine. U trenutku Staljinove smrti u Rusiji je bilo više od dvadeset i dvije tisuće aktivnih crkava s nešto više angažiranih svećenika. Takvo je stanje potrajalo sve do 1959. Za vrijeme Hruščova, koji je izvana davao sliku nekakvog »ekumenskog, dijaloškog sugovornika«, stvari su se opet počele vraćati na staro stanje. Današnja je bilanca mršava: oko sedam i po tisuća otvorenih crkava za bogoslužje s otprilike istim brojem dušobrižničkog klera. Te brojke obuhvaćaju sve vjeroispovijesti u Sovjetskom Savezu, a ne samo pravoslavnu. Tako su, na primjer, u Lenjingradu aktivne: 15 pravoslavnih crkava, 1 katolička, 1 muslimanska mošeja, 1 židovska sinagoga i 1 crkva pravoslavnih raskolnika, koji su se odijelili od matice crkve u 17. st. Lenjingrad ima danas oko 4 milijuna stanovnika. U Moskvi je 40 otvorenih crkava, od toga 2 kaoličke. Moskva je preko 8-milijunski grad. S obzirom na cjelokupan broj stanovnika Sovjetskog Saveza jedna bi crkva i svećenik dolazio na najmanje trista tisuća ljudi. U gradovima na dvjesta tisuća, bar u onima koje smo posjetili. Komentar tim usporedbama nije nipošto potreban.

Razumljivo da nas je i bez ikakve »ekumenske« usmjerenosti zanimalo stanje katoličke i ostalih kršćanskih vjeroispovijesti u Sovjetskom Savezu. Nije mi nikako shvatljivo zašto se nismo svratili u Litvu, koja je pretežnim dijelom katolička zemlja, a pogotovo zbog sve učestalijih vijesti o sukobima između viđenijih katoličkih predstavnika i službene vlasti. Pogotovo kad smo prema planu boravili po dva dana u druge dvije baltičke zemlje — Letoniji i u Estoniji.

Prvi dan boravka u Rigi bio je nedjeljni dan. Razgledajući stari grad, nekad glavnu i veliku protestantsku crkvu sv. Petra s njenim pijetlom na tornju, obojenim s jedne strane zlatom, a s druge tamno, da bi predskazivao dobro i loše, slušajući lijepe priče o postanku jantara i o riječnoj vili, koja svako malo vremena izviruje da vidi da li je grad dovršen, s nakanom da ga poplavi, neosjetno smo došli do katoličke katedralne crkve sv. Jakova. Crkva je iz početka 13. st. s jednim gotskim zvonikom od 80 m. Otkako je iza 1940. katedralna crkva pretvorena u koncertnu dvoranu, ova je postala biskupskom, pa dosljedno, i aktivnom.

Iako nismo znali da je katolička, očit znak za to bio nam je kad smo pred ulazom vidjeli ženu gdje poslužuje

krunicama skromne kvalitete, malim plastičnim križićima i nekakvim sitnim škapularima. Moj nerazdjeljivi suputnik na tom putovanju kolega Danijel i ja ušli smo u crkvu i našli je prilično ispunjenu ženama, koje su skladno pjevale pred izloženim Sakramentom. Mladih i muškaraca nismo primijetili.

Poslije podne oko četiri sata vratili smo se u istu crkvu radi celebracije. Tako smo se dogovorili sa svećenikom crkve. Svi smo katolici bili na okupu. Težak je bio dojam ove mise, odslužili smo je iza zatvorenih vrata. Crkva ne djeluje ni kao stara ni kao nova. Uredna je i skladna.

Koncert u nekadašnjoj katedralnoj crkvi nije nam dopustio da započnemo razgovor s kolegama u crkvi sv. Jakova. Ostavili smo ga za kasnije. Gotovo je nevjerojatno da je nekadašnji Domski sabor, zdanje iz početka 13. st. sa zvonikom od 95 m, bio ispunjen, i to pretežno mladim svijetom. Francuski virtuoz izvodio je djela Bacha, Mozarta, Vivaldija, svoja i drugih. No to nije bio glavni interes našeg posjeta. Htjeli smo vidjeti i razmotriti nekadašnju glavnu katoličku crkvu, koja sada isključivo služi u koncertne svrhe. Oltari su uklonjeni, propovjedaonica je ostala i po koji reljef, na jednom vitraju ostalo je Srce Isusovo. Impozantne orgulje dominiraju cijelim prostorom. Izrađene su prekrasno. Gotovo je nevjerojatno da imaju sedam tisuća cijevi veličine od 13 mm do 10 m, 127 registara, 4 manuala. Motor koji ih pokreće snažan je 6000 Kw.

Nakon koncerta navratili smo ponovno u crkvu sv. Jakova i prisustvovali proslavi nedavne svetkovine sv. Mateja. Misa je bila na latinskom jeziku, stare ceremonije prije liturgijske reforme s još brojnijim poklecanjima. Poslije mise je bio svečan prizor. Ophod po crkvi djevojaka u bijelini i zastava, koje su nosili muškarci urešeni lijepim trakama. Jedan od barjaktara bio je i naš suputnik Franc Turk. Na kraju večernjeg obreda svećenik je tri puta pjevao: Spasi, Gospodine, svoj puk. Blagoslovi one koji te blagoslivaju.

Razgovor s celebrantom poslije mise i s njegovim pomoćnikom nekako nije mogao krenuti. Potvrdio nam je da je to katedralna crkva, da u Rigi ima biskup Julijan od kojih 75 godina, da će naskoro u Rimu biti zaređen pomoćni biskup. Uvjeren je da je vjera neuništiva. .

Na večernjoj misi u Rigi bilo je prisutno oko 300 osoba. Jedna četvrtina bili su muškarci. Djece i omladine nije bilo.

Letonija ima oko dva i po milijuna stanovnika. Katolika je jedan milijun.

U Estoniji je slika sasvim druga. Od milijun i po stanovnika tri četvrtine su Estonci, gotovo svi luterani. Katolika je samo tri tisuće, u Tallinnu dvije, a u Tartu jedna tisuća. Petina stanovništva je ruskog porijekla, pravoslavne vjere, 90 vjerskih zajednica.

Katolička crkva u Tallinnu nije osobitog vanjskog izgleda, djeluje zdepasto, četverouglasta je. Na njoj piše: *Hic vere est domus Dei et porta coeli*, godina sagrađenja i obnove. Nekad je to bila dominikanska samostanska ckrva. Uz nju je veliki samostan. Danas je sve to spomen. Prvi dan nismo imali sreće da pronađemo župnika, a crkva je bila zatvorena. Drugi dan poslije podne u slobodnom vremenu navratili smo se prof. Perko i ja da to još jednom pokušamo. Slučajno opazismo zvonce na ulaznim vratima crkve i nakon četverokratne zvonjave osjetismo zvon ključeva, škripanje brave, a pred nas iskrsne omalen čovjek u civilnom odijelu, šezdesetih godina, ponešto proćelav. Na prvi mah sam pomislio da je Poljak i dijelom pogodio — zaista je to po majci, a po ocuje Litvanac. Sam živi tu i već dugo služi talinsku katoličku zajednicu, koja je šarolikog sastava: Poljaci, Nijemci i Litvanci. Propovijeda u sva tri jezika. Njegovi vjernici nisu previše revni. Od dvije tisuće dođe ih redovito nedjeljom oko 150 na službu Božju. Za Božić i tri puta toliko. U crkvi obavlja nesmetano obrede, dijeli sakramente, propovijeda, podjeljuje prve sakramente djeci, ako ih roditelji dovoljno pouče. Od njega smo doznali da u sjemeništu u Rigi uči dvadesetak svećeničkih kandidata. Ekumensko unutrašnje gibanje gotovo je neprimjetno. Prijateljski odnos. Službena katolička strana kao da nije sklona nekom užem ekumenskom povezivanju. Možda rezultat lokalne prakse?

Pogledali smo tu crkvu s tri lađe u imitaciji zakašnjele gotike. Posvećena je sv. Petru i Pavlu. Iznad glavnog oltara je slika Marijina uznesenja, jer je Marija, zaštitnica baltičkih zemalja. U desnoj lađi zapazili smo vrijednu umjetničku sliku Isusova uzašašća na nebo. Crkva djeluje veoma svježe, sve je obnovljeno, čisto, skladno, urešeno cvijećem. Vjerskog tiska nema. Male molitvenike i katekizme dobiju iz Rige.

Domaćin nas je pozvao da dođemo celebrirati. Neće biti zatvorena vrata kao u Rigi. Zbog odlaska to nismo mogli

ostvariti. Otišli smo raspoloženi, a Marijin omanji kip na izlazu ispratio nas je majčinskim pozdravom.

U Talinnu smo imali priliku sresti dva predstavnika luteranske crkve, jednog pastora i luteranskog biskupa cijele Estonije. Ovaj posljednji bio je planiran od »Inturista«, a drugi je došao sretnom okolnošću posjeta crkvi Duha Svetoga.

Mladi pastor pokazao nam je svoju crkvu, jednu od pet luteranskih crkava u Tallinnu. U njegovoj je crkvi katolički poliptički oltar velike umjetničke vrijednosti iz 1483., djelo umjetnika Bernta Notkea, najljepši gotički oltar u Estoniji. Prizori sa strana jesu iz života sv. Elizabete. Cijela crkva je puna umjetnina: propovjedaonica, službene lože, Biblija pauperum u slikama. Ta crkva posjeduje i najstarije zvono, koje zvoni svima bez razlike. Njegova vjerska zajednica ima oko tisuću vjernika. Ostale četiri su veće, stoga u njima rade i po dva pastora. Na svoju crkvu plaća godišnje tisuću rubalja poreza. Otvoren je i pristupačan u svim pitanjima, njemački govori bez ikakve poteškoće. To je bio najbolje obučeni čovjek kojega sam susreo u trinaest dana u Sovjetskom Savezu. Ima nešto više od trideset godina.

Istu otvorenost u saobraćaju i neupadnu srdačnost doživjeli smo u istom gradu pri susretu s luteranskim biskupom Alfredom Toomingom. Šezdesetogodišnjak, srednje veličine, više mršav negoli debeo, malo hrom, živ i dostojanstven, razgovarao je s nama koliko smo htjeli i o svemu što nas je moglo zanimati. On je odgovoran za luteransku crkvu u cijeloj Estoniji. Upravlja preko konzistorijuma sa 140 vjerskih općina. Pastora (među njima i dvije žene) ima nešto preko stotinu. Njima se pridružuje i oko tridesetak laičkih propovjednika. Na teološkom institutu u Tallinnu, koji je osnovan 1945., studira trideset i pet đaka. Biskupija ima četrdesetak crkava, jednom se koristi zajedno s pravoslavcima, a jednom zajedno s baptistima. Ima i petnaest filijalnih bogomolja. Građanska vlast smatra da osnutak novih vjerskih zajednica zasad nije potreban. Znatan dio vjernika je aktivan. To osobito vrijedi za roditelje koji vode djecu u crkvu. Posljednjih godina porastao je interes za vjeru među studentima i radnicima. Veoma je zanimljivo da jedan mladi inženjer studira na teološkom institutu i radi u svojoj struci kao namještenik.

Crkve su u Sovjetskom Savezu, kao što je poznato, sve odreda državno vlasništvo. Izdržavaju se same i popravljaju

se same. Ako su spomenik kulture, država pomaže popravak do pedeset posto. S djecom i s omladinom do 18 godina Crkva nema nikakvih kontakata.

Pastori su u Estoniji veoma revni. Bave se svojim poslom, a rijetko rade u drugim zvanjima. Žene pastora obično orguljaju po crkvama. Estonska luteranska crkva učlanjena je u pet međunarodnih crkvenih organizacija. Sudjeluje u ekumenskim kontaktima.

Još jedan susret bio je vrijedan pažnje. U Lenjingradu smo lako saznali za katoličku crkvu, jedinu u tom velikom gradu. Dva dana smo u njoj celebrirali, ali ne iza zatvorenih vrata. U petak je na našoj misi bilo oko četrdesetak žena, a u subotu polovina manje. Crkva je prostrana i lijepa, tri oltara, glavni od bijelog mramora sa slikom predaje ključeva sv. Petru. S desne strane je kip Srca Isusova s križem i natpisom: U ovom ćeš znaku pobijediti. S lijeve je Marija. Za tu se crkvu plaća godišnji porez od tri tisuće rubalja. Uz crkvu je omanji zvonik. Vanjski izgled je lijep. Da je ta crkva u Lenjingradu poznata, posvjedočio nam je i taksist, koji je na našu riječ: »Za katolički sabor!« — odgovorio: »Dobro, poljski sabor«. Razlog je tome što su mnogi katolici poljskog podrijetla.

Lenjingrad, s katoličkim župnikom

Litvanski svećenik Josip Pavilonis služi lenjingradsku katoličku zajednicu već sedam godina. Vjernika ima oko pet tisuća. Misu govori na latinskom prema starom obredu, a propovijeda ruski i poljski. Vjernici su mu prilično revni, oko tisuću redovito dolazi u crkvu. Brinu se za sve materijalne troškove. Svećenik plaća porez na darove. Poslužitelj-sakristan postavljen je od države. Riga je daleko, pa župnik rješava sve prema potrebi, celebrira i više puta nedjeljom, a nekad i u radne dane. Nije se iznenadio novim obredima naše mise i narodnom jeziku. Žene drže red i čistoću u crkvi. Puna je cvijeća. Lijep kor i orgulje. Sve odiše novinom, mladošću, svježinom, životom, svjetlom. Oba dana bio je katafalk pred pričesnom ogradom, ali ukusan, platno i četiri svijeće.

Prosječno godišnje u Lenjingradu katolički župnik obavi pedestak krštenja. Vjenčanja kao i da nema. Kroz sedam godina najviše dvadesetak, a duhovno zvanje nijedno. Katoličkih redovnika i redovnica nema. Ekumenski kontakti su jedino u rijetkim posjetima i prijateljskim odnosima.

Osokolila nas je riječ na rastanku: posljednjih godina je bolje. Isto tako i odgovor talinskog luteranskog biskupa, kad smo ga pitali što misli o budućnosti kršćanstva: kršćanstvo će uvijek biti! Nije bitno da li je to na jednoj ili drugoj strani svijeta. Mi jesmo!

Nova vjera ateizma, apoteoza Čovjeka?

Fenomen omasovljivanja ateizma, posebno službenog, uvijek mi je nametao slutnju: nije li to formiranje »religije ateizma«, svojevrsna »apoteza čovjeka« kao takvog? Da li sam promatrajući zbilju Sovjetskog Saveza u ovom pravcu pronašao potvrdu ili protivno?

Pažljivom putniku kroz sovjetske gradove koje smo posjetili napadno upada u oči neobično poštovanje prema Lenjinu kao učitelju, koji je svojim učenjem usrećio sovjetske narode, a u perspektivi to ima donijeti cijelom svijetu. On je revolucionar najvećeg dometa, ali to je uklopljeno u njegovu trajnu učiteljsku misiju. Zato je njegova riječ posebnog značenja. On u sebi nosi ono pravo za čovjeka. On je prvi i jedini. Njega ne može nitko natkriliti. Njegova je prvotno

sva zasluga. U nj se unose svi kasniji uspjesi. Zato su njegova djela nakladom nadvisili sva druga izdanja na svijetu, njegovi se citati nalaze svagdje po Sovjetskom Savezu. Njegovi kipovi su na bezbroj mjesta i najistaknutiji, portreti su svagdje. On je prisutan na svakom koraku, on je trajno živ. Mjesta povezana uz Lenjina posebno su obilježena.

Kad sam sudjelovao u povorci da posjetim Lenjinov mauzolej na Crvenom trgu i promatrao kilometarske povorke Rusa i stranaca, koje dnevice satima čekaju da mogu odati počast Lenjinu, kad sam promotrio pedantni ceremonijal, počasnu i budnu stražu, sav ambijent, uza sve prisutne suprotnosti (na istom trgu veličanstvene crkve i u njima neki od carskih grobova, neposredno iza mauzoleja Staljinov grob i urne njegovih žrtava), nisam se mogao oteti dojmu: pa to je novi kult, to je apoteza Čovjeka, formirana religija ateizma. Je li to nadomjestak ruskog kršćanstva, religije uopće? I tada sam se sjetio jednog članka, koji je izišao u *L'Osservatore Romano* 23. 8. 1924., a prenio ga je *Slovenec* 27. 8. 1924., br. 195, str. 2. Članak je napisao francuski novinar, katolički svećenik. Evo što on piše: »Nedavno je objava Lenjinove oporuke ponovno obratila pažnju cijelog svijeta na tu sasvim neobičnu osobu, koja iz masivnog i pravog mauzoleja u Moskvi još uvijek gospodari strahovitim događajima u toj nesretnoj zemlji. Komentari, koji su slijedili iza te objave, naveli su me da pružim vašim čitaocima neke stranice moga skromnog dnevnika, koje mogu poslužiti za bolje poznavanje misli znamenitog osnivača ruskog komunizma.

Upoznao sam Lenjina prije mnogo godina u Parizu i naši osobni odnosi, koji su izvirali iz našeg zajedničkog novinarskog poziva, bili su veoma česti i srdačni. Nekoliko mjeseci prije njegove smrti htio sam još jedanput posjetiti staroga druga pa sam doputovao u Moskvu. Lenjin me je primio u svojim posebnim prostorijama u Kremlju sa svom ljubaznošću te me je odmah pozvao da ga što češće posjetim. To sam mogao učiniti bez posebnih poteškoća jer osim Lenjina nitko nije znao da sam svećenik. Povrh toga Lenjin mi je pribavio odlične isprave.

Po starom običaju naši razgovori nisu bili toliko konverzacija koliko rasprava, u koju sam se to radije upuštao jer je Lenjin sačuvao svoju nekadašnju jednostavnost i iskrenost, tako da me je više podsjećao na prijatelja i novinara nego na autora jedne od najstrašnijih revolucija u povijesti. Na tim intimnim sastancima, kad smo bili sasvim sami, imao

sam utisak da je možda on, kojega su slikali kao krutog tiranina, bio i sam žrtva svoje socijalne koncepcije i da su ga u klanje natjerali samo državni razlozi.

Doista mi se njegov značaj, usprkos svemu i svima, razotkrio uistinu blagim, kako sam ga bio upoznao u Parizu, jer je blagost osobitost ljudi koji su mnogo trpjeli. On je poznavao gorčine mnogih progona, deset godina izgnanstva u Sibiru, progonstvo u inozemstvu, bijedu. Stoga mu nije bilo teško razumjeti i suosjećati s nesrećom drugih. Ali na drugoj strani ideja, koja je postala njegovo poslanje i razvila se u poseban politički misticizam, što je vlastitost njegova naroda, gušila je u njemu čuvstva osobnoga čovjeka i davala slobodne ruke diktatoru, koji je — po njegovu mišljenju — bio određen da na taj način spasi čovječanstvo, da na čitav svijet proširi sovjetski sistem, o čijoj je vrsnoći bio najiskrenije uvjeren.

— Što hoćeš? — rekao mi je jednog dana. I meni je samom odvratno da mi Sovjeti moramo silom upotrebljavati najradikalnija sredstva, da iz našega naroda odstranimo sve elemente koji su protivni našem programu. S njima se ne može umovati kao ni sa šarkom koja te hoće ujesti, ubiješ je. Ali previše je takvih koji iz neznanja ili izopačenosti ne mogu pojmiti nužnost da žrtvuju svoje preobilje na korist velikog mnoštva, koje ništa nema. Zato je potrebno nemilosrdno izvlastiti i istrijebiti sve koji se suprotstavljaju.

— Gledaj, rekao mi je drugi put, čovječanstvo neizbježno koraca prema sovjetizmu. . . To je samo pitanje vremena. Za sto godina neće biti drugog oblika vlasti među civiliziranim narodima. Unatoč tome mislim da će među razvalinama sadašnjih ustanova još živjeti katolička hijerarhija, jer sistemski odgaja one koji su određeni da vode druge. Biskup se ili papa ne rađa kao što se dosad rađao knez, kralj ili car. Tko hoće postati vođa ili vladalac u Katoličkoj Crkvi mora prije dokazati svoje sposobnosti. U toj mudroj ustanovi je moralna snaga katolicizma, koja zato već dvije tisuće godina odolijeva svim olujama te ostaje i ubuduće nesavladiva.

Moć tvoje Crkve je skroz moralna i nije nasilna. Čovječanstvo treba prvu kao i drugu moć. Zato vidim — zaključio je Lenjin odlučnim glasom — do sto godina samo jedan oblik vlasti, sovjetizam, i samo jednu vjeru — katoličku. Tvoj

će se ideal obistiniti, kao i moj . . . Šteta samo što nas više neće biti . . .

— Lenjine, odgovorio sam mu ganuto, nemaš pravo, bit ćemo također i nas dvojica. I mnogo prije negoli za sto godina vidjet ćemo u drugom životu ostvarenu pravu jednakost u pobjedi katoličke istine.

Zašutio je zamišljeno. Od potpunog racionaliste nisam mogao očekivati potvrdu, a od uljudnog čovjeka, kakav je bio, također ni poricanje.«

Razmišljajući o tome prolazio sam pokraj Lenjinova balzamiranog tijela. Odlazio sam s Kremlja udubljen u te misli. Nije me zanimao ni carski top, ni carsko zvono. Pitao sam se: čemu taj kult, koji mu se iskazuje? Preletio sam jednom misli brojna memorijalna groblja, koja su izrežirana poput hramova, kamo se hodočasti, gdje gori trajna vatra, gdje mladenci dolaze da polažu cvijeće, a glazba svira. Sjetio sam se groblja u borovoj šumi kraj Tallinna, gdje nema nikakvih humaka, samo natpis. Na jednoj sam pločici našao križić. Zazvučale su su mi riječi tumača: mi smo dio prirode, s njom živimo, mijenjamo se i nestajemo. Zašto se bojati smrti? — to je poruka ovog groblja. Iskrsao mi je u svijest kult Revolucije. I opet sam sebe potresao pitanjem: je li to »nova pseudo-religija?«

ANO — 23 Agosto. — N. 197 (19.526). L'OSSERVATORE ROMANO

Pensieri di Lenin sul cattolicismo

(Ricordi personali)

Un sacerdote straniero di nostra conoscenza, che ha collaborato assai spesso nel nostro giornale, ci ha mandato questi suoi ricordi sull'interesse dei quali è superfluo richiamare l'attenzione dei lettori.

La recente pubblicazione del testamento di Lenin ha ridestato l'attenzione di tutto il mondo su quella singolare figura, che dal massiccio e severo mausoleo di Mosca domina ancora i paurosi avvenimenti di quell'infelice paese. I commenti seguiti a quella pubblicazione mi persuadono ad offrire ai lettori del vostro autorevole giornale qualche pagina del mio modesto diario, che non può mancare di interesse e che può servire a conoscere meglio il pensiero del celebre fondatore del comunismo russo.

Avevo conosciuto il Lenin molti anni or sono a Parigi, ed i nostri rapporti personali, derivanti dalla comune professione giornalistica erano assai frequenti e cordiali. Pochi mesi prima della sua morte, volli recarmi a Mosca, per ritrovare l'antico collega, che mi accolse nel suo appartamento privato al Kremlino coll'usata affabilità, tanto che mi incoraggiò a ripetere il più spesso che potevo le mie visite, ciò che potei fare senza troppe difficoltà, essendo a tutti, fuorchè a Lenin stesso, sconosciuta la mia qualità di sacerdote e munito com'ero di ottimi documenti, procuratimi dal potente dittatore.

Secondo la vecchia abitudine, le nostre, più che conversazioni, erano discussioni, alle quali facilmente mi lasciavo trascinare, perchè il mio interlocutore aveva conservato tutta la semplicità e la schiettezza d'un tempo, così da ricordarmi l'amico ed il giornalista piuttosto che l'autore di una delle più spaventevoli rivoluzioni della storia. In quegli intimi convegni, da solo a solo, io ebbi l'impressione che l'uomo, dipinto come crudele e tiranno, era alla sua volta vittima della sua concezione sociale; ch'egli era, suo malgrado, trascinato alle stragi per la solita ragione di stato.

Il suo carattere infatti, nonostante tutto, mi si rivelava ancora mite come quando lo conobbi a Parigi: di quella mitezza degli uomini che hanno molto sofferto. Aveva conosciuto egli pure le amarezze di una lunga persecuzione, dieci anni di deportazione in Siberia, l'esilio, la povertà; era quindi facile a comprendere ed a compatire alle sventure altrui; ma d'altra parte l'idea che si era fatta della sua missione, spinta fino a quella specie di misticismo politico proprio della sua stirpe, soffocava in lui i sentimenti dell'uomo privato per lasciare mano libera al dittatore, destinato, secondo lui, a redimere l'umanità, estendendo a tutto il mondo il regime soviettistico, della cui bontà egli era intimamente convinto.

— Che vuoi? mi diceva un giorno, per quanto tutto ciò mi ripugni, noi dei Sovieti dobbiamo per forza impiegare i mezzi più radicali per togliere dalla nostra nazione tutti gli elementi ostili al nostro programma. Con questi non si può ragionare, come non si ragiona colla vipera che ti addenta: la si uccide. Molti sono, purtroppo, ignoranti o viziosi, incapaci di comprendere la necessità di sacrificare il loro superfluo a vantaggio della grande massa, che nulla possiede; ecco perchè s'impone l'inesorabile espropriazione e lo sterminio di quanti ci si oppongono.

Vedi, mi diceva un'altra volta, l'umanità cammina fatalmente verso il soviettismo... E' questione di tempo. Fra cent'anni non esisterà altra forma di governo tra i popoli civili. Tuttavia penso che tra le rovine delle attuali istituzioni vivrà ancora la gerarchia cattolica, perchè in essa si compie sistematicamente l'educazione di quelli che sono destinati a dirigere gli altri. Non si nasce Vescovo o Papa, come finora si nasceva Principe, Re o Imperatore; ma per divenire un Duce od un Governatore nella Chiesa cattolica bisogna aver dato prove di capacità. E' in questa sapiente costituzione che risiede la grande forza morale del Cattolicismo, che perciò resiste da duemila anni a tutte le tempeste, e che lo renderà invincibile anche nell'avvenire. La forza della tua Chiesa è tutta morale e non coercitiva. L'umanità ha bisogno dell'una quanto dell'altra forza. Perciò io vedo, conchiudeva Lenin, sottolineando con ferma voce la frase, io vedo da qui a un secolo una sola forma di governo, il soviettismo, ed una sola religione: la cattolica. Il tuo ideale si realizzerà quanto il mio... peccato che noi due non ci saremo più...

— Lenin, risposi io commosso, hai torto: ci saremo. E molto prima di un secolo vedremo nell'altra vita raggiunta la vera uguaglianza nel trionfo della verità cattolica.

Pensieroso egli tacque. Non potevo attendermi un consenso dal perfetto razionalista, nè una contraddizione dall'uomo cortese che egli era.

Verso la settimana sociale di Torino

L'Osservatore Romano, 23. 8. 1924. o Lenjinu (fotokopija članka)

ZBILJA I LEGENDA

Sovjetskim Savezom u jesen 1972.

Kad se tupoljev u podne maglovitog jesenskog dana munjevito vinuo nebu pod oblake, a zatim u trenutku postigao visinu od deset tisuća metara, dobio sam dojam da sam ni na nebu ni na zemlji, u carstvu snova, u predjelima dječjih razigranih zamišljaja. Avion kao da je bezbrižno lebdio nad bezmjerjem bjeline oblaka, zanesen promatrao sam nemoguće i moguće njihove oblike koje je isklesao neumorni neimar svemira. Sve ljepši od ljepšega; sve čudnovatiji, neobičniji, razigraniji. I sunce je u mirnom hodu šetalo začaranim visinama i pažljivo promatralo igru prirode, vatromet ljepote.

U takvom raspoloženju skraćuje se vrijeme, hitro hlape trenuci; Dnjepar se ukaza neočekivano, Kijev zasja poput prostrane livade ispunjen žutosivim cvjetovima; tupoljev se zaustavi na pisti. Pitao sam se na izlazu: je li to bila zbilja ili priviđenje legende?

Kijev je prvi vidio Krista

Kijev je, poput Beča, gotovo dvomilijunski grad, raširen na 770 km^2. Od te površine otpada na parkove dvije trećine. Sav je obnovljen kakav je bio, a još k tome nedavno je osvježen skladnim bojama fasada. Izgleda poput svojih građana živ i mlad. Kao da se pomlađuje na svom poznatom mostu ljubavi, gdje mladi rado navrate da učvrste razigrane snove.

Kad smo se uspeli iznad lijevog kanjona Dnjepra da započnemo razgledavanje grada, učinila nam se ova duga rijeka

(2085 km) što spaja daleka mora nekako preveć tiha i suzdržljiva. Dnjepar je tekao uozbiljeno i dostojanstveno, jer je prolazio ispod golemoga kipa ruskog cara sv. Vladimira, koji je na tom mjestu primio krštenje (988. g.) i doveo svoje podanike da i oni prime kršćanstvo.

Legenda priča — rekla nam je mlada Nataša — da je sv. Vladimir prije konačne odluke o pripadništvu određenoj religiji zamolio predstavnike i istočnog i zapadnog kršćanstva i muslimanstva da mu protumače svoje vjerovanje, pokažu liturgiju, opišu ćudoredni kodeks i sve ostalo. Srce mu je prionulo uz istočno kršćanstvo, jer ga je zanijelo bogatstvo njihove liturgije.

Postojao je pokušaj legende da se i sv. Andrija dovede u vezu s pokrštenjem Ukrajinaca (i Rusa), što je ovjekovječeno na jednoj slici u obnovljenoj svečevoj crkvi.

Krist je, dakle, na obalama Dnjepra u Kijevu započeo hod ruskom zemljom. Uspjeh je bio obilan. Još su tome spomenici brojne crkve sa svojim pozlaćenim kubetima. Od njih je samo deset otvorenih. Dok sam u Vladimirskom saboru promatrao bogoslužje, krštenje djece, uvjerio sam se da je Krist još tu.

A što tek reći za Kievsko-pečarskaju lavru, taj golemi samostan (iz 11-18. st.) ne samo umjetnina, već prvenstveno svetosti i ljubavi? Prolazio sam s ganućem podzemnim hodnicima, gledao izbe zazidanih monaha, njihova brojna — navodno naravno (trajna temperatura oko 17^0) mumificirana tjelesa, tijelo njihova utemeljitelja Antona, kapele, sitne ikonostase, svjedočanstva duhovnog herojstva.

Prošao sam i kroz vrata oslobođenja od grijeha. Car je kroz njih prošao, tvrdi legenda, tri puta.

Promatrao sam ruševine saborne crkve, koju su opustošili Nijemci za drugoga svjetskog rata. Legenda veli da su je zidala dvanaestorica braće. I da su svi smaknuti, da ne bi sličnu sagradili na drugom mjestu.

Punina dojmova neosjetno sprečava da se svrati pozornost na prostrane i divne parkove, Bakutinov i ostale spomenike, na pr. radničkim žrtvama iz Arsenala 1917. Ali Spomenik Slave ne može se mimoići. To je hram heroja, hram nove religije.

Žureći uz Operu, spomenik Lisenka, Akademiju, crveno obojeni univerzitet, spomenik Ševčenka (koji je nadomjestio carev), našli smo se na centralnom sportskom stadionu, koji može primiti sto tisuća gledalaca.

Potresna je istina o utakmici smrti. Nijemci su odveli nogometaše u logore. Upriličili su s njima utakmicu pod uvjetom: ako popuste pobjedu okupatorima, slobodni su; u protivnom bit će likvidirani. Nijemci su izgubili s rezultatom 5:1. Kijevski sportaši izgubili su živote. Poginuli su dostojanstveno i časno. Kad se poslije rata dogotovio stadion i odigrala prva utakmica, od one stravične utakmice iz 1941. bile su sačuvane dvadeset i dvije ulaznice.

Vozeći se Dnjeprom pred odlazak iz Kijeva razmišljao sam o zbilji i legendama iz ovog lijepog grada...

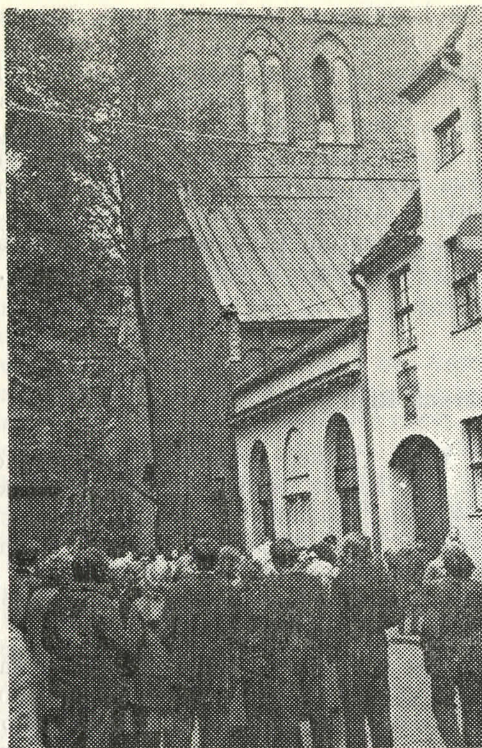
Skele su obrana Rige

Put do Rige, glavnog grada Letonije, trajao je gotovo jednako kao i do Kijeva, iako je razdaljina 860 km, jer mali iljušin ide sporije. Promatrati oblake u sivilu sutona, tami noći — poseban je doživljaj. A prolaziti tunelom između oblaka nezaboravno je. Iz duboke daljine kao da palucka neko daleko odbljesje tamnoružičastog i tamnozelenog svjetla, poput pozdrava naslućenih nada.

Letonija ima — veli novi tumač Volođa — samo 64 tisuće četvornih kilometara i jedva dva i po milijuna stanovnika. Jezera oko tri tisuće, rijeka gotovo za polovinu manje (1400). Najveća je Daugava. Na njezinu dnu — priča legenda — živi ljubomorna vila. Zavjerila se da će potopiti grad Rigu kad se sasvim dovrši. Ali i ljudi su domišljati. U Rigi se uvijek nešto radi, skele su trajno oko građevina, danas već i dizalice. Vila proviri glavu, vidi skele i vraća se natrag. Mora čekati. A Riga živi dalje.

Letonija je i zemlja jantara. Stara legenda priča o kćerki morskog cara, koja se zaljubila u ribara. Otac nije pristao na ženidbu. Kćerka je plakala, suze se pretvorile u jantar. Kad joj je sagradio dvorac za miraz, suze su prestale teći. Jantara ima obilno, može se, vele, i na obali naći. U to se nisam mogao uvjeriti.

Riga je zanimljiv grad. Ime mu znači — vijugava rijeka. Diče ga stare crkve s visokim tornjevima, stari grad sa svojim tipičnim kućama, kulama, vratima i uskim ulicama. Kamenje za ulice bila je obveza građana. Oporuka je bila ništetna (pravno nevaljala), ako oporučitelj nije ostavio gradu

Riga, pred katoličkom katedralom

bar dva kamena. Na prozore se plaćao porez prema veličini. Tako je i kuća trojice braće ispala neobična, jer je svaki učinio prozore toliko velike, koliko je kesa dopuštala.

U vezi sa švedskim vratima legenda priča kako se građanka zaljubila u pučanina (izvan zidina), i nisu mogli nikako ostvariti svoje želje. U noći stare godine djevojka pokuša pobjeći, ali je stražar uhvati. Bila je zazidana uz vrata. Neprestano je ponavljala: volim te... Stoga i sada u noći stare godine dolaze zaljubljeni da slušaju ponavljanje iz prezitka: volim te...

Riga je i velika luka, prva poslije lenjingradske, s tisuću brodova godišnje. Razvijena je radioindustrija, izrada čarapa, granit itd. Od deset kazališta i opera u Letoniji sedam je u Rigi. Prvi su u čitanju knjiga i posjetima biblioteka. Cvijeće se iznimno prodaje po cijelom gradu. I u Rigi ima Spomenik Slave. I te kakav.

Nedaleko od grada u krasnoj crnogoričnoj šumi nalazi se spomenik-logor Salaspils, djelo umjetnikâ, jezivi spomen na 23 logora za njemačke okupacije 1941-1944.

Kad smo u Jurmali, ljetnikovcu u Riškom zaljevu, promatrali 30 km dugu plažu i visoke valove, tumači nam naglasiše da je tu kao i u cijeloj Letoniji lako dobiti rastavu braka. Nose prvenstvo i u tom.

Nedjeljnji dan u Rigi bio je svojevrstan doživljaj. Mogli smo prisustvovati našoj misi u katoličkoj katedrali, i ujedno promatrati i jutrom i navečer obrede u istoj crkvi. To je bio prvi izravni susret s katolicima u Sovjetskom Savezu. U Letoniji ih ima oko milijun. Razgovarali smo i sa svećenicima.

Uz katedralu ispinje se gotski zvonik od 80 m. Njegovo jedno zvono nekada je zvonilo samo u tri slučaja: kad bi prolazio osuđenik, za poplave i u slučaju otkrića nevjerstva žene. Jedne noći su ga žene potopile. I otada više nikada ne zvoni.

Kad smo napuštali Rigu, još izdaleka vidjeli smo na tornju od 120 m luteranske crkve sv. Petra iz 1209., koja se upravo obnavlja za muzej, grb grada — pijetao (sv. Petra), simbol dobrote i kajanja, a poslije reformacije znak snage. On je s jedne strane pozlaćen, s druge crn. Označava dvostruku sudbinu. Kad je u 18. st. graditelj završio sadašnje zdanje, uzjašio je na ogromnog pijetla, ispio čašu i bacio je na zemlju. Nije se razbila. Znak trajnosti. Do sada ova simbolika bila je realna. Uvjereni smo i za budućnost. Ne samo za ovu građevinu, nego i za ustanovu-zajednicu koju predstavlja.

Uz Tallinn jezero suza

I Riga i Tallinn odmah očituju da Letonija i Estonija nisu ruske zemlje, kao što nije ni susjedna Litva. To se vidi ne samo iz dvojezičnih natpisa, već i iz običaja i mentaliteta ljudi. Baltik je drugo negoli Rusija. Dosta mi je bilo prošetati noću Tallinnom pa da mi slika bude jasna.

Oblačnog dopodneva Estonka Irina odmah nas je povela u stari dio grada. Njegovo ime (kao i naslov istoimenog

epa) znači: grad junaka. Sa zapadne strane je jezero. Legenda veli da je plemenita Linda, žena Kalyvana, poslije smrti muža nosila kamenje da ovjekovječi njegov nepoznati grob. Jedan veliki kamen nije mogla donijeti. Plakala je i plakala, od suza se stvaralo jezero. Još je tu. Voda je pitka. A veliki kamen i danas se vidi.

Tallin, katolička crkva

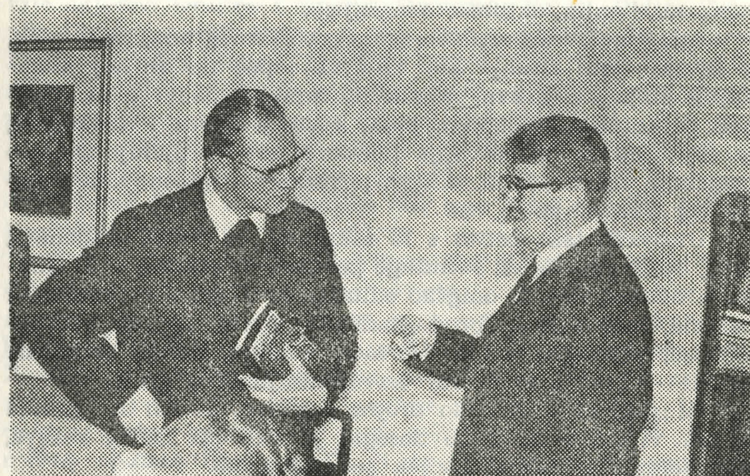
Promatramo ogromnu tvrđavu, zvanu Dugi Herman, gdje su mornari 1906. digli ustanak. I vođa i šesnaest drugova, strijeljani su. Jedna je od četiri tvrđave iz 12. st., visoka 50 m, zidovi debeli 2 m.

Prolazimo uz pravoslavnu sabornu crkvu, gdje pet-šest žena prisustvuje liturgiji. Uspinjemo se uz uske ulice, ali planski izvedene u srednjem vijeku, što Tallinn smatra svojim prvenstvom. Zbog uskoće su bile često svađe među ženama, koje su nosile široke suknje. Vitez je lako otklonio spor: nek prva prođe starija. I više svađe nije bilo.

Navratili smo u luteranske crkve, jer su Estonci pretežno luterani. Samo tri tisuće katolika i jedna petina pravoslavaca. Za razliku od Litve koja je pretežno katolička i Letonije s preko milijun katoličkih vjernika. Ostaci katoličkih samostana u Tallinnu i cijeloj Estoniji svjedoče o cvatnim vre-

menima Kristove Crkve. Nekad samostanska crkva otaca dominikanaca danas je župska crkva za katolike grada. Litvanac župnik sve nam je točno rastumačio.

Susret s luteranskim biskupom Estonije obogatio je naše spoznaje. Vitalan šezdesetogodišnjak, glava obitelji od osamnaest članova, sa svojih stotinjak pastora, od kojih dvije žene, vodi uspješno svoju vjersku zajednicu i vjeruje u besmrtnost kršćanstva.

Tallin, kod luteranskog biskupa

Posjet etnografskom selu (kao i u Rigi), ogromnom pjevačkom stadionu i tribini, specifičnom neviđenom groblju u mladoj borovoj šumici bez ikakvih simbola i znakova sveo je naš dvodnevni boravak zaokruženoj cjelini.

Dok smo napuštali Tallinn, zvonilo je zvono koje nikom ne uskraćuje svoje pjesme. Pred Bogom smo svi jednaki. Sjetih se i luteranske biskupske crkve, u kojoj je uz vrata sahranjen donžuanski morski pirat Johanes. Za oproštenje drijeha zaželio je da vjernici ulazeći u crkvu prelaze preko njega. A smijeh mi procva na licu, kad u mislima dočarah jedan od trgovačkih ulica Tallinna, gdje i danas na jednoj zgradi stoji kip starkelje s naočalima, kako bulji za mladom ženom. Osveta supruge poslije njegove smrti. Od njezinih suza nije se stvorilo jezero.

Legendarni Lenjingrad

Lenjingrad se raširio na prostoru od 570 km^2, presijeca ga šezdeset rijeka i kanala, nekad smješten na stotinjak otoka, sada na polovinu manje, okićen je s gotovo trista mostova. Od prvog dana do danas sazdan od žive stvarne legende. U njemu još živi utemeljitelj Petar Veliki, sva prohujala vremena, Lenjin, oktobar, današnjica.

Petropavlovska tvrđava, zametak Petrovgrada, Zečji otok, u sivilu jeseni izranja kao rascvali lopoč na mirnoj zelenkastoj stajaćici. Crkva, ikonostas, carski grobovi u mramornim sarkofazima blistavih boja, kovnica novca i medaljona, zatvori, top za označavanje podneva, sve to djeluje pomalo sanjarski, neusklađeno, a opet povezano u nekom lancu stoljetnog dostizanja.

Univerzitetska četvrt s 15 fakulteta, 20 tisuća studenata, luka, 80 muzeja — da Ermitage posebno ne ističem — u Zimskom dvorcu, koji je odigrao odlučujuću ulogu u oktobarskim danima, Admiralitet, brodogradilište (prvo), zgrade administracije, trgovačke kuće, tvornice, domovi, hoteli, stambene zgrade — sve je to kostur četveromilijunskog grada.

Lenjingrad je doživio brojne poplave. Svako sto godina jednu. Visina vode 1924. dosegla je 4,10 m. Tolike ratove, pustošenja, razaranja. Uvijek je odolijevao.

U drugom svjetskom ratu neosvojen, iako trajno opsjedan i opkoljen. Hitleru se nije ispunila nakana da u hotelu Astoria održi primanje nakon njegova pada, premda su u Zemunu već bile otisnute pozivnice. Gotovo sav srušen, ali nepokoren. Milijun i dvjesta tisuća žrtava. Neprijatelj je došao na 30 km daljine, ali ni stopu više. Dnevni obrok pri kraju je bio spao na 25 grama dnevno, polovina piljevine a polovina mekinja.

Nakon pet godina poslije rata grad je osvanuo u staroj ljepoti. Danas je skoro nevjerojatno da je tako bilo, jer nigdje traga tužnoj zbilji prošlosti. Aurora stoji usidrena i ostaje spomenikom stvarnosti iz dana revolucije. A novo memorijalno groblje, skladnih oblika, smišljenih spomenika i pjesničkih natpisa kao u epopeji spominje brojne žrtve i okrunjene natčovječanske napore.

Lenjingrad je nerazdvojiv od Lenjina. Tu je polagao pravo od 1891., govorio na javnom trgu 1920. itd. Skoro trista mjesta u gradu povezano je s njime. Njegov muzej broji 5000 dokumenata.

S Marsova polja iz Lenjingrada prenesena je vatra u sva spomen-groblja svih petnaest glavnih gradova republikâ Sovjetskog Saveza. Grad je heroj, odlikovan s pet ordena. Nemoguće je nabrojiti predivne crkve, parkove, kazališta, spomen-mjesta pjesnika, umjetnika svih vrsta, glazbenika, političara.

Među dvadeset otvorenih crkava, jedna je katolička. Djeluje skladno iznutra i izvana. Posvećena je sv. Petru. Župnik Litvanac vodi brigu za pet tisuća katolika, uglavnom Poljaka. Jedna petina gravitira crkvi. Oni daju za porez crkve godišnje tri tisuće rubalja, uzdržavaju je u svakodnevnim potrebama, vode brigu o svom dušobrižniku.

Dva puta smo u njoj slavili bogoslužje i razgovarali sa svećenikom. U petak ujutro iskupilo se na našoj misi oko četrdesetak žena. Zbog daljine oba smo jutra naručili jeftine i uslužne taksiste.

Trodnevni boravak u Lenjingradu ishlapio je hitro. Skočili smo i do treće crkve na svijetu — Isakijski sabor. Legenda o sv. Isakiju povezuje ga s našim južnim stranama. Njegov dan slave — 30. V. — poklapa se s rođendanom cara. Zavirili smo u muzej ateizma, nekadašnju crkvu, i uvjerili se da na području vjere i nevjere pomirenja nema. Naslućuje se vidno oblikovanje nove religije ateizma. Još jasnije rečeno apoteze Čovjeka. Da li će to prerasti u formiranu religiju, teško je prorokovati.

Prošli smo malo Nevskim prospektom da osjetimo bilo trgovine, malo metroom, pa tramvajem da vidimo promet i ljude. U predvečerje već smo plovili za Moskvu. Čavrljamo s jednim inžinjerom i šefom autobusne stanice. Kao da ne znamo pravo razlučiti zbilju od legende.

Moskva je ruski Rim i Jeruzalem

Već je bila prava noć kad smo stigli u Moskvu. Prohladno. Ništa čudno za početak listopada.

Naš hotel Lenjingradskaja tipično je zdanje staljinskih vremena i dimenzija. Visoko uzvit s tornjem, preko dvadeset katova, spušta se u ravnim masivnim linijama i čvrsto sjeda na temelje. Prizemlje daje sliku dvorca 19. st.: mramor, ko-

vani luster, luksus, masivnost glomaznost i jedra mirnoća, sigurnost. Takvih građevina ima u Moskvi mnogo. Eksportirane su i izvan Rusije. . .

Šetnja Moskvom u Boljšoj teatr, Lomonosov univerzitet, do galerije Borodinske bitke, veličanstvenim metroom, ili pješice čistim ulicama, posjet Lenjinovoj biblioteci od dvadeset šest milijuna primjeraka, zastajanje pred tolikim spomenicima, u parkovima, sve to može poslužiti kao pratnja prvotnog i najbitnijeg. Po svemu tome sedam milijunska Moskva ne bi bila to što jest.

Izlet u Zagorsk, nekadašnje središte Ruske pravoslavne crkve, uklopljen u posjet Moskvi, dobio je upravo time realne obrise. Jedan od dva teološka instituta i jedan od tri muška samostana. Slika žeravice koja još tinja. Patrijarh se preselio u Moskvu. Tiho i ustrajno gašenje i zbilje i legende.

Sedamdeset kilometara do Zagorska omogućilo nam je mrvičak uvida u rusko selo, ali samo iz daljine. Kućice skladne, vrtići lijepi, okućnice skromne. Još jedini ostatak privatne svojine.

Svugdje i na svakom koraku zbilja i legenda isprepleteno idu zajedničkim hodom. . .

Povratak na krilima legende i zbilje

Moskva je napola spavala kad smo u rani radni dan kišnog listopada žurili na aerodrom. Bila je gusta mgla. Nakon pozdrava s Irinom iz Lenjingrada, koja nas je pratila po Sovjetskom Savezu, primio nas je uslužno tupoljev i hitro uzletio. Kroz dva i po sata vožnje prebirao sam dojmove, ne obazirući se naročito na bujne oblake ispod nas.

Sovjetski Savez je i prostran i lijep i prirodno bogat. Ljudi su vrijedni, odani ognjištu i religiji. Carska su vremena gotovo zaboravljena, nova se polako rađaju. Želje i ostvarenja nemaju isti tempo. Pouke su brojne iz svakog područja.

Novim i starim EGIPTOM

Koncem 1976.

Dok sam u avionu zavaljen sjedio doslovno uz rep, u noći, prebirao sam bez napora svoja gimnazijska i kasnija saznanja o preko petmilenijskoj prošlosti Egipta, njegovoj umjetnosti, znanstvenim dostignućima, piramidama, hramovima, grobnicama, Nilu, pustinji, ljudima, pomalo o svemu. Predstavljam sebi taj poveliki sjeveroistok Afrike sa Sinajskim poluotokom na azijskom kopnu, od oko milijun četvornih kilometara. Gotovo trideset puta je manja naseljena površina, na kojoj živi preko 50 milijuna ljudi. Sve ostalo je pustinja. Uvijek sam gajio nadu da ću jednom vidjeti tu zemlju i ostatke stare odnjegovane kulture. Zanimalo me hoće li se ta slika poistovjetiti sa stvarnošću.

U tim mislima hitro ishlapiše tri sata. Dosta precizna pasoška kontrola. Nekoliko kapi blagoslovljene kiše, koja u Kairu zna porositi pet-šest puta godišnje (u Aleksandriji najviše pet puta toliko, dok u Asuanu nebo se smiluje rosuljom svake pete-šeste godine), učiniše da je moj prvi korak u Kairu bio osoljen ugodnim iznenađenjem.

Iako je već bila skoro ponoć (po egipatskom vremenu), dok smo bez žurbe prolazili slabo osvijetljenim predgrađima i centrom, mimoilazili osvijetljenu Huseinovu džamiju, spomenik Ibrahim-paše i konačno se dohvatili hotelskih soba, ipak sam odmah zagrabio gradom. Prvi su dojmovi najjači.

KAIRO JE I NAŠ GRAD

Moj suputnik Dubravko nije bio sklon šetnji, ali se pridružio i nije se pokajao. Iznenadili smo se živosti na ulicama noćnog Kaira. Radnjice, kafanice, trgovinice bile su dijelom otvorene. Tko je posjetio Atenu, Istanbul, Bliski Istok, već se sreo s istočnjačkim uhodanim običajem. Ovdje je to možda još i više izraženo. Nikakovih neugodnih prizora ili sumnjivih spoticaja nismo doživjeli.

Kairo

I tako lutajući dospjeli smo do zgrade prijema državnika, nekadanje kraljeve palače, Farukove rezidencije, razgovarali sa stražarima i polako natrag, na dvanaesti kat hotela, u pristojnu sobu (s klima uređajem) i tihi nestanak kroz snove o faraonima, sfingama, krokodilima, nilskim konjima, nojevima, šakalima, gazelama... Za ugodno usnuće šapnuo sam svome »cimeru«: Mi se ovdje moramo osjećati kao kod kuće, jer je Kairo utemeljio Hrvat-Džauhar 969. Porijeklom iz Cavtata, arapski državnik sa Sicilije, u službi

Fatimida, za njih je i ratovao, čitavu Sjevernu Afriku naselio arapskim življem, u Kairu podigao krasnu džamiju i sveučilište Gemih Hashare.

Prvo kairsko jutro bilo je intonirano još prije praskozorja kukurijekanjem pijetlova, izbijanjem satova, zvonjavom zvonâ, otužnim pjevom mujezina, bukom i blagim milovanjem svježine. Noćne dojmove potvrdio je dan u punom svjetlu zbilje. Kairo ne daje sliku velegrada, neuredan je, nečist, arhitektonski i urbanistički neujednačen, preplavljen ljudima i kolima, svakojakom robom i po ulicama izvješenim ovčijim mesom, sitnom stokom na ulicama, magarećom zapregom i mravinjakom taksija (računa se oko pola milijuna), jer autobusi ne mogu uslužiti nebrojeno mnoštvo. Tvrdi se da Kairo danas broji preko deset milijuna stanovnika. Beskućnika iz Izmailije, Nubije i drugih strana, vele, ima do dva milijuna. Ipak ne spavaju po ulicama, ne klatare se poput mafijskih odreda, svatko nešto radi, sitno zarađuje, kuburi zadovoljan s malim.

U centru grada najprije smo pošli do glasovitog muzeja egipatskih starina i znamenitosti. Zgrada nije nikakvo monumentalno zdanje. Na pročelju je na latinskom jeziku odano priznanje pregaocima svijeta da egipatsku povijest, umjetnost, pismo (J. F. Champollion), kulturu i ostalo ožive i osmisle. Kairski muzej toliko je bogat eksponatima da je svako nabrajanje nesvrhovito. Izloženi predmeti su tek dio sačuvanog bogatstva starine, koje ispunja podrume, kao što je slučaj i u Zimskom dvorcu u Lenjingradu i drugdje po svijetu. Egipćani se preveć i ne žure da bi natkrovili sve pronađene predmete. Velik broj vrhunskih djela razneseno je svijetom.

Kad u Kairskom muzeju ne bi bilo ništa drugo nego predmeti iz Tutankhamonove grobnice, isplatilo bi se doći u Egipat samo za to. Njegovu zlatnu posmrtnu masku nismo vidjeli, putuje svijetom, ali sve ostalo mogli smo do mile volje gledati: ležaljke, alabastrene posude, statue, stolice, škrinje i drugo.

Pedesetak sačuvanih mumija predstavlja posebnu rijetkost muzeja. Posebno neke od njih. Mumiju Ramsesa II. nismo uspjeli zateći, koji mjesec prije (u rujnu) otišla je na »kliničko liječenje« u Pariz. Možda je po srijedi klimavi nožni prst, a možda i nekakve gljivice i mikroorganizmi? Faraoni mogu oboljeti i iza smrti...

Pred muzejem i danas raste papiros i lotos, dva simbola Donjeg i Gornjeg Egipta, znak ujedinjenja i sloge.

Posjet koptskoj četvrti Kaira svojevrstan je doživljaj. Kao da je siromaštvo ovdje posebno upečaćeno, izvorišno, samoniklo. Kopti su potomci hamitskih Egipćana, koji nisu nikad prihvatili islam. Sredinom 3. stoljeća, za progona kršćana pod Decijem, felasi prihvaćaju kršćanstvo. Od Kalcedonskog sabora (451), postaju heretici — monofiziti, samostalna kršćanska crkva, s patrijarhom u Kairu (od 11. st.).

Sv. Sergije i brat mu Bakus podigli su u ovom predgrađu, uz Nil, sadašnju koptsku crkvu. Tu se, prema predaji, sklonila sveta Obitelj za bijega u Egipat. Predaja veže mnoga mjesta uz Isusov trogodišnji boravak u delti Nila. Posljednjih godina upravo ovdje obilno cvate redovnički život, s brojnim novim zvanjima.

Prolazeći ovim predjelom sama od sebe naviru nam sjećanja na Mojsija, Josipa, Jakova, na Židove, pa dosljedno i na Abrahama. Svima njima ova je zemlja bila druga domovina. Suze i znoj Židova ostali su neizbrisivi na spomenicima i zdanjima kojima se danas divimo.

Uz koptsku crkvu je stara židovska sinagoga s vrijednim starim rukopisima Tore i Talmuda, koje nam je razvio stari rabin. U Egiptu žive još 42 židovske obitelji, potomci davnih predaka, koji dopriješe i nadomak Nila.

Na povratku navratismo na citadeli u plavu ili alabastrenu džamiju, za koju je teško reći je li ljepša unutra ili izvana. Može se mirne duše mjeriti s plavom u Carigradu ili Omerovom u Jeruzalemu. Njezina dva minareta kao da nas milovito odvode Allahu. I u tom trenutku doživjesmo zalaz sunca između piramida.

Veremo se uz prostrano groblje i uz nova radnička naselja, iz novijih, Naserovih vremena. Ne samo oko novih zgrada evropskog jeftinog izgleda, već i s verandâ pozdraviše nas koze, ovce, kokoši i golubovi. Svak svoje uvijek rado sobom nosi. Priroda je neodjeljivi dio nas. To Egipćanin naročito doživljava. Negda i danas.

PIRAMIDE — MEMFIS — PUSTINJA

Posjetiti Egipat a ne vidjeti piramide, to bi bilo neoprostivo. Dojam koji daju tri ogromne piramide u Gizi sa-

svim je drukčiji nego kad ih motrimo s citadele, televizijskog tornja, iz aviona ili na ne znam kako velikoj fotografiji. Čovjeka zapljusne neka čudnovata izgubljenost zbog specifičnosti i grandioznosti takvih građevina. Visina Keopsove, Kefrenove i Mikerinosove piramide ne premašuju visinu od 150 metara, sve tri leže na kvadratnoj osnovici, stranice su geometrijski savršeno ukošene, završuju šiljkom (šest gornjih kamenih redova Keopsove vrijeme je odgrizlo). U opis piramide (posebno Keopsove) suvišno je ulaziti. To je svojevrsno čudo zamisli i ostvarenja. Graditelji, matematičari, astronomi i drugi stručnjaci pokušali su ući u mnoge tajne

Sfinga i piramide

koje te građevine kriju. Suvišan je napor raspredati kako se sve to u ono davno vrijeme moglo ostvariti. Nema smisla pribjegavati snovima o intervenciji bića s drugih planeta. Faraon je htio upravo takvu grobnicu, financijska sredstva nisu bila u pitanju, radna je snaga upregnuta i djelo je ostvareno, i to ne samo u Gizi (tri velike i tri male piramide), nego i drugdje po Egiptu, i izvan njega, u Africi, Americi, Evropi, ne dakako od faraonâ, nego od sličnih njima. Posjet Đoserovoj stepeničastoj piramidi u Saqqari, ostalim nešto manjim susjednim piramidama upotpunio je naš leti-

mični uvid u ova izvanredna ljudska dostignuća. Moram priznati da sam se pokajao što sam se provlačio uskim hodnikom da dođem do kraljeve dvorane u Kefrenovoj piramidi, iako ne bolujem od klaustrofobije. Na devu se nisam uspinjao radi fotografiranja. Napasao sam pogled pustinjom i upitao se: zašto su faraoni ovo radili? Odgovor je jednostavan: vjerovali su u prekogrobni život, u život vječni.

Iako nas piramide toliko zanesu da je teško doći k sebi, sfinga u neposrednoj blizini tako nas puninski iznenadi da zaboravimo gdje smo. Ova kamena grdosija od davedesetak metara visine i sedamdeset i tri metra duljine djeluje neobično impozantno. Iako oštećeno lice žene, djeluje ozbiljno i smireno, a ogromne lavlje šape samo što ne prohodaju. Kad smo neposredno iza toga u Memfisu, drevnom gradu uz Nil, nekoć sjedištu prijestolonasljednika, religioznom centru, promatrali sačuvanu sfingu, Ramsesov divovski kip bez donjeg dijela nogu, sve nam se to činilo sitnim prema ogromnoj sfingi iz Gize.

Povratak lijepoj svakidanjoj stvarnosti pružio nam je posjet seoskoj tkalačkoj umjetničkoj radionici, koju je osnovala i vodi nadarena umjetnica Egipćanka, nastojeći sitne djevojčice privesti ozbiljnom radu kroz nepatvorenu, izvornu ljepotu. Mlade suradnice bile su na poslu, dok smo razgledali u seoskoj vili eksponate koji se skupo unovčuju u Engleskoj i drugdje. Zatim nas je naš ugodni pratilac. Mohamed uputio na ručak u izletišni seoski restoran »El Gamal«, gdje smo kušali domaće jelo: najprije različite salate u sosu i pečenjake slične mesu, zatim čevape, ovčja rebarca s mrkvom, graškom, krumpirom i rižom, a na kraju naranče. Vino i kava su po narudžbi i želji svakog pojedinca.

I tako, bremeniti dojmovima, zaplovismo na četverosatni put prema Aleksandriji. Uz Kairo i Nil zaželješe nam ugodan put plodna polja, vrtovi, bujne palme, eukaliptusi, a onda se najednom nađosmo u beskrajnoj pustinji pepeljasto-svijetlosmeđe boje. Bar je ja doživjeh takvu.

Čitati o pustinji i doživjeti je, to je sasvim drugo. Odmičemo umjerenom brzinom, a čini nam se da mravljim korakom sustižemo sporost. Cesta nam se ukazuje kao zmijin veraj u beskrajnoj prašini. Kola za čišćenje pijeska rade poput zimske ralice za čišćenje snijega. Nakon sata vožnje pomoliše se s desne strane pokusni otočići šume. Voda, zakloni od vjetra (pasati) i ustrajno sađenje i navodnjavanje. Izgleda da bi se moglo nešto ostvariti, ali smišljenim i velikim naporom. Prometa kao da i nema. Ponegdje susretnemo i koje vojno lice.

Već se počelo noćati, kad pred nama iskrsnu pustinjska kuća, mi bismo rekli motel. Tu se okrijepismo pićima i što je bilo najveće iznenađenje — svježom vodom, poput naše slatke i mrzle vode iz kamena. Pili smo s užitkom i do mile volje, jer nije trebalo stavljati halamid. Jedinstvena prilika za čitavog devetodnevnog boravka u Egiptu.

Od velike delte Nila, koja se grana na ogromnoj površini od 24.000 četvornih kilometara, nismo mogli zbog mraka mnogo vidjeti. Odmicali smo ustrajno kraj nebrojenih rukavaca kroz tihu i ugodnu noć. Aleksandrija se bližila i pozdravljala nas svojim svjetlima. Bijeli noćni tramvaj ugodno nas je iznenadio, a još više tihi šum Sredozemnog mora, dok smo se uza nj uspinjali nekadanjim Farukovim vrtovima, ispunjenim ljepotom i ugođajem, gdje smo odsjeli u improviziranom hotelu »Salamlek«.

ALEKSANDRIJA

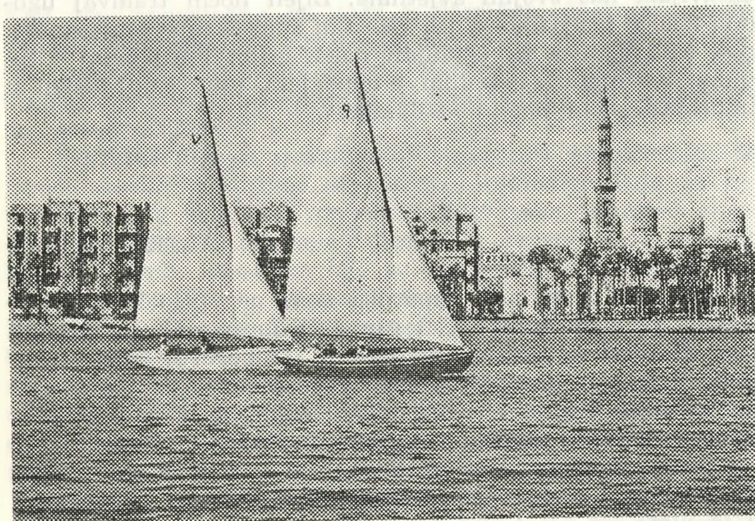
Dok su drugi naši suputnici pošli na počinak ili u susjedni luksuzni hotel »Palestina«, Dubravko i ja odšetali smo k moru, u noć, na sanjarenje. U borovoj šumici presječe nam put branik i straža. Predstavismo se i policajac nas provede kroz palme, oleandre i eukaliptuse do Farukova mula, kupališne zgrade i ograđenog bazena. Mrmor mora i pitomi dah Mediterana pratio nas je kroz predivne vrtove, gdje čusmo i rusku riječ. Pogled prema Pharosu i nestanak u snovima.

Kad smo sutradan počeli obilazak gradom Aleksandra Velikoga, nekadanjim glavnim gradom Egipta (za Ptolemejevića), velikim trgovačkim i lučkim središtem, centrom helenističke kulture i znanosti, sjetismo se da je za Rimljana imao oko pola milijuna žitelja. Danas ima četiri puta toliko (poput Milana, Budimpešte, nešto više od Beča).

Uz more mimoilazimo ljetnikovce, ministarske ljetne rezidencije, gdje se odmara i planduje po tri mjeseca, fakultete, džamije, crkve i krasne vrtove. Prolazimo uz mjesto gdje je nekad (vjerojatno) bila najveća biblioteka starog svijeta (osnovana od Ptolomejevića, Filadelfa ili Sotera, s pola

milijuna knjiga, neki vele i sedamsto tisuća). Navraćamo u savršeno sređeni grčko-rimski muzej, veoma bogat predmetima, rječito svjedočanstvo povijesnih mijenja i zrenja. Posebni je odjel kršćanskih starina. Mimoilazimo spomenike Mohamedu Aliju, Zoglu-paši, navraćamo u prekrasnu džamiju upravo za klanjanja. Dok motrimo Pompejev stup, sjećamo se Dioklecijanova žita, Kleopatre, Marka Antonija, Cezara, cvijeća, ljubavi, zmije i... Zašli smo u restaurirani amfiteatar, u katakombe, u centar, u stari dio. Slika ne baš ružičasta.

Aleksandrija je prljava kao i Kairo, neuredna poprilično, stoka na ulicama, roba na pločnicima... Uz gradski sat i ka-

Aleksandrija

lendarij Naserova slika, vele da je to jedini spomen na nj. Sadatov lik pozdravio nas je u novom gradu. Vojnika malo, pokoja kasarna, policajci u crnom sa zlatnim naramenicama. Prolazak kroz Farukove vrtove zasladio nam je obilazak drevnog grada s prošlošću od preko dvije tisuće godina. Nakon tipiziranog egipatskog ručka (riža, mrkvica, grašak, krumpir, zelena salata, goveđe meso, naranče, sok) vratismo se drugim putem natrag u Kairo. Preko dvjesta kilometara u običnom autobusu, za četiri sata vožnje, ubrajajući odmor u selu, ishlapi veoma hitno. Egipat je uvijek zanimljiv!

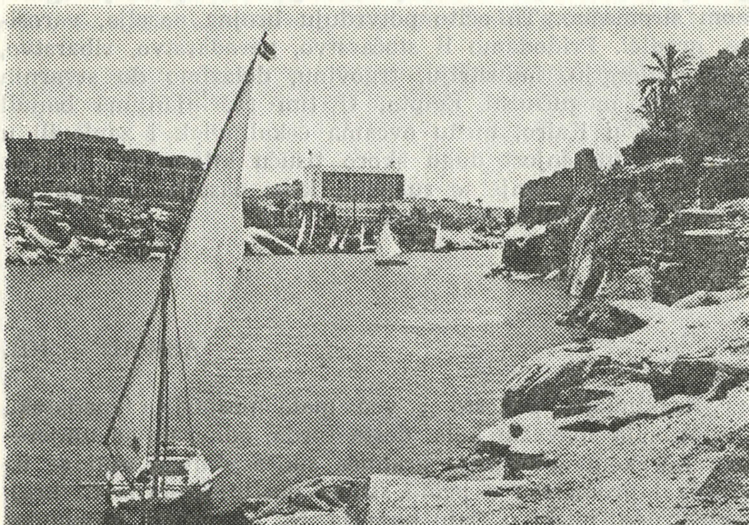
Plodnost i bujna vegetacija Nila, bilo u delti, bilo u cjelokupnoj dolini, potvrda su da Egiptu samo nedostaje voda. Kud Nil protječe, blagostanje je očito. Na žalost, rijeka blagoslova natapa samo tri posto teritorija, a na tom pedlju zemlje živi dvadeset i tri posto Egipćana. Dvije trećine stanovništva živi od poljoprivrede. Usprkos trima žetvama, žitaricama svih vrsta, riži, pamuku, krumpiru, šećernoj trski, datulama, bananama, narančama, limunima i drugim proizvodima, sve to nije dovoljno. Žiteljstvo je uglavnom siromašno. To očito potvrđuju brojna naselja, varošice, gradići. Pridodamo li stočarstvo, peradarstvo, ribarstvo, elektroenergiju, industriju, trgovinu, dolazimo do stvarnih skromnih mogućnosti Egipta. U tim raščinjanjima banuli smo opet u Kairo, među ovcama čekali vlak i zaplovili u noć, u unutrašnjost dugu skoro tisuću kilometara, sve uz Nil ili njegove umjetne rukavce, kroz naselja, praćeni vedrim i raspjevanim zvijezdama.

ASWAN — NIL

Rasklimana ponešto i već malo postarjela mađarska kompozicija spavaćih kola, dosta tvrda, odmicala je umjerenim korakom. Već prije granuća sunca skutrio sam se uz prozor i promatrao s jedne strane pustinjsko-brdoviti kraj, a na drugoj nilski u sjaju bujanja. Na pješčanom proplanku stotinjak muslimana, podvinutih nogu, u živopisnim nošnjama, očekuju svoga hodžu, danas je prvi dan Kurban-bajrama. Ta se slika ponavljala u sličnim izmjenama. Kraj jednog naselja upravo hodža u zanosu riječi. Kroz polja mile žene s izvezenim košarama na glavi i vode djecu u skladno krojenim dimijicama i čakširicama, po grobljima rasuti poput gorskih cvjetova, na grobovima položene palme, sve u blagdanskom raspoloženju, dan je Allahov. I ko na krilu vjetra banusmo u Aswan. Našalih se da na našem novom hotelu vijori stara hrvatska zastava, ali donja boja nije plava, već crna, to je egipatska trobojnica.

Aswan je već narastao na sto tisuća stanovnika. Smješten na desnoj obali Nila, od istoka prema zapadu obrub-

ljuju ga crvenkasti goli bregovi, na jugoistok Nubijska pustinja, a na lijevom ljepote bujne prirode. Uz sam hotel jedno je omanje siromašno naselje. Odvažio sam se poviriti u nj izbližega sa svojim mladim suputnikom. Nuđali su nam Aswanci sve što imaju, pozivali u kuće, na čašćenje, ali smo ostali čvrsti u ne odazivu, ne poznamo se. Kućice sitne od opeke, mala dvorištanca, sve nabijene jedna do druge, bez bunara, srećom je Nil blizu, u naselju malo koje stablo, dosta djece, prilično odhranjene i netom prohodaju znaju pitati bakšiš ili cigarete, bombone.

Aswan i Nil

Vožnja Nilom poseban je ugođaj. Osrednji brodići na velika jedra plove u posebnom ritmu i izvode prekrasne linije. Tko se nadao broditi Nilom? Nigdje krokodila ni nilskog konja, pobjegli su pred tehniziranom civilizacijom.

Navratismo u Aga-Kanov mauzolej (umro 1957), gdje njegova najmlađa udovica, pariška frizerka, preko čuvara ispunja oporuku: na sarkofagu svaki dan svježa ruža. Plovimo uz otok Elefantinu, s drevnim ostacima, promatramo ostatke koptske crkve i uspinjemo se u vrt blaženstva. Zanesenjak Englez skupio je sa svih strana svijeta oko tristo

vrsta biljaka, cvijeća, stabala, koje mogu ovdje uspijevati. Svaka je riječ suvišna, ljepota nad ljepotama. Tom dojmu nisam se mogao oteti dok sam kasno u noć šetao Aswanom, promatrao prodavaonice, balzamirane krokodilčiće i zmije, kožu od udava i druge suvenire. Još su mladi po ulicama blagdanski šetali, a stariji po kafanicama igrali domino i ispijali čaj.

Drugi dan boravka u Aswanu započeli smo obilaskom neobrađenog obeliska. Ostao je u originalu kamenog krila, jer je rez na vrijeme uočen. Grdosija bi se tu odcijepila, okresala, preko balvana dokotrljala do Nila, prebacila na splav i vozila daleko, daleko. . .

Žureći taksijima prema branama, prolazimo naseljima, sretamo ljude u svečanim odijelima, prolazimo pustinjom, promatramo beduine pod šatorima, domišljamo Abrahama, mimoilazimo staru branu (iz 1903) sa sto osamdeset propusta, što je izgradiše Englezi, i nađosmo se na novoj, izgrađenoj od Rusa (1961—1971). Duga pet kilometara, visoka stotinjak metara, stvara jezero od preko šesto kilometara, skoro ga je polovina u Sudanu. Ljepota jezera je uistinu svojevrsna. Elektrana radi trećinom ili četvrtinom kapaciteta. Govori se da nije sasvim točan račun visine isparavanja vode u jezeru.

Posjet otoku Fili, gdje su već Talijani demontirali drevni hram, s nakanom da ga montiraju na susjednom kopnu, imao je toliko opravdanja što smo opet plovili Nilom između prekrasnih otočića i okom osmotrili zaslužne velike pothvate.

U Aswanu je, uz džamije, i katolička i pravoslavna i evangelistička crkva. U hotelu je izvješen red Božje službe na francuskom jeziku.

Do mile volje izmiješao sam se među svijet da osjetim Kurban-bajram. Specijalitete nisam se usudio kušati. S užitkom udisao sam raspoloženje, pjesmu i svirku. Puna kola djece, divne kočije. Iako su me derančići ometali u fotografiranju, spomeni su ostali neizbrisivi. Teško ću zaboraviti Aswan i muslimanski veliki dan!

LUXOR — TEBA — KARNAK

Vožnja do Luxora protekla je brzo, iako traje punih pet sati. Taksiji žurno prebaciše nas do starog istoimenog

hotela, a magarčići na suvremenim kolima dotegliše prtljagu. I ovdje su konobari u veoma lijepo izvezenim domaćim kostimima. Za noćnog obilaska osvijetljenih džamija (i usput triju kršćanskih crkava) i otvorenih kafanica susretne nas jedan od njih i obeća da će nas sutra počastiti cigaretom s malo hašiša. Nije ispunio obećanje.

Hitri prijelaz preko Nila, cjenkanje za suvenire od raznobojnih vrsta mramora i neočekivani »sudar« s Memnonovim kolosima, koji ostadoše sami i nepomični, trajni svjedoci kiparske vještine davnih dana drevne Tebe, prenesoše nas u vrijeme svršetka trećeg milenija prije Krista. Teba je bila prijestolnica sredinom drugog tisućljeća (za 18. dinastije), a ujedno i religiozni centar. Promatramo ostatke Ramsesova hrama, njegov prebijeni kip gigantskih razmjera, reljef o izvojevanoj pobjedi, crteže, hijeroglife i ukrase.

Moram priznati da je posjet grobnicama faraonâ u Dolini kraljeva na me učinio jednako snažan dojam kao piramide i hramovi. Posjetili smo Tutankhamonovu, Setija I i Ramsesa VI. U ostale, do sada još četiri otkrivene, nismo ni pokušavali zaći. Dovoljno je što smo vidjeli. Građene su u stilu stambenog egipatskog načina, pomalo se spuštaju, granaju u prostorije, lažne grobove (da zavaraju kradljivce) i završuju u središnjoj točci — faraonovu pravom grobu. Dugi hodnik, sve zidne plohe ukrašene su figurama; boje su odoljele vremenu, sasvim su svježe. Vjera u Amona i ostala božanstva, vjera u dušu, u život koji ne svršava, nadživjeli su prolaznost, stoljeća...

Hramovi u Karnaku i Luxoru ostaci su monumentalnih građevina te vrste na otvorenom prostoru. Oba djeluju istinski veličanstveno. Karnački je dijelom sačuvaniji i većih dimenzija. Taj Amonov hram Ramsesa II, koji je vladao šezdesetak godina (1330 — 1270), očarava šumom stupova od trinaest i devetnaest metara, s lotosovim kapitelima, uobičajenim statuama na ulazu u svetište s trojnom kapelom, obeliscima, raznim prostorijama, sfingama.. Kočije, tajanstveni prodavači »mumija«, sve nas to prenosi u dane snova... Navečer smo u tom hramu prisustvovali svojevrsnoj izvedbi na francuskom jeziku »Zvuk i svijetlo« koju su trojica Francuza (Bonheur, Delerue, Popeloux) tako vješto spleli riječju, muzikom i električnim svjetlom, ocrtavajući pjesnički i zanosno povijest Egipta i svega vrijednog.

Oproštaj od davne egipatske arhitekture bio je pažljivi prolaz kroz hram u Luxoru. Impozantni ulaz s dva velika

kipa odlično je sačuvan. Posebno mi upade u oko kako su kršćani u ranim stoljećima za se uredili jednu bogoslužnu prostoriju pri dnu hrama. Nisu rušili tuđe svetinje, već su u njih ugrađivali u savršenom skladu svoje. Rječita pouka životvorne religije.

Posjet Naseru i susnježica u Zagrebu

Za dvosatne šetnje Kairom, pa zatim do u sitne ure noći na vrhu nebodera-hotela razmišljao sam o starom i novom Egiptu. Današnji Egipćani imaju malo stare krvi i onako vrijednih dostignuća. Sreća nije bila sklona ni jednima ni drugima. Davni su ostavili neizbrisiva svjedočanstva svojih ostvarenja. Današnji pokušavaju i ne uspijevaju. Islamsku vjeru čuvaju kao najveću svetinju. Snalaze se kako znaju i mogu. Nisu to prezreni ljudi, lijenčine, kako mi to često zamišljamo. Oni su još u stanju prirodnog rasta. Ali ne zato manji ljudi. Hoće li ih sadanja pseudocivilizacija rastočiti, to je teško proricati. Sigurno neće. Oni su otporni. Bila bi šteta. Meni su ti ljudi postali simpatičniji...

Prije ulaska u avion prošli smo kroz Naserov mauzolej-džamiju, smještenu u naselju kasarna, u predgrađu. I tu je pokopan jedan san...

Zurio sam iz limene kreštave ptičurine s visine od deset kilometara u pustinju bez granica, sjetio se Charlesa de Foucaulda, promatrao jezero Fajum, Sredozemno more, Kretu, Peloponez i prenuo se na Zrinjevcu, kad me pomilovala hladnim prstima susnježica...

Nezaboravno je vidjeti stari i novi Egipat!

SVEČANA VEČERA
u Nankingu 1. 6. 1981:

— juha (nazvana cvijet od suncokreta), izrađena od mrkvice, gljiva, bjeljanka, žutanjka i zelenih listića
— riža kuhana
— srca od riže s bademima i nadjevom od soje
— riža prepečena s gljivama i kikirikijem, pa skuhana u vodi
— golubinje jaje i krumpirov žele
— jaje kuhano na vrhu izrezuckano
— pile narezano u ploskice
— pileće meso izrezano na tanko kao list
— pečena patka narezana u ploskice
— patka u tijestu pečena s kikirikijem
— patka pečena u zemlji
— riba kuhana i prelivena s ljutim nadjevom od soje (ova riba živi i u rijeci i u moru)
— riba pečena crna
— sipa narezana
— krastavci narezani
— karfiol u umaku
— šampinjonke (gljive)
— blitva kuhana
— povrće miješano (gljive, rajčice, blitva)
— račići crveni (škampi)
— škampi kuhani sa zelenjem
— kolači punjeni s mesom
— palaćinke s mesom
— kolači od marcipana u obliku voća
— sladoled
— kava.

PIĆE: saki, vino, pivo, sokovi.

ŠTAPIĆI (pribor za jelo) od BJELOKOSTI, nismo ih mogli ponijeti za uspomenu).

Jelovnik zabilježila suputnica Olga.

Osam dana u KINI

Svibanj 1981.

Kad danas kažete da ste bili u Kini, obično to ljudi prime s malo iznenađenja, jer nisu imali sličnu priliku. Kina više nije daleko, iako avionom od Zagreba do Pekinga morate prevaliti tamo i natrag oko 25 tisuća kilometara. Putovanje nije ni prenaporno, jer se u Dubai-u ugodno osvježite jednosatnim odmorom.

Prelijećete Bugarsku, Grčku, Tursku, Izrael, Siriju, Arabiju, Pakistan, Indiju, Burmu i plovite nad nepreglednim kineskim kopnom. S visine od deset do dvanaest tisuća metara malo se može vidjeti kopna. Klizi se uspavano iznad vunastih oblaka, a nečujna se misao pomoli pri drijemanju: o Bože, kud me vjetar tako daleko nosi?

Velika je utopija, ako netko misli da će vidjeti Kinu i osjetili bilo njezina bića, pa makar u njoj živio koliko i Marko Polo (1254-1324), koji je dospio i radio na dvoru velikog Kana. Treba se podsjetiti da je Kina površinom petnaesti dio naše Zemlje, velika koliko i Evropa, gotovo 10 milijuna četvornih kilometara. Njezino je pučanstvo preko milijarde, a to znači da je svaki peti čovjek svijeta Kinez. Ova velika zemlja s najbrojnijim ljudstvom grana se u 21 po-

krajinu, 5 samostalnih područja, 29 samostalnih kotareva, 69 samostalnih općina i 3 velegrada s posebnom upravom: Peking, Šangaj i Tijenčing.

Bila bi teška zabluda, ako bi nas u Kinu vodila neka čudna želja da vidimo egzotične predjele, neviđene ostatke stare kulture ili neobični narod i običaje. Boravak u Kini. dulji ili kraći, svojevrstan je doživljaj koji ne ide ni u kakvu skrajnost. To je u biti navraćaj na prvotna izvorišta jednog dijela Svijeta, u središnji i daleki dio Azijskog kontinenta, gdje su još sačuvane prvine ljudske prirodnosti. Ako u tim raspoloženjima povirimo u Kinu, pa makar i osam dana, vratit ćemo se u evropsko-balkansku stvarnost obogaćeni korisnim iskustvom. Pedalj Kine i šaka svijeta s tog viđenog područja dovoljna je za osvježenje i životno obogaćenje.

NAROD I ZEMLJA

Susresti Kineza u njegovu još neizvitoperenom gnijezdu, nije isto što i predstava o tom svijetu stvorena iz knjiga, pričanja ili filmskih prikazivanja.

Kinez je jednostavno čeljade, koje odiše prirodnošću, prostodušnošću, neposrednošću, smirenošću i nekim samoniklim samopouzdanjem i samozadovoljstvom. Onižeg je stasa i vitak. Rijedak je slučaj susresti odebela Kineza. Čvrsto je građen, ugodan i malo prepaljena lica. Tamnoput je i živih, ne mnogo ukošenih očiju, što jače ističe prirođenu skladnost i privlačnost.

I muškarci i žene nose skoro istovjetno skrojena odijela. To nije suvremena kineska moda, već ustaljena starina. Prevladava siva boja, ali još ima i plave. Nedavno uvedene mondure sasvim iščezavaju.

Žene su elegantnije od muškaraca. Kineska je obitelj toliko učvršćena da je odoljela mijenama i brojnim izazovima. Već je Konfucije (Kong Fu Ce — 551—475. prije Krista) u osnovicu kineskog društva postavio obitelj, ali prirodnu, zdravu. Milijarda Kineza to i danas dokazuje. Rastave su rijetkost, nevjera još rjeđa. Hoće li najnovija skretanja protuprirodnog ograničavanja poroda odvesti i kinesku obitelj na nepovratnu stranputicu, toga se zasad ne treba bojati: kad u nedjeljno popodne prošetate Šangajem i

promotrite beskrajne rijeke naroda na širokim ulicama; — ili kad u Nankingu stanete na prometno raskršće oko četiri sata po podne, kad se radnici vraćaju s posla kućama, na svojim biciklama u zmijolikim nepreglednim redovima; — ili kad uđete u dječji vrtić i prisustvujete vježbama petstotina djece, pa zatim njihovu probranom koncertu, plesu i predstavi, onda se samo od sebe otme uvjerenje: živjet će ovaj narod!

Tajna je kineske ljudske vrijednosti u tome što je taj narod, iako star tolika tisućljeća, iako šiban tolikim prirodnim i nasilničkim nedaćama, uspio sačuvati nepokvaren prirodni temelj poštenja, neporočnosti naravnog ćudoređa u osobnom i obiteljskom življenju, povezanosti sa svojom zemljom iz koje je nikao i koju beskrajno ljubi. Sva životna opterećenja sveo je na najmanju mjeru. Siromašan, ali sasvim slobodan u bogodanom uživanju prirode, toga izvorišta i uvorišta životnog tijeka u neprestanu kruženju.

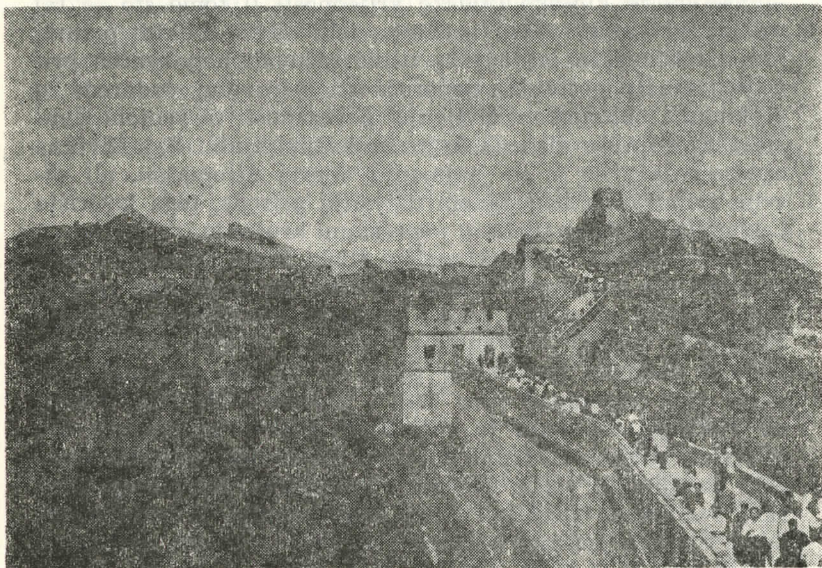
Osmodnevni obilazak malog dijela Kine, vjerojatno niti pedeseti dio sveukupne njene površine, ne može dati ni približni utisak o zemlji toliko zanosno zamišljenoj. Relacija Peking — Šangaj — Nanking i njihova najbliža okolica, uz obilniji obilazak proširenog područja na sjeverozapad (Kineski zid), jugozapad (Čoa Sie) i jugoistok (Ši Dža Džoan) od Pekinga, tek nam je dalo mali uvid u najplodniji dio »Carstva sredine«. Plodne ravnice, ali uvijek daljinski oivičene manjim ili većim brdima i bregovima. Bez većeg šumskog raslinstva. Obrađen svaki nokat zemlje. I među pagodama Sin Lon posijana pšenica.

Uspinjući se uz prilično goli brdski masiv na sjeverozapad od Pekinga, užom cestom, već na početku zapelo nam je oko uz ostatke Kineskog zida, koji se poput zmaja čvrsto pripreo uz kamenu podlogu i jurio nezaustavljivom snagom planinskim sedlacima. Kad smo se zaustavili uz željezničku stanicu Badaling i očepili svojom nogom na neviđeno čudovište svjetskih starih ostvarenja, učinilo nam se da sanjamo. Vidik je dosizao tek koji kilometar. A Kineski zid se svojom dužinom takmiči s rijekom Jangce, preko šest tisuća kilometara. Započet u drugoj polovini trećeg stoljeća prije Krista, za cara Či Kvang Te, dovršen tek u 15. stoljeću poslije Krista, za dinastije Ming, branio je sjevernu granicu Kine u velikim nomadskim i inim provalama.

Masivan (temelj oko 8 m, visok 12 — 16 m, gornja širina kao i temelja, sa svojih 40 tisuća tvrđava i kula) u-

glavnom dobro sačuvan, i danas priča što Kinez može učiniti. Kameni ukrasi (kipovi i reljefi) svjedoče o ljudskoj potrebi ljepote.

U padinama manjih brda, nedaleko od Kineskog zida, kod mjestanca Šisanling, leže ukopane carske grobnice. Izlazeći iz jedne otkopane grobnice, koju je izgradila dinastija Ming susretosmo belgijskoga kralja Bodouina, kako se žuri da oda počast davnim prethodnicima.

Kineski zid

I u Nankingu prođosmo uz grobnicu iste dinastije. Pred ulazom istovjetni kameni kipovi u naravnoj veličini carskih dostojanstvenika i raznih životinja. Carevi su htjeli u brdima biti sigurni i nakon smrti.

Ravnice i planine Kine nadživješe sve mijene i ostadoše bratski saveznik naroda koji u njima niče i od njih živi.

SELA I GRADOVI

Iako smo popriličnо negodovali kad smo se s pekinškog aerodroma uputili u omanji grad Čoa Sie (oko 30.000 stanovnika, u provinciji Hobei), oko sedamdesetak kilometara od glavnog grada, ta nam je okolnost omogućila prve dodire s kineskim selom. Vozeći se nebrzim autobusima japanske proizvodnje »Hino«, ili dosta urednim brzim vlakovima za Ši Dža Džoan, zatim za Peking, pa opet od Šangaja do Nankinga, mogli smo bar okom promatrati brojna sela. Neka su od njih na usko nagruvana, a neka su — kao od Šangaja do Nankinga — razvedenija. Općenito su kućice malene, starije, skromna izgleda, s pagodalnim oblikom krova, obavezno s pagodalnim krasnim dimnjakom. Dosta se novih kuća gradi. Materijal su redovito opeke, ali ima ih i od kamena, u blizini Kineskog zida i u šangajskom području, gdje im je oblik uglavnom primorski, a neke su i na kat, s lođama. Zelenila u seoskim naseljima nema mnogo. Brojne su ciglane između polja, ali su uglavnom starijeg tipa. Tvorničkih dimnjaka sasvim je malo.

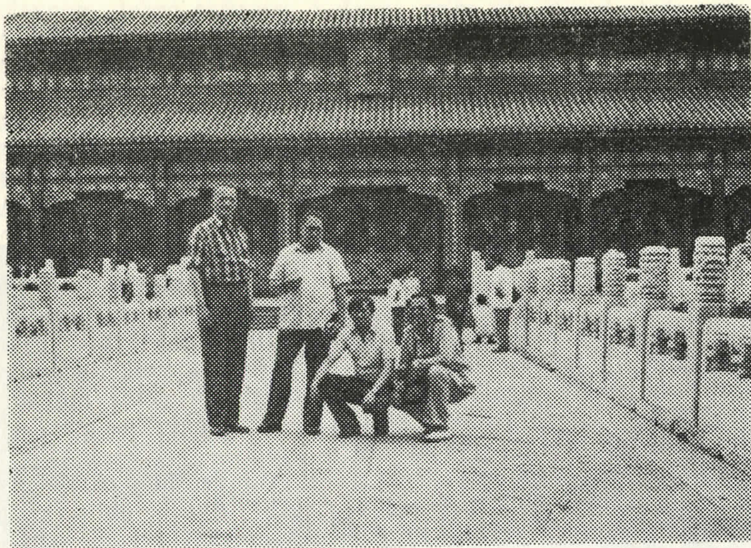
Polja su uzorno obrađena, svaki pedalj. Male okućnice, na svakog člana obitelji zasad oko 40 m^2. Sve se obilno navodnjava. Pšenica je bila pred zlaćanjem. Bivol je orao rižino polje, ljudi su stajali u vodi i marljivo sadili svaki struk riže. Tako je glad otjerana. Ali Kina ipak uvozi obilne količine pšenice i drugih žitarica.

Komune su brojne poput mravi: oko 75.000. Svaka obuhvaća do 50.000 stanovnika. U samoj okolici autonomnog Šangaja 204 komune. To su upravne i društveno-ekonomske zajednice.

Kina nosi rekord u svijetu po broju i postotku seljaka — zemljoradnika u selima. Do 86% od sveukupnog broja svega stanovništva.

Glavni grad P e k i n g (Bailing) ne daje izgled velegrada, iako ima oko 8 milijuna stanovnika. Raštrkan je na 16.300 km^2. Dok se vozimo glavnom Alejom vječnog mira i promatromo velike službene zgrade, stambena naselja, koja se ne penju dalje od dva kata, susrećemo i naselja sitnih, dosta jadnih kućeraka. Isto se ponavlja i u Nankingu i u drugim gradovima, osim Šangaja.

Glavni trg vječnoga mira, najprostraniji je trg na svijetu, ali djeluje prazno i neodređeno: statičkni golemi spomenik revolucionarima, zatvoreni mauzolej Mao Ce Tunga, koji se nikako ne uklapa u cjelinu, zgrada vlade i partije, te čudno crveni ulaz u carski Zabranjeni grad, koji je i po obujmu, broju zgrada, umjetničkoj izradbi, dragocjenostima riznice remekdjelo svih vremena. Doda li se odmah ljetna

Peking: u carskom gradu

carska palača, koja se priprela uz lagani brežuljak i jezero, onda je sasvim siguran zaključak: carevi su željeli nadživjeti sebe.

Od Pekinga do Š a n g a j a, grada pobratima našeg Zagreba, avion leti preko sat i po, oko 1500 km zračne linije. Grad na ušću dviju rijeka, vrata na more, lučki grad od oko 13 milijuna stanovnika na prostoru od 120 x 130 km. U njemu su uočljivi utjecaji Francuza, Engleza i ostalih koji su njime gospodarili.

Aktivni Budin hram i njegova dva kipa od dragocjenog bijelog bisernog kamena, djelo burmanskog bonca iz 1882. godine, susret i razgovor s čuvarima hrama, sve nam je to malo otškrinulo zavjesu otajnog budističkog svijeta. Pokazali su nam kako izvode klanjanje i molitvene želje, i pohvalili se podmlatkom svojih samotnika.

Mandarinski vrt, iako malen, sa svojim neopisivim ljepotama, stonogim zmajevima, palačama, cvijećem; balet u šangajskom kazalištu, švrljanje po dosta mračnim ulicama i otvorenim dućanima, zalijevanje prošekovskim šangajskim vinom, pozdrav naših dvaju brodova u luci (Šibenik i Opatija), kupnje, susreti s djecom, ljudima, gotovo su nam odnijeli san.

Vozeći se šangajskim poljem gledao sam u pravcu jedinog brežuljka Zo Sen, gdje Marija u ožujku 1980. okupi do deset tisuća pravovjernih katolika.

Nanking ima oko tri milijuna stanovnika i djeluje razvučeno (4500 km^2) poput Pekinga, s istim kontrastima. Ukotvio se uz rijeku Jangce, dugu poput Kineskog zida, treću po dužini na svijetu, iznad koje prkosno i mirno širi svoja leđa grandiozni most za željeznicu i aute, dug gotovo 7 km. U njegovoj jednoj kuli susretosmo ogromnog mramornog Mao-a od skoro 5 — 6 metara, u njegovoj poznatoj pozi.

Nanking je dao i nekim članovima dinastije Ming grobni prostor, i grandioznu spomen grobnicu doktoru Senu (1866 — 1925), jednom od prvih i najvećih kineskih revolucionara našeg stoljeća, kad je 1911. zbačena carska dinastija.

Naše stanovanje prva tri dana u gradiću Čoa Sie, u skladnim pagodalnim tipično kineskim kućama dalo nam je više naslutiti bilo kineskog čovjeka i zemlje nego sva lutanja autobusima, željeznicom, avionom, ravnicama, bregovima, selima i velegradovima. Posjet dječjem vrtiću nije moguće zaboraviti.

Mladi industrijski grad Ši Dža Džoan (oko 100.000 stanovnika) ničim se ne razlikuje od evropskih sličnih gradova, osim što stambene zgrade nisu iznad dva kata, imaju visoka dvorišta, i već rano ujutro i prije šest sati njegovi stanovnici — posebno stariji — izvode dragovoljno gimnastiku i ujedno s knjigom u ruci šetaju i razmišljaju.

Planirani posjet medicinskom vojnom centru i pagodi Sin Lon.

PROŠLOST — SADAŠNJOST — PERSPEKTIVE

Kineska je povijest veoma stara. Poznate su nam kineske kulture i dinastije još iz drugog tisućljeća prije Krista. Kineske se carske kuće — loze — ne mogu ni izbrojiti. Provale raznih naroda, ratovi, okupacije evropskih i japanskih kolonizatora, seljačke česte bune za oslobođenje, sve je to ostavljalo težak teret kineskom izdržljivom narodu.

Ipak Kinezi su stvorili specifično pismo, učinili popis stanovništva pred više od četiri tisućljeća, imali rječnik već

u prvom našem stoljeću. Njihova je znanost među najstarijima. Izumom tiska pretekli su Evropu bar za deset stoljeća, prvi su imali pečate, tintu, papirnati novac. Prisjetimo se njihove svile, čaja, porcelana, baruta, kompasa, vatrometa, kotača i drugih tvorevina. Časno je da to priznamo.

Četrdesetak godina našega stoljeća (1911 — 1949) utrošeno je da se dođe do sadašnje samostalnosti. Neki procjenjuju poginule na preko 60 milijuna, a tvrde bez sustezanja, na preko 30 milijuna.

Otada Kina proživljava unutarnja previranja na idejnom i praktičnom području, oprezno se otvara svijetu i traži nove putove nakon oštrog unutarnjeg razračunavanja (1966. - 1975.) Mao se više ne spominje, bar to nisu činili naši vodiči po Kini. Kina je veliki kolektiv brojnih ljudi, radišnih i čestitih seljaka i radnika.

Kako će teći daljnji razvojni tijek, teško je predvidjeti.

S kineskom djecom

Kineski mališani izvode predstavu

KRIST I BUDA

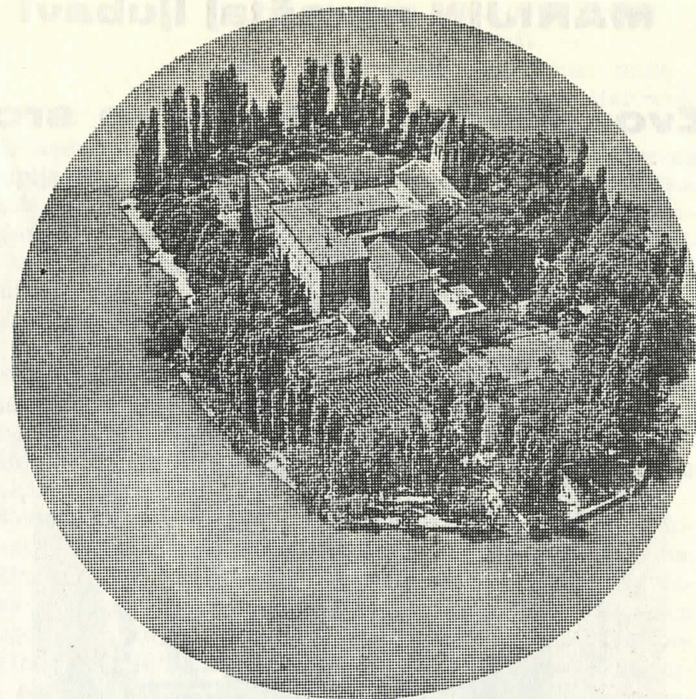
Budizam je istisnuo staru religiju još od šestog stoljeća prije Krista. Koliko i kako je zadahnuo kinesko biće, danas je nemoguće ocjeniti. Brojne pagode su svojevrsno svjedočanstvo. Posjetili smo ih nekoliko: u Sin Lonu — neobnovljena ali još dobro sačuvana. U njoj je najveći kip Budin u Kini (visok oko 20 metara, star oko tisuću godina, uz svo-

je dvije ruke ima dodatnih još 20 pari ruku). Uz već spomenutu šangajsku vidjeli smo pagode u carskom Zabranjenom gradu i ljetnom dvorcu. Posljednja točka našeg boravka u Kini bio je posjet Hramu Neba, pokraj Pekinga. Obnovljen, veličanstven.

Krista su franjevci počeli naviješćivati u srednjem vijeku, a isusovci od prvih dana našeg novog vremena. Suvremeni raskol otvorio je duboku ranu. Naslućuje se nova zora, jer pravovjerni katolici ostaju vjerni Kristu i njegovoj Crkvi!

Prizor s ulice manjeg mjesta

PO DRAGOMU KRAJU

MARIJIN naraštaj ljubavi

Zvonimirovo potomstvo srca

Kralj Zvonimir

Naša je zemlja sačuvala
uspomene naše, —
a naša Gospa lozu našu.
Ivan Meštrović

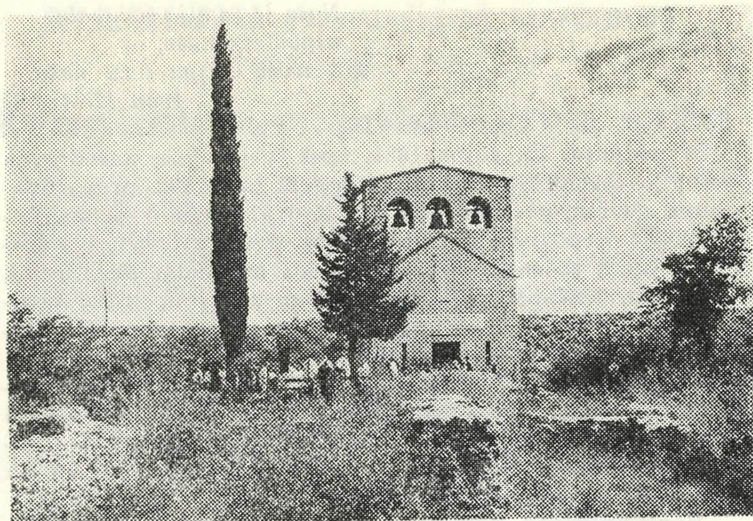
U nedjelju, 15. rujna 1985. opet je oživjela starodrevna Biskupija (nedaleko od kraljevskog Knina). Već preko dvadesetak godina, posebno od 1978, kad je održano nezaboravno slavlje u povodu 900. obljetnice posvete crkve sv. Marije, u kojoj se sačuvao prvi poznati (do sada) Marijin lik u kamenu, kršćanski puk kninske, drniške, šibenske, skradinske i drugih okolnih krajina dolazi radosne duše i otvorena srca Gospi Velikoga Zavjeta, u ime svih Hrvata katolika, bilo onih u domovini, bilo razasutih diljem svijeta. Zajednička je želja: zahvaliti za trinaest stoljeća (a možda i više) životvorne vjere i pripadništva Kristovoj crkvi. Ovogodišnje duhovno zborovanje samo je još jedna karika na vjerničkom lancu svjesne odanosti.

Vedra sunčana nedjelja omogućila je neumornim hodočasnicima ugodan dolazak u manjim ili većim skupinama, pojedinačnim ili zajedničkim prijevoznim sredstvima. Iz Šibenika stigla su dva autobusa, a iz Skradina jedan. Zapažen je poprilično broj redovnica. Raspjevana spomen-crkva pozdravljala je vjernički puk na svetom tlu iskonske ustrajnosti na povijesnom putu življenja u ozračju Marijine zaštite i nadahnuća dobroga kralja Zvonimira.

Šibenski biskup mons. Josip Arnerić hodočasti u Biskupiju svake godine na rujansku spomen-nedjelju. Uz novog kninskog gvardijana-župnika fra Mladena Kovačevića i njegova prethodnika fra Ivana Mendušića okupili su se župnici, predvodnici svoga naroda iz Siverića, Kadine Glavice, Šibenika, Mandaline, Skradina, Vrpolja, Kijeva i drugih mjesta. Njima su se pridružila dva profesora iz Sinja i tajnik Marijanske papinske akademije iz Rima fra Dinko Aračić.

Ni ove godine nije se smanjio broj hodočasnika, naprotiv — povećao se, dosegnuo je do četiri stotine pobožnih sudionika. Biskupov poticaj da se u Međunarodnoj godini mladih okupe kršćanski mladići i djevojke upravo u Biskupiji nije ostao bez odziva.

Euharistijsko slavlje započelo je ophodom oko spomen--crkve u 10,30 sati, u kojoj su Šibenčani i Skradinjani nosili svoje crkvene zastave. Koncelebrirana misa, biskup i dvanaest svećenika, odslužena je na uzglavlju ruševina sta-

Biskupija, spomen crkva (1938)

re crkve sv. Marije, a ispred pročelja nove. Staru je sagradio dobri kralj Zvonimir za katedralu prvom biskupu Hrvatske prije nešto više od devet stoljeća i prisustvovao njenoj posveti 1078. Nova je nikla 860 godina kasnije, 1938. Rijetko se gdje tako zorno doživljuje prošlost i sadašnjost kao upravo na ovom svetom mjestu davne i uvijek nove Biskupije. Sve je to na početku službe Božje dočarao prof. o. Gabrijel Jurišić, poticatelj i tumač cjelokupnog bogoslužja.

Šibenski je biskup pozdravio sabrane vjernike, dozivljujući u sjećanje naš davni i trajno obnavljani veliki krsni Zavjet, Marijinu majčinsku ulogu u tom preporađanju, stamenu vjeru naših pređa i nadahnuće prošlosti za naše sadanje svjedočenje i življenje u Kristovu otajstvu spasenjskog posvećenja i ovjekovječenja.

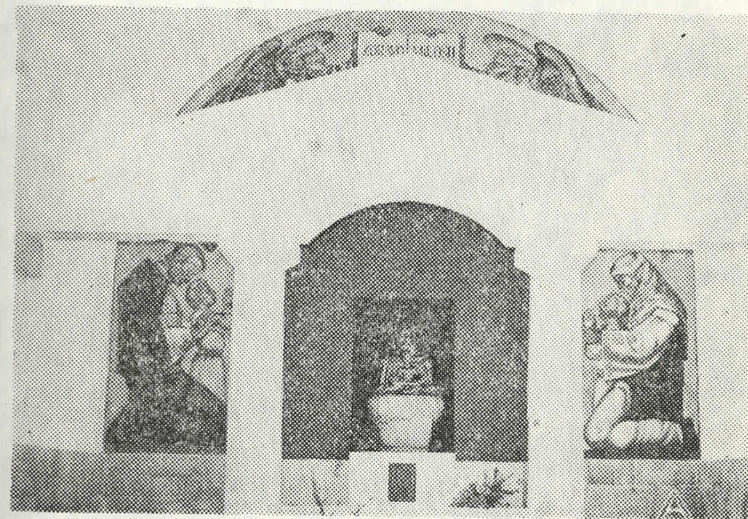
Euharistijska žrtva tekla je kao u nekom zanosu nabujalih milosnih izvora što su se slijevali s Dinare, Svilaje, Promine i kninske tvrđave. Mladenački orni glasovi franjevačkih bogoslova iz Makarske lelujali su se iznad stare katedrale i razigrano odmicali poljem. Činilo se na trenutke da se opet posvećuje katedrala sv. Marije ili se drži zborovanje najviših predstavnika i pučana u dvorima kralja Zvonimira.

Propovijed je održao (na biskupov poziv) sin ovog kraja (iz Promine) Mirko Validžić. Odabrao je temu: Marijin naraštaj — Zvonimirovo potomstvo. Posebna upravljenost njegove riječi pripala je mladom kršćanskom naraštaju i obnovi naših obitelji. Uključen je i spomen sv. Metoda u povodu 1100. obljetnice njegove smrti.

Nakon brojnih svetih pričesti i ugodna pjevanja izmoljena je posebna sadržajna molitva sročena za spomen-nedjelju Biskupijske Gospe.

Iza službe Božje samo od sebe provrelo je raspoloženje trenutka, izraženo u pozdravu Biskupijskoj Gospi, koja je sačuvala naš rod i zemlju, u prijateljskom susretu s poznatima. To nije potrajalo dugo, jer je Biskupija dosta udaljena od Knina i ne pruža hodočasnicima mogućnost duljeg zadržavanja. Oni iz daljega otvorili su svoje torbe, a oni iz bližega požurili su svojim kućama.

Mala katolička zajednica u Biskupiji osjetila se te nedjelje povezana s cijelom našom domovinskom Crkvom.

Biskupija, oltar s Gospinim kipom

Svečana Misa 30. rujna 1984. u crkvi sv. Mihovila u Promini

NEBESKI VOJVODA OSTAJE U PROMINI

29. i 30. rujna 1984.

Katolička župa Promina (nedaleko od Knina i Drniša) neće zaboraviti posljednju nedjelju mjeseca rujna ove naše blagoslovljene otkupiteljske i kongresne godine. Sam šibenski biskup nadahnuto označi prominjsko slavlje »Bistricom u malom«.

1984. godine navršilo se ravnih 200 godina da je sagrađena sadašnja župska crkva sv. Mihovila Arkanđela u Promini. To svjedoči natpis iznad ulaznih vrata — 1784. Da se taj jubilej dostojno obilježi, sadašnji župnik fra Ivan Vuka i njegov pomoćnik fra Božo Duvnjak poduzeli su sve što su mogli. I uspjeh je bio preko očekivanja.

Hod povijesti

Župa Promina jedna je od prostornijih (u promjeru 15-ak km) i ljepših na jugu Hrvatske. Osnovana je bogzna kada. Uvijek su je držali franjevci. Prvi doseljenici smjestili su se u prisoj brda Promine, tu sagradili crkvu Marijina Porođenja, koja se spominje za hrvatskih narodnih vladara, i uz crkvu kuću za župnika. Kad su se Prominjci počeli raseljavati niz visoravan prema Krki, Visovcu i Drnišu, za nji-

Župska crkva sv. Mihovila u Promini

ma je krenuo i župnik prema središtu župe u Ljubotić i Čitluk. Sama od sebe sazrijevala je potreba da se župska crkva sagradi u središnjem selu Oklaju. Za župnikovanja Kninjanina fra Grge Fontane (1776—1784) pristupilo se sretnom ostvarenju.

U Oklaju se spominje još od 1550. crkva sv. Mihovila, koja je 1690. bila obnovljena. Na tom istom mjestu sagrađena je sadašnja prostrana crkva, koja može primiti preko 1000 vjernika i već dva stoljeća služi za sve duhovne potrebe prominjskog puka. U njoj je krstionica iz 1788, mramorni oltar iz 1872, a uz nju gorostasni umjetnički zvonik, građen 1794. do 1797, s brojnim rozetama, ornamentima i figurama.

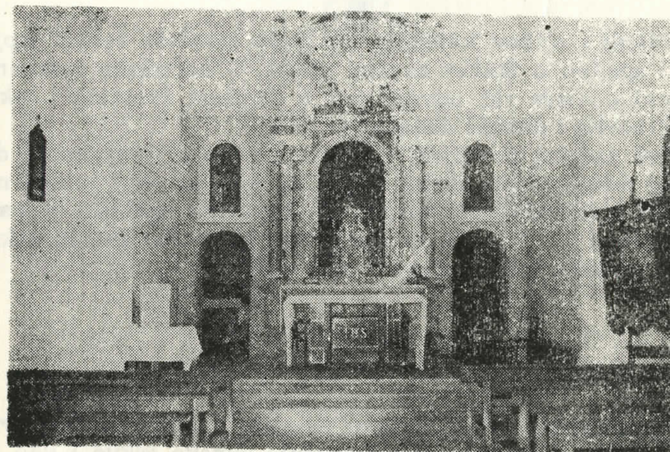
Novu župsku crkvu proglasi pravno šibenski biskup V. F. Scotti. I tako osta do današnjeg dana. Nebeski ratnik sv. Mihovil posta zaštitnik Promine, a bivša župska crkva, prozvana crkva Gospe Čatrnjske (po čatrnji, živoj vodi), osta i dalje najdraža crkva, malo Gospino svetište za ovaj kraj, gdje osobito hodočaste na Malu Gospu i katolici i pravoslavni.

Znakovito slavlje

Spomen dovostoljetne župske crkve u Promini obavljen je uz svetkovinu župskog zaštitnika sv. Mihovila. U subotu, na sam Arkanđelov dan, kiša je omela sve.

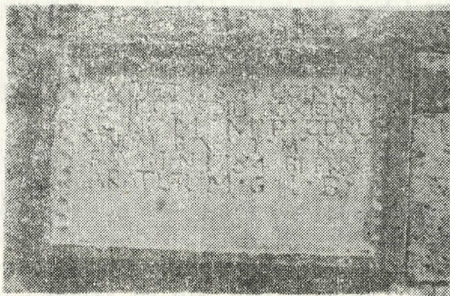
Nedjelja 30. rujna, dan glavne proslave, protekao je bez kiše i bio je poprilično sunčan. Stigao je šibenski biskup Josip Arnerić, provincijal fra Šimun Šipić, visovački gvardijan i kninski dekan, većina bivših župnika Promine, domaći svećenici i župnici susjedi. Došle su i šibenske franjevke, jer su njihove utemeljiteljice potekle iz Promine. Stigao je i operni pjevač Matiša Rajčić i domaći sin akad. kipar Vlade Radas, autor skice sv. Mihovila, oblikovane za ovu prigodu.

Dok su zvona raspjevano slavila na dalmatinski način, iz svih prilaznih putova pristizali su Prominjci poput nečujne rijeke. Ispuniše crkvu i kor. Oko 800 vjernika (svaki treći župljanin!), koliko se moglo nabrojiti za procesije oko groblja koja se uputila iza župnikova pozdrava i predaje cvijeća biskupu i provincijalu, što su skladno izvršile dvije djevojčice. Apostolski broj koncelebranatâ, zajedničko pjevanje, biskupov ganutljiv pozdrav i homilija upravljena za ovaj svečani čin, darovi na prikazanju plodova prominjske

Unutrašnjost crkve sv. Mihovila u Promini

zemlje, misno ruho na biskupu što darovaše spomenute franjevke, i zajednička molitva nad darovima koju su predmolile časna Majka i njezina zamjenica. A tada Matiša Rajčić po prvi put otpjeva kantik prominjske župske zajednice, koju je skladao za ovu priliku. Svi bijahu bez daha. Obilan broj pričesnika. Pri kraju i Provincijal izreče jedru riječ odajući priznanje svim dušobrižnicima župe Promine i odluku franjevaca da će ostati i dalje u Promini, iako se narod u posljednjih dvadesetak godina zabrinjavajuće iselio.

Natpis iznad ulaza u crkvu sv. Mihovila

Ikavica

Mladi i njihov kateheta fra Božo izvedoše recital ispjevan i spelten u ikavici za ovu zgodu. U narodnim nošnjama zazvoni domaća *rič*, odvede nas u prošlost Promine i crkve sv. Mihovila i dovede današnjem danu.

Isti sadržaj proslijedi i kratko povijesno predavanje domaćeg misnika don Mirka Validžića, koji uz ovaj jubilej nadoveza i stogodišnjicu blagoslova hrvatske općinske zastave koju obavi 13. 7. 1884. neumrli don Miho Pavlinović nakon što je odslužio misu upravo u ovoj crkvi.

Majka i rastanak

Prominjski župnik za ovu prigodu donio je starodrevnu sliku Gospe Čatrnjske iz nekadašnje župske crkve i dao joj prvenstvo majčinske prisutnosti i u procesiji i u čitavom

slavlju. Ojačani prisutnošću Majke, Prominjci su osjetili da je rođena zemlja najdraža svetinja i da je rođeno ognjište izvorište i svetilište života.

Dva stoljeća sv. Mihovil bdije nad Prominom. On odlučno i dalje ostaje u prominjskom kršu. Nade ne smiju biti polomljene. Nismo otišli u nepovrat.

UGRAĐENI u JUBILARNO IZDANJE
svojim novčanim doprinosima
PROMINJCI i PRIJATELJI
u inozemstvu i u domovini.

Naši ljudi ne zaboravljaju svoje
ni kad su kod kuće ni kad su
daleko od Domovine.
Svojim darovima žele pokazati
svoju pažnju prema svojima.
Pisac ovih stranica ugradio je
njihove darove, poslane njemu,
u troškove ove knjige
da spomen bude dugočasniji.
Tako će njihovi darovi ostati
trajno ovjekovječeni.
Razasuti po Americi, Kanadi,
Francuskoj, Belgiji, Hrvatskoj
sudjeluju na zajedničkom djelu:

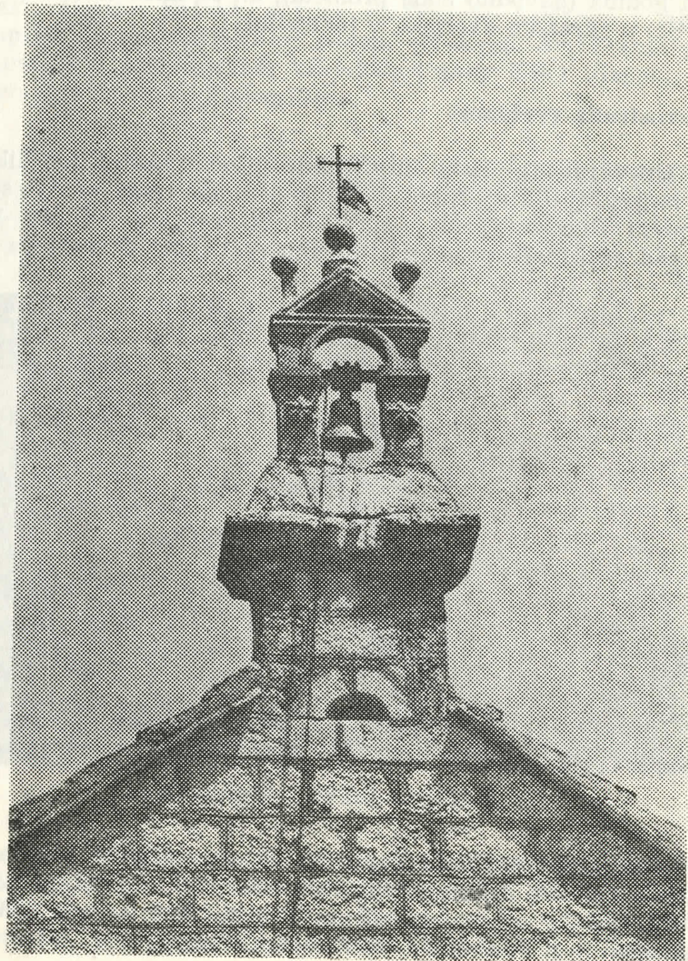
Ante Validžić (Iveškov), Ante Prgeša,
Stipe Dizdar Bilonjić, Ratko Barišić,
Ive Dizdor pok. Marka, Ive Vucić
Guloja, Ivica Mudrinić, Drago
Mudrinić, Šime Svetina, Stjepan
Dizdar, Mile Duvnjak Pekišin, Slave
Duvnjak Pekišin, Tonči Dizdar,
Ive Berša, Ive Barišić, Vucić Guloja
Ive Ćalića, Stanko Dizdar, Stipe
Vucić (iz Nečvena), Stanko Mudrinić,
Marinko Vucić Guloja, Dizdar Marija
(udata Zovčec), prominjski zet Stipe
Belančić (suprug Dragice Čavline),
Šime Vatavuk, Marko Duvnjak, i drugi.

I neumorni u darivanju:

Katica Jagnjić (Validžić), Toni Gojčeta,
Marko Rašetina, Ante i Annie Vunić,
Ive Šojić, Paško Dizdar, Danijel
Edvard, Longin Prebeg i ostali.

JUBILARNA KNJIGA NEK IM SPOMEN ČUVA!

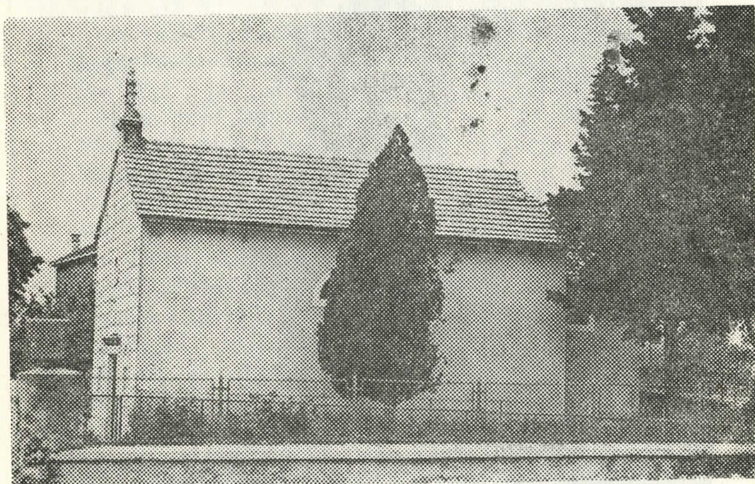
ROKOVO
u znaku ljepote

1985. Rokovo u Promini (župa graniči s Kninom, Drnišem i rijekom Krkom), 16. kolovoza, razlikovalo se u mnogočem od tristoljetnih minulih svetkovanja. Procesija nije prošla ispred kuća u Čitluku (gornjem) po prvi put posljednjih godina (navodno zbog prometa), ali se misa slavila (kao i prije) u župskom dvorištu, u hladovini.

Peterostruka svečanost

Crkva je sv. Roka u Čitluku (prominjskom) nevelika, ali najznačajnija za župu. Tu se uglavnom i sad odvija sav duhovni život župljana. Sagrađena je u prvoj polovini 17. st, kad se župnik naselio u Čitluku (gornjem). Posvećena je

Sveti Roko u Čitluku prominjskom

sv. Roku, zaštitniku od kuge, jer je u to vrijeme harala ta nemila bolest u našim južnim stranama.

Današnja crkva sagrađena je prije 125 godina (1860). Sagradio ju je Prominjac fra Andrija Mlinar.

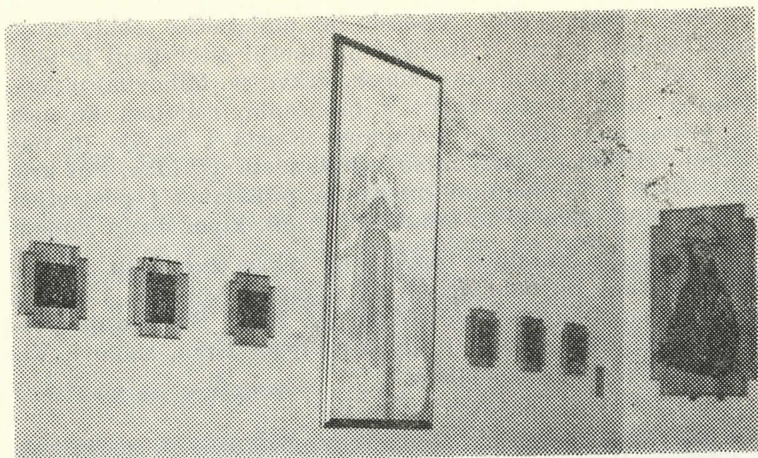
Prije dvije godine započelo je umjetničko oblikovanje unutrašnjosti crkve. U barokni mramorni oltar (koji je prenijet prije četvrt stoljeća iz župske crkve sv. Mihovila) uklopljeno je novo svetohranište s brončanim reljefom Emausa na vratašcima. Reljefni polulikovi Krista i Marije (u naravnoj veličini) postavljeni su ispred svetišnog luka. Put križa odliven je u manjim mjedenim postajama i postavljen u lađi crkve. Sve je to izradio prof. ak. kipar Josip Poljan.

Završnicu sakralnog osmišljenja crkve izvršili su ak. slikari: Marika Šafran, slikom sv. Franje Asiškoga i njezin suprug Osman Berberović slikom sv. Roka. Sv. Franjo potpuno je u prominjskom krajoliku (rijeka Krka, slapovi, Visovac), a sv. Roko djelomično.

Prezbiterij u crkvi svetog Roka

Tako se crkva sv. Roka na svoj 125. rođendan zaodjenula umjetnički suvremenim ruhom velikih dometa. Nabavljene su i električne orgulje. To je zasluga čitlučkih intelektualki, prominjskih darovatelja i kapelana fra Bože.

Nove umjetnine

Za ovu povijesnu zgodu došao je i šibenski biskup o. Josip Arnerić. On je predvodio euharistijsko slavlje, uz sudjelovanje i drugih svećenika.

U svom je govoru povezao sa slavljem sv. Roka 1100. obetljnicu smrti sv. Metoda, koji je uz brata sv. Ćirila veliki apostol svih Slavena i nas Hrvata.

Književne obljetnice

Ovogodišnje i redovno i obogaćeno Rokovo u Promini obilježeno je s još dvjema obljetnicama. Na završetku mise izvršen je spomen 150. obljetnice hrvatske himne »Lijepe naše«.

Uz tu obljetnicu Prominjci su učinili spomen na književni jubilej domaćeg sina, svećenika Mirka Validžića (Ćelkanovića), koji je prije 50 godina, u kolovozu 1935, napisao u svom Čitluku prvu pripovijest: »Živi mrtvac« (iz prominjskog života), koju je tadašnji zagrebački katolički dnevnik »Hrvatska straža« objelodanio 24. 9. 1935.

Prigodom te obljetnice svi su nazočni dobili na dar spomen-knjižicu. Navečer je u Ćelkanovićevu dvorištu održano svojevrsno domaće sijelo mladih i starijih Čitlučana.

Zov ljepote i povijesti

»Po dragomu kraju. . .«
D. Domjanić

Uskrsni utorak godine Gospodnje 1985. ozlatio se suncem kao da je već ljeto. Iza duge i oštre zime sporo se griju zaleđene kosti, ali se lakše diše.

Samo nas je troje u kupeu, postarija žena u crnini i nas dvojica. Naša se suputnica vraća od sinova, gdje je prezimila zimski san. Muž umrije, djeca odoše od kuće, a ona osta sama kao zaboravljeni panjčić na neoranoj njivi. Tuga joj se slila s crnom haljinom i postajala još avetnijom što se više približuje samotnom pragu. Kao da sam čuo iz njenih pogleda Antunovićeve stihove:

Jemaš li išta ća bi me ka mater obradova
dok čuvan ognjišće i zemju didova radin,
mogu li se nadat da ćeš se jednom već vratit
da će bit tvoje sve ovo ća uzgajan i sadin.

Brzo nas je pozdravio Knin, stari hrvatski kraljevski grad i mladi franjevac. U njegovu (ruskom) sivcu uzletjesmo poput ptice na tvrđavu koja se zmijoliko pripela uz liticu iznad mirne Krke.

Gledaj, dragoviću, ovo kameno čudo koje je upamtilo Rimljane, Bizantince, Hrvate, Turke, Mlečane. Baci pogled preko Krke gdje bijaše nekadašnji Kapitul, katedrala PRVOG biskupa Hrvatske (s jurisdikcijom od Mora do Drave), kancelara hrvatskog kralja. S istoka te pozdravlja Dinara u bijeloj čelenci na prastarom vrhu. Ispod nje kupa se u bjelini vodopad Krčić, koji se u darivanju stapa s izvorom Krke. S juga te mirno gleda Promina. Nezaboravni prizor

ljepote koja ne umire. Slikar si bogodani, izučeni i potvrđeni, uživaj u Božjem daru.

Koliko je prošlo davnih dugih dana
kroz urlike bure, mećavu i kišu
u tutnjavi groma i plamenih strijela...

Ah, tko može znati što sve pamti stara
tvrđava nad Kninom u rvanju dugom,
pamćenje joj nije Krka odnijela...

(Izvor Krke)

Prošlost slave, ponosa, junaštva, žrtve i života toliko nas je uznijela, da smo se tek otrijeznili, kad smo u Biskupiji ugledali novu Gospinu crkvicu, koja s neznatne uzvišice motri sačuvane temelje stare Marijine velike trobrodne crkve, iz koje nam osta (uglavnom) sačuvan ciborij (iznad glavnog oltara) i na zabatu oltarne pregrade prvi poznati uklesani Marijin lik.

Meštrovićev nacrt spomen-crkvice iz godine 1938. oslonio se na starohrvatsku sakralnu gradnju, koja se skladno ujedinjuje i u donedavno uobičajeno graditeljstvo poddinarskih prizemnih kamenih kuća pločatih krovova, s tom razlikom da se bočni dio pretvara u pročelje i dobiva na vrhu zvoničić na preslicu.

I Meštrović i Kljaković nastojali su spomen-crkvici dati odjek kršćanske hrvatske duše, jedan u kipu Gospe Biskupijske, a drugi u freskama o kralju Zvonimiru, njegovu zborovanju, anđelima i ljudima onog kraja. Originali su u ratu uništeni. Iako je uglavnom sve obnovljeno za Zvonimirovu proslavu 1978, ipak se vidi da to više nije što je negda bilo. Lako je uništiti, teško je nanovo graditi.

Pred Majkom u Biskupiji upalio je moj prijatelj spomen svijeću svojoj preminuloj kćerki. S prvim proljetnim cvijećem iz ove drevne posvećene dubrave gorjela je i nakon našega odlaska.

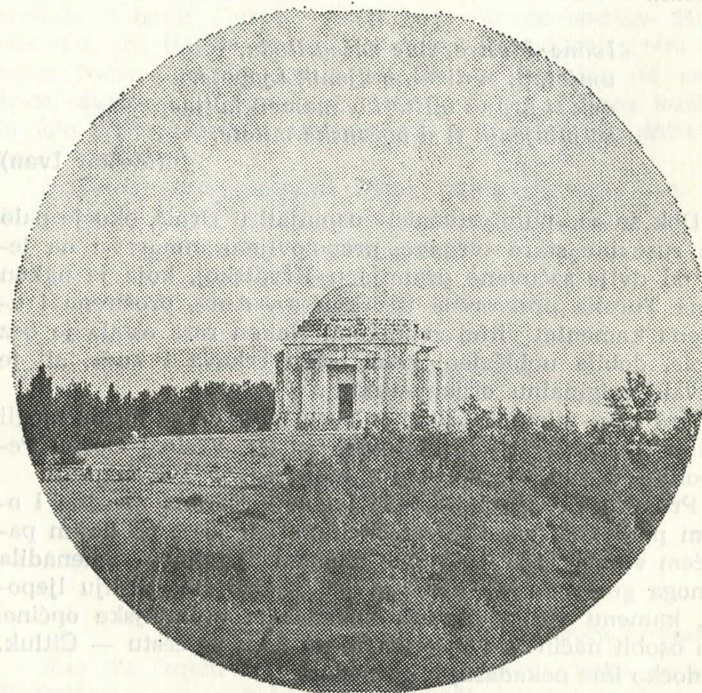
Devet stoljeća već Biskupija drevna živi,
njezino kamenje priča o davnoj prošlosti,
o Zvonimiru i kraljima našim,
predajući jeku našoj sadašnjosti...

\- - - -

U ovom kršu naše biće niče,
ko klisura mi smo trajne moći znamen.
Za slobodu, vjeru, slogu, prijateljstvo,
neslomivi, vječni i besmrtni, amen.

(Razmišljanje u noći bez kraja)

Dok nas je fratar ugodno vozio (ruskim konjima) prema Otavicama, prebirali smo čislo o staroj Promini na padinama (istočnim) planine Promine, o Petrovom Polju i inim miljokazima koji su se pomaljali uz naš put.

Otavice: Mauzolej Ivana Meštrovića

S vite glavice, gotovo u sredini polja, već izdaleka pozdravio nas je mauzolej meštra Ivana, hrvatskoga i svjetskoga neimara ljepote u kamenu, drvetu i bronci. I tko bi rekao da se tu rodio velikan milenija. Nitko nikada ne može znati gdje će biti gnijezdo genija.

Bez ključa ne mogosmo u mauzolej meštra Ivana. Čudan je taj mali gvozdeni predmet. Bez njega ne možeš ni u grobnicu. Dok je umjetnik palio svijeću najvećem kiparu našega stoljeća, milovao uzbuđeno njegov lik na portalu, suputnici su potiho molili za njegov pokoj.

Odmicali smo poljem u mislima koje su se same od sebe rojile: veliki umjetnik, mali političar, osrednji rodoljub i književnik i kršćanin, ali obraćenik u višestrukom smislu, naš čovjek. Ostaje neizbrisivo upisan u POVJESNICI Hrvatske i autor remek-djela, bilo sakralnih, bilo inih, ali nebrojenih.

Ivane, Meštre, sine našeg Roda,
umjetnik si dični, miljenik Ljepote,
nek ti kruna blista ko znamen miline,
zaljubljenik ti si božanske milote.

(Meštar Ivan)

Dok su se »putošestvenici« uspinjali u Drniš, oko je palo i na ruševine stare tvrđave, prepolovljeni minaret i na jednu od dvije sačuvane džamije u Hrvatskoj, koja je nakon izgona Turaka pretvorena u crkvu sv. Ante, proširena i ukrašena kamenim vitim zvonikom. Nakon rata ostala je bez kupole, dobila uobičajeni krov naših crkava i kuća, ali je sačuvala originalnu ornamentiku.

Naš konj vilenjak toliko se žurio kući da se nismo mogli zaustaviti i pogledati Meštrovićev muzej, Vrelo i Gospu Petropoljku u župskoj crkvi. Ne može se na sve stignuti.

Prominjska visoravan krša i goleti, išarana manjim i ovećim poljicima, ponešto zapuštenima, ali još s po kojim panjčićem vinove loze, tu i tamo mladom djetelinom, iznenadila je moga gosta — još više kad je ugledao stogodišnju ljepoticu, kamenu visoku zgradu nekadašnje prominjske općine, a na osobit način kad je pročitao na tabli uz cestu — Čitluk, svjedočko ime nekadašnjih gospodara.

Ponajprije navratismo u Ćelkanove napuštene dvore. Avlija drevnog doma, prostrana, ravna, obzidana, bez starog svečanog portala, napuštena, sirotica — pozdravi nas susretljivo. Još srdačnije stare kamene kuće, uspavane samoćom. Samo jedno starije žensko čeljade osta na ognjištu. Ona nas veselo dočeka i primi i počasti. Ponudi nas domaćom rakijom koju ispismo sjedeći uz stari komin. Koliko je samo Nana na njemu ispekla pšeničnog i ječmenog kruha,

skuhala ručaka i večera, a radišni Mate ispekao božićnih pečenica i u svetačnim danima na ražnju janjaca...

Ovjekovječismo spomen na prošlost s nekoliko snimaka. Nek barem fotografija čađave kužine, priklada, komaštara, tava, kašuna za brašno i stočića podsjeti i nas i mlađe na jedan drukčiji, ljudskiji, mirniji život koji je pregaženo nestao i pregaženima dah oduzeo. Kad uđosmo u konobu, gdje je negda vrelo i do dvjesta hektolitara vina, umalo se naš gost ne uputi na bespuće prisilnog sna. A sada je prazna. Zjapi prazninom i sumornom sjetom.

Fratri nas ugostiše, pokazaše svetište Gospe Čatrnjske, uvedoše u hram i groblje nebeskog vojvode svetoga Mihovila. Tu vrli umjetnik zapali i treću svijeću na grobu pokojne Nane i glasno izmoli molitvu za pokojne na arapskom originalu. U sumrak zasjedosmo opet u staru kužinu, ali jelo nam se polako omicalo, bili smo bremeniti doživljajima i umorom.

Anđeoski zrak, potpuna tišina, mjesečina kao dan. Ništa ne ometa blagi, ugodni san.

Ne čuje se cilik zvona
iz trošne pojate
ni blejanje ovaca.

— — — —

Ne lupa više vranac, nit rže,
nit muče steona krava
svezana pokraj jasala.
Nema ni pijetla, ni psa
da bude usnule sjene
što vise niz niti paučine.
U konobi rasušeni badnji,
bačve bez obruča zjape
pune plijesnive mučnine...

(Gluhoća nestanka)

Kao da čujem kako »Plače orah stari«, kako se kesi »Podivljala mačka«, kako nas pozdravlja »Nakrivljeni plast«.

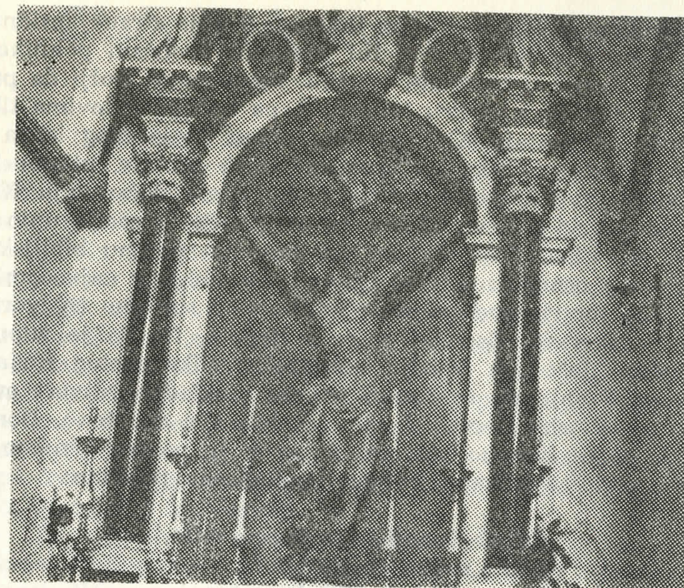
Moj rodni dom šutljivo drijema tugom
u uspavanoj noći nestanka,
dok sjena crnom pisaljkom
nečujno piše tajnovita slova,
a suza pečati gluhoću
nedorečenih pritajenih bolova...

(Mjesečina i sjena)

Omlađeni i ispraćeni proljetnim osunčanim jutrom žurili smo prema Visovcu, najljepšem biseru na ogrlici majke prirode u južnoj Hrvatskoj. Upozorili smo našeg prijatelja da se pripremi na nenadani doživljaj. Gotovo dosadna visoravan puna krša, kamena sivca, drače i smreke nevoljko čovjeka uspava, da na jednom s ruba kanjona Krke neočekivano plane divan prizor, ugledaš kako »otočić Visovac plovi kao splav na jezeru... U sredini tog jezera, na stancu kakamenu, diže se drevni samostan, drevno kamenje molitve. Oko tog bijelog kamena staložio se aluvij i stvorio otočić Visovac, sveti kamen zemlje Dalmacije... Taj je otok pao kao sveta kap iz velike uljenice Božje; pliva i plivat će dok sv. Frane bude imao svojih vjernih sljedbenika među ovim tvrdim kamenjem... Visovac je osamljenik vode, samotnik i tužnik naše drage zemlje, čuvar jezera, biser našeg kraja, suza Dalmacije, zemlje pobožne, koja šalje svoje sinove u tu osamu, da se za nju Bogu mole...« (Filip Marušić, liječnik, Drnišanin).

Naš je umjetnik netremice motrio sveti otok zemlje Hrvatske, dok smo se spuštali k obali Krke, šutio u čamcu, raširio oči u nedogled pasući po perivojima i vrtovima, vrbama, jablanovima, brijestovima, borovima i čempresima, smokvama i raznovrsnim voćkama, artičokima, palmama i oleandrima. Kad je u crkvi Gospe Visovačke stao pred drveno Raspelo u naravnoj veličini, utonuo je u bezmjerje ljepote u patnji. Sve ostalo: jednostavno groblje, drevna, starija i novija samostanska zdanja, bunar s natkrovljem poput ciborija, knjižnica, pinakoteka, muzej, etnografski predmeti krajine, sve je proticalo u mirnom promatranju. Zapela je riječ, jer je duša i srce zborilo:

Na otoku tihom
nasred mirne vode
pjesmu šumnu poju
čempresi i bori,
na smirenoj Krki
gdje litice brode
izrasli su stari
samostanski dvori.
— — — —

Visovac: Raspelo

O Visovče rajski,
predvorje si neba,
djelo ruku naših
drevnih redovnika;
ti pripadaš zemlji
što Hrvatskom zovu,
al' još više svijetu
Božjih nebesnika.

(Visovac)

Nadahnuće Visovca orosilo je naš posjednji korak i osmišljaj u crkvi zaštitnika Čitluka i Promine svetoga Roka. On ih čuva već gotovo tri stoljeća, ne samo od kuge... U skladnoj seoskoj crkvici, s mramornim baroknim oltarom mirnog smiraja i s drvenim križem u zatvorenoj niši, od lanjske (1984) godine počela se granati ljepota. Ponajprije izraslo je svetohranište od dviju vrsta kamena (karara i kafanar) s brončanim vratašcima, na kojima je umjetniko-

vom rukom upisan prizor iz Emausa. S obje strane apsidnog luka izranjaju iz zida reljefni istaknuti brončani polulikovi Isusa i Marije u naravnoj veličini. Zovu narod Božji da pristupi u slobodi k izvoru Milosti. A na bočnim zidovima tiho se nižu 14 postaja Križnog puta poput pozlaćenog lanca u smiraju žrtve. Plitke — brončane mini postaje, utkane — uokvirene u križaste hrastove plohe zorno dočaravaju Kristov put krvi i žrtve. U sve te umjetničke kreacije unio je prof. ak. kipar Josip Poljan (iz Zagreba) puninu biblijskog i životnog osmišljenja. Naš prijatelj ak. slikar s najvećom je pažnjom motrio sve sakralne predmete i smireno izgovorio: Ovo je izvrsno. Zagrljaj vjere i ljepote. Na to je župnik nadodao: Još nam trebaju umjetničke slike svetog Roka i svetoga Franje da se čvrsto poveže i skladno zatvori ovaj vijenac istinske ljepote. I tada će biti sve dovršeno. Donator je samo kimnuo glavom. A zatim je polako izvukao iz džepa podosta izlizanu knjigu i poluglasno pročitao:

Čitluk Gornji — to je selo milo,
sritno uvik i veselo bilo!
Nema meni do Čitluka moga,
sela rodnog srcu pridragoga!
Da se stoput ja ponovno rodim
i po svitu ovom našem hodim,
pod Prominom htio bih se rodit,
po Čitluku opet mome hodit.

(Mome Čitluku)

I tako u toplom proljetnom popodnevu završi ugodni hod »po dragomu kraju«, upisan u dušu i neizbrisiv.

Dok je mladi franjevac palio auto, pozdravili smo se kratko i srdačno.

— Sretan ti put, Oskare, neka te Bog čuva.
— I tebi, Suljo, sretan ostanak, Allah bio s tobom.

Zov ljepote i povijesti živi u nama, ali ne umire s nama.

Blaženi Augustin Kažotić

izabrao prominjski Bogetić

3. rujna 1987. bio je za prostornu župu Prominu svečani dan. Iako starodrevna župa ima šest lijepih i većih crkava, jednu kapelu javnog bogoslužja u privatnoj kući, malu kapelu uz put za Knin (ali bez bogoslužne funkcije), sada je obogaćena kapelicom privatnog značaja, i to u čast hrvatskog sveca Trogiranina blaženoga Augustina Kažotića (1260 — 1323), dominikanca, zagrebačkog biskupa (1303 — 1322).

Kapelu su izgradili uz svoj dom-ognjište potomci Mile i Stipana BAGIĆ MILJEZOVIĆ. Jedan je od njih svećenik (sada župnik u Šibeniku). Nevelika kapelica sa svim predmetima crkvenog namještaja (umjetnički oltar, raspelo, pozadinski drveni luk s natpisom, malo svetohranište, križni put, kristalni luster, harmonij i sve ostalo) izvedena je ukusno, dostojno i umjetnički.

Za blagoslov i prvu koncelebraciju došao je tadanji šibenski biskup msgr dr. Antun Tamarut i drugi šibenski svećenici. Njima se pridružiše prominski župnik i kapelan i domaći misnik, kršćanski puk iz Bogetića, prijatelji, majstori i rodbina.

Biskup je (služeći misu s don Draženom Bagićem i župnikom fra Ivanom Vukom) rastumačio prisutnima značenje kapelice, našu ugrađenost i živu crkvu i poticajni primjer bl. Augustina.

Kuća s kapelom braće Bagića Miljezovića

Molitva, pjevanje, sveta pričest, uspomene, fotografiranje, domaći ručak u dvorištu, darovi, osmišljen rastanak, sve je to izviralo iz srca ispunjena srećom.

I za mise i za ručka domaći je svećenik don Mirko istaknuo i u govoru i u pjesmi da je nova kapelica u čast bl. Augustina Kažotića, našeg sveca, još jedan korak k njegovoj kanonizaciji i da zagrebačka biskupija (koju je on predstavljao) s veseljem čestita Miljezovićima i svim Prominjcima na ovom znakovitom ostvarenju.

† † †

Prvo svetkovanje blagdana bl. Augustina Kažotića slavljeno je 3. kolovoza 1988. Za tu svečanost došao je novi šibenski biskup o. dr. Srećko Badurina i umirovljeni šibenski biskup msgr Josip Arnerić. Oni su održali koncelebraciju zajedno s domaćinom don Dražanom, župnikom fra Ivanom i prominjskim franjevcem fra Ivanom Bilušićem. Biskup je prisutnim vjernicima razglobio kreposni život bl. Augustina, koji nas potiče na nasljedovanje i duhovno usavršavanje. Bratskom agapom završeno je prvo svetkovanje našeg sveca u prominjskom Bogetiću u dvorima braće Bagićâ Miljezovića. Bilo njima i svima nama na blagoslov i sreću.

Biskupska misa 3. kolovoza 1988.

HRVATSKOM

IZRAELOM

KINOM

EGIPTOM

RUSIJOM

TUNISOM

ITALIJOM

BELGIJOM

HOLANDIJOM

POLJSKOM

SLOVAČKOM

LETONIJOM

ESTONIJOM

RODNIM KRAJEM